

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΜΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«Έμφυλοι προσανατολισμοί, διακρίσεις και διαδρομές του βίου»

Μπίθα Μαρία

ΑΜ: 3032202001424

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Σπυριδάκης Μάνος - Καθηγητής (Επιβλέπων)

Φερώνας Ανδρέας - Αναπληρωτής Καθηγητής

Φεφές Μιχάλης - Αναπληρωτής Καθηγητής

Κόρινθος, Ιανουάριος 2022

Ἐνός λεπτοῦ σιγή

Ἐσεῖς ποῦ βρήκατε τὸν ἄνθρωπά σας
κι ἔχετε ἓνα χέρι νὰ σᾶς σφίγγει τρυφερά,
ἓναν ὦμο ν' ἀκουμπᾶτε τὴν πίκρα σας,
ἓνα κορμὶ νὰ ὑπερασπίζει τὴν ἔξαψή σας,
κοκκινίσατε ἄραγε γιὰ τὴν τόση εὐτυχία σας,
ἔστω καὶ μία φορά;
Εἶπατε νὰ κρατήσετε ἐνός λεπτοῦ σιγή
γιὰ τοὺς ἀπεγνωσμένους;

(Ντίνος Χριστιανόπουλος, ἀπὸ τὴ Συλλογή: «Ἀνυπεράσπιστος Καημός»)

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας αυτό το πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, θέλω να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους τους συντελεστές και ιδίως το διδακτικό προσωπικό, τους καθηγητές και τις καθηγήτριές μου για τις γνώσεις που μου μεταλαμπάδευσαν και τη διεύρυνση της οπτικής μου για την κοινωνία. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον κ. Μάνο Σπυριδάκη για την επίβλεψη, επιστημονική καθοδήγηση και ηθική στήριξη που μου χάρισε κατά την πορεία εκπόνησης της παρούσας έρευνας, επί ενός σύνθετου θέματος με πλούτο θεωρητικών προσεγγίσεων.

Μεγάλη ευγνωμοσύνη χρωστώ στα άτομα που μου εμπιστεύτηκαν τις σκέψεις και το βίωμα του έμφυλου και σεξουαλικού εαυτού τους, αλλά και τις διακρίσεις που έχουν υποστεί εξαιτίας της ΛΟΑΤ ταυτότητάς τους. Ομοίως ευχαριστώ τη συνάδελφό μου Θεοδώρα Σταθοπούλου και την εκλεκτή ακτιβίστρια για τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα (μη ονοματιζόμενη ως συνεντευξιαζόμενη), που λειτούργησαν ως σύνδεσμοι επαφής με συνομιλητές και συνομιλήτριές μου, διότι εξασφάλισαν τον πλούτο της έρευνας.

Ιδιαίτερα ευγνώμων είμαι απέναντι στην οικογένειά μου για την κατανόηση και την αγάπη που μου έδειξε. Ελπίζω να λειτουργήσω για τα παιδιά μου ως πρότυπο αγωνιστικής διάθεσης, ώστε πάντα να προχωρούν μπροστά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	8
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.....	9
1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	11
1.1 Κατανοώντας το φύλο, τη σεξουαλικότητα, το σώμα και τον ακτιβισμό ως κατηγορίες ταυτότητας	11
1.1.1 Η συγκρότηση της έμφυλης ταυτότητας, το στίγμα & οι θεωρητικές προσεγγίσεις.....	12
1.1.2 Νοηματοδότηση σεξουαλικότητας και η ομοκοινωνικότητα ως μορφή της....	16
1.1.3 Θέαση του σώματος και τρανς βίωμα	20
1.1.4 Ακτιβισμός για τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ + κοινότητας	23
1.2 Ομοφοβία, τρανσφοβία: «μήτρες» διακρίσεων & στιγματισμού.....	24
1.2.1 Κοινωνικό περιβάλλον, δυσκολίες αποδοχής ΛΟΑΤΚΙ + ατόμων και διακρίσεις.....	27
1.2.2 ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα: ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο και θεσμική πρόοδος	29
2 ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	37
2.1 Σχεδιασμός – Μεθοδολογία.....	37
2.1.1 Σκοπός– Ερευνητικά ερωτήματα	37
2.1.2 Δεοντολογία	38
2.1.3 Δυσκολίες.....	40
2.1.4 Ποιοτική μέθοδος	41
2.1.5 Ερευνητικό εργαλείο: βιογραφική-αφηγηματική συνέντευξη.....	42
2.1.6 Πληθυσμός	43
2.1.7 Η διαδικασία ανάλυσης των ποιοτικών δεδομένων (Θεματική- Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου).....	47
2.2 Παρουσίαση ευρημάτων	48
2.2.1 Συγκρότηση του έμφυλου εαυτού των ΛΟΑΤ ατόμων και ο ρόλος της σωματικότητας.....	48

2.2.1.1	Η συγκρότηση του φύλου και το βίωμα.....	48
2.2.1.2	Ο ρόλος της σωματικότητας στη συγκρότηση του φύλου και βιώματα	51
2.2.1.3	Αντίληψη του σεξουαλικού εαυτού και βίωμα.....	53
2.2.2	Η νοηματοδότηση από τα ΛΟΑΤ άτομα της διάκρισης εξαιτίας του έμφυλου εαυτού τους και βίωμα	57
2.2.2.1	Ομοφοβία και τρανσφοβία: εννοιοδοτήσεις και βιώματα	57
2.2.2.2	Κοινοποίηση της ΛΟΑΤ ταυτότητας στην οικογένεια, απόρριψη, άρνηση και βιώματα διακρίσεων	59
2.2.2.3	Διαστάσεις και Εμπειρίες Διακρίσεων στην εκπαίδευση.....	60
2.2.2.4	Βιωμένες διαστάσεις των διακρίσεων στην εργασία.....	62
2.2.2.5	Αντίληψη των διακρίσεων που προέρχονται από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και βίωμα.....	64
2.2.2.6	Αντίκτυπος που έχουν οι διακρίσεις στη συγκρότηση του εαυτού των ΛΟΑΤ ανθρώπων, στις σπουδαστικές και επαγγελματικές επιλογές τους.....	66
2.2.3	Ακτιβιστικός ρόλος, συγκρότηση του συλλογικού εαυτού, βιώματα, ιεράρχηση διεκδικήσεων	67
2.2.3.1	Ακτιβιστική ταυτότητα των ΛΟΑΤ ανθρώπων, αντίληψη του ρόλου τους και της συγκρότησης του συλλογικού τους εαυτού και βιώματα	68
2.2.3.2	Ιεράρχηση ΛΟΑΤΚΙ ζητημάτων από τους/τις συνομιλητές/τριες.....	70
3	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	73
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	84
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	91

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κυρίαρχο ζήτημα σήμερα αποτελεί η βία και ιδίως η σεξουαλική στον χώρο εργασίας. Γίνεται λόγος για σεξουαλική ταυτότητα, για σεξισμό, για σεξουαλική κακοποίηση, που όμως μοιάζει να αναφέρεται στο δίπολο του φύλου και στους ετεροκανονικούς ανθρώπους. Εντύπωση προκαλεί πώς δεν περιλαμβάνονται όλοι οι σεξουαλικοί προσανατολισμοί και όλες οι ταυτότητες φύλου. Κι όμως, οι ΛΟΑΤΚΙ+ άνθρωποι δοκιμάζονται καθημερινά λόγω των εμπορούμενων από στερεοτυπικές αντιλήψεις συμπεριφορών απέναντί τους στους διάφορους τομείς του βίου. Η ποιοτική αυτή έρευνα ακολουθεί την ερμηνευτική προσέγγιση και εξετάζει πώς αρθρώνεται η διάκριση μέσα από τις αφηγήσεις ζωής επτά διαφορετικών ηλικιών και εμπειριών ΛΟΑΤ ανθρώπων με ακτιβιστική δράση. Ειδικότερα εξετάζει τη σημασιοδότηση της βιωματικής έμφυλης εμπειρίας τους, δηλαδή της ΛΟΑΤΚΙ ταυτότητάς τους και πώς νοηματοδοτούν διαστάσεις του φαινομένου των διακρίσεων που έχουν βιώσει ακριβώς εξαιτίας αυτής. Παράλληλα ενδιαφέρει η εμπειρία τους και η κατανόηση του συλλογικού εαυτού τους, του ρόλου τους ως ακτιβιστών και υπερασπιστών των δικαιωμάτων των μελών της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας και η ιεράρχηση των διεκδικήσεών τους. Η έρευνα αρχικά στηρίζεται στις θεωρίες περί φύλου, σεξουαλικότητας και σώματος αναδεικνύοντας ιδίως τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής του φύλου και της σεξουαλικότητας, τη θεωρία της επιτελεστικότητας του φύλου, τη θεωρία του φύλου ως ταυτότητα, τις σχέσεις εξουσίας που συνδέονται με τις αναλυτικές κατηγορίες του φύλου, της σεξουαλικότητας και του σώματος, πώς το τελευταίο συμμετέχει στη συγκρότηση του έμφυλου εαυτού και στην αναπαραγωγή των κρατούντων στην εκάστοτε κοινωνία σχέσεων εξουσίας, παραδοχές της queer θεωρίας. Κατόπιν διατρέχει τις προσεγγίσεις περί ακτιβιστικών δραστηριοτήτων ως μορφών πολιτικής συμμετοχής, αλλά και εκείνες περί διακριτικής μεταχείρισης και στίγματος, τη θεωρία περί εξωγενούς και εσωτερικού στίγματος, τη θεωρία της «ταμπέλας». Αξιοποιεί την οπτική της διαθεματικότητας που αναγνωρίζει τις πολλαπλές θέσεις κάθε ατόμου σε διάφορους άξονες προνομίων και θέσεων μειονεξίας.

Λέξεις κλειδιά: διακρίσεις, φύλο, σεξουαλικότητα, κοινωνική κατασκευή, ταυτότητα, βιωματικές εμπειρίες, ομοκοινωνικοί, διεμφυλικοί, ακτιβιστές, ποιοτική έρευνα.

ABSTRACT

Violence and especially sexual violence in the workplace is a dominant issue today. Talk of sexual identity, sexism and sexual abuse only seems to refer to the gender dipole and heteronormative people. It is striking that discussions do not encompass all sexual orientations and gender identities. However, LGBTQ+ people are under constant pressure stemming from stereotypical attitudes towards them. This qualitative research follows an interpretive approach to examine how discrimination is articulated through the life narrative of seven LGBT people of different ages and backgrounds, all activists. We explore the meaning of their gender experience, namely their LGBTQ identity, and how they view discrimination experienced because of their gender identity being different to the heteronormative and/or binary model. We are interested in their experience and understanding of their collective self, their role as activists and advocates for the rights of the members of the LGBTQ+ community and the claims they prioritize as urgent. The research is based on the theories of gender, sexuality and the body. We highlight: the theory of the social construction of gender and sexuality; the theory of gender performativeness; the theory of gender as identity; power relations associated with the analytical categories of gender, sexuality and the body; how the latter participates in the formation of the gendered self and in the reproduction of the power relations held in society; assumptions of queer theory. We then run through the approaches of LGBTQ+ activists' agenda as a form of political participation, but also the approaches of discrimination and stigma, the theory of exogenous and internal stigma, the theory of "labeling". We leverage an intersectional view that allows for assignment of multiple traits to individuals, in dimensions of privilege and of disadvantage.

Keywords: **discrimination, gender, sexuality, social construction, identity, experiential experiences, homosocial, trans, activists, qualitative research.**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Το παρόν ερευνητικό έργο με τίτλο «Έμφυλοι προσανατολισμοί, διακρίσεις και διαδρομές του βίου», υλοποιήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη», του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Οκτωβρίου 2021 – Ιανουαρίου 2022 στην πόλη της Αθήνας. Η διαμονή των συνεντευξιαζόμενων ατόμων στην Αθήνα συνέβαλε καθοριστικά στην επιτυχία του εγχειρήματος. Η μελέτη πραγματεύεται το φαινόμενο των διακρίσεων που σημειώνονται στην Ελλάδα -παρά την πρόσφατη θεσμική πρόοδο- κατά μελών της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας λόγω του πραγματικού ή νομιζόμενου σεξουαλικού προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου ή των χαρακτηριστικών φύλου. Γενικά στην Ευρώπη, που φιλοδοξεί να είναι «μια Ένωση Ισότητας», τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα συχνά στερούνται του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης και της εκδήλωσης της έμφυλης ταυτότητάς τους, ενώ υφίστανται μέχρι και βία και παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους για τους ανωτέρω λόγους. Οι διακρίσεις και η βία εις βάρος τους αποτελούν πηγή κοινωνικής απομόνωσης, κατάθλιψης και ενίοτε αυτοκτονίας με πιο επιρρεπή τα νεαρότερα άτομα. Γι' αυτό είναι σημαντικό να μελετηθεί το ζήτημα αυτό επαρκώς και να ενημερωθεί η ακαδημαϊκή κοινότητα και ολόκληρη η κοινωνία, προκειμένου να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση σχετικά με τα δικαιώματά τους. Ζητούμενο αποτελεί η αναγνώριση από την κοινωνία διαφορετικών τρόπων του να ζει κάποιος. Ως πιο πειστική παρουσίαση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητα δεν είναι άλλη από την αφήγηση των ίδιων των μελών της. Διερευνάται η αντίληψη για τον έμφυλο εαυτό και η έμφυλη βιωματική κατάσταση των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων, καθώς και το βίωμα των διακρίσεων που υφίστανται λόγω της ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητάς τους. Παράλληλα ενδιαφέρει η εμπειρία τους και η κατανόηση του ρόλου τους ως ακτιβιστών για ΛΟΑΤΚΙ+δικαιώματα και η ιεράρχηση των διεκδικήσεών τους.

Η επιλογή του ερευνητικού θέματος αποδίδεται στη μακρόχρονη επαγγελματική ενασχόληση της ερευνήτριας ως νομικού με την καταπολέμηση των κοινωνικών

διακρίσεων στην εργασία και στην απασχόληση και στην επίταση του ενδιαφέροντός της λόγω του πρόσφατου ορισμού της ως μέλους της υποομάδας για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων στην ομάδα υψηλού επιπέδου για την απαγόρευση των διακρίσεων, την προαγωγή της ισότητας και της διαφορετικότητας («High Level Group on Non-Discrimination, Equality and Diversity»). Η υποομάδα αυτή δημιουργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Ίση Μεταχείριση των ΛΟΑΤΚΙ (2020-2025).

Καθώς η παρούσα έρευνα στοχεύει στην εμβάθυνση της μελέτης ενός περιορισμένα εξετασθέντος στη χώρα μας φαινομένου, μέσω της διεπαφής της ερευνήτριας με τα υποκείμενα της έρευνας, ακολουθείται η ποιοτική μέθοδος έρευνας. Ως εργαλείο επιλέχτηκε η βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη, προκειμένου να εξασφαλιστεί ιδίως η αυθόρμητη περιγραφή των βιωμάτων, η προσέγγιση αυτών σε βάθος και η ανάδυση νοημάτων.

Η εργασία δομείται σε δύο μέρη, θεωρητικό και εμπειρικό. Στο θεωρητικό μέρος της μελέτης γίνεται μια ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας όπου παρουσιάζονται χαρακτηριστικές θεωρητικές προσεγγίσεις περί φύλου, σεξουαλικότητας και σώματος, περί ακτιβιστικών δραστηριοτήτων ως μορφών πολιτικής συμμετοχής, αλλά και περί διακριτικής μεταχείρισης, μορφών που λαμβάνει και στίγματος. Συνοπτικά παρουσιάζονται και οι θετικές εξελίξεις στην Ελλάδα των ΛΟΑΤΚΙ+ζητημάτων σε κινηματικό και θεσμικό επίπεδο αυξάνοντας την ορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων στον δημόσιο λόγο και βελτιώνοντας τη νομική τους κατάσταση.

Εν συνεχεία, στο εμπειρικό μέρος της μελέτης, μετά την ανάλυση του σκοπού και των αξόνων της και τη δεοντολογία που τηρήθηκε, επισημαίνονται οι δυσκολίες της έρευνας και αναπτύσσεται ο τρόπος υλοποίησής της. Παρουσιάζεται το μεθοδολογικό σκέλος της μελέτης στα επιμέρους στάδιά του. Ακολουθεί η παρουσίαση των ευρημάτων.

Εξάλλου, *conditio sine qua non* για μια ολοκληρωμένη ποιοτική έρευνα αποτελούν τα συμπεράσματα, αλλά και η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε, ενώ παρατίθεται και ένα χρήσιμο για την κατανόηση της θεματολογίας γλωσσάρι όρων.

1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1.1 Κατανοώντας το φύλο, τη σεξουαλικότητα, το σώμα και τον ακτιβισμό ως κατηγορίες ταυτότητας

Οι φεμινιστικές θεωρίες, ιδιαίτερα αγγλοσαξονικής προέλευσης, που αναπτύχθηκαν τα τελευταία πενήντα χρόνια έχουν στην προβληματική τους τις έννοιες φύλο, σεξουαλικότητα και σώμα και εργάζονται στις ιστορικά καθιερωμένες διακρίσεις μεταξύ βιολογικού φύλου, κοινωνικού φύλου και σεξουαλικότητας και στις σχέσεις αυτών (Dorlin, 2008). Αποτελούν έννοιες αναπόσπαστα συνδεδεμένες με την έμφυλη ταυτότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων και οι συζητήσεις γύρω από αυτές που αγγίζουν τις έμφυλες μειονότητες, αποκαλύπτουν τις ανδροκεντρικές και ετεροκανονικές διαστάσεις των σύγχρονων κοινωνιών. Το θεωρητικό πλαίσιο για το φύλο είναι ετερόκλητο και έχει μακρά ιστορία με πλέον του ενός αιώνα δράση του φεμινιστικού κινήματος. Επίσης η κοινωνική ανθρωπολογία ασχολείται με το φύλο από τη δεκαετία του 1930. Κατεύθυνση αυτής αποτελεί η ανθρωπολογία του φύλου που εξετάζει πώς αναπαράγονται οι κατασκευές ταυτοτήτων και πώς αυτές επικαθορίζονται από τις σχέσεις εξουσίας που επικρατούν στην κοινωνία. Γυναίκες ανθρωπολόγοι διείδαν πως με πολιτισμικό τρόπο εννοιολογούνταν και τα φύλα και οι ρόλοι τους και οι προσδοκίες τους. Πρέσβευαν ότι παρότι υπάρχει ένας βιολογικός σεξουαλικός διμορφισμός, αυτό δεν οδηγεί αυτόχρονα σε έναν κοινωνικό σεξουαλικό διμορφισμό. Το σώμα δεν είναι δεδομένο ότι θα παραπέμπει σε έναν συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο. Αποδέσμευσαν λοιπόν τα φύλα και τους ρόλους αυτών από τις βιολογικές τους αναφορές και τα συνέδεσαν με κατασκευασμένες ταυτότητες, που διέπονται από σχέσεις εξουσίας (Μπακαλάκη, 1997).

Στις μεταμοντέρνες θεωρίες υποστηρίζεται ότι το φύλο σχετίζεται με την έννοια της σεξουαλικότητας σε ένα ετεροφυλόφιλο πλαίσιο που δημιουργεί έναν φαύλο κύκλο για τη διατήρηση της ηγεμονίας του, μέσω των επιτελεστικών πρακτικών του φύλου και της συνακόλουθης έμφυλης ιεραρχίας. Παράλληλα, τα όργανα που χρησιμοποιεί η «ετεροφυλοφιλική μήτρα» για τη νομιμοποίησή της είναι το αρσενικό και το θηλυκό φύλο που επικαλούνται μια ετεροφυλόφιλη επιθυμία ενισχύοντας την αντίληψη ότι

φυσιολογική είναι αυτή η επιθυμία, ενώ υγιής είναι η σεξουαλικότητα που σχετίζεται με αυτήν (Butler, 1999). Προκύπτουν έτσι οι έμφυλες ανισότητες που σήμερα συσχετίζονται όλο και περισσότερο με την κοινωνική τάξη, το χρώμα του δέρματος, τη φυλή, την αναπηρία, τη θρησκεία κ.λπ. Εκδηλώνεται έτσι το ερευνητικό ενδιαφέρον για τη διαθεματικότητα (intersectionality) που επινοήθηκε το 1989 από τη νομική μελετήτρια Kimberlé Crenshaw και αναδεικνύει τη σύμπτωση και τη συνύφανση διαφορετικών ειδών διακρίσεων και σχέσεων εξουσίας (Rennes, 2016).

1.1.1 Η συγκρότηση της έμφυλης ταυτότητας, το στίγμα & οι θεωρητικές προσεγγίσεις

Στα τρία «κύματα» του φεμινισμού το φύλο έχει αποτελέσει ένα πολιτικό ζήτημα για τη διεκδίκηση δικαιωμάτων των καταπιεζόμενων (για μια κατατοπιστική παρουσίαση βλ. Ρεθυμιωτάκη, Μαροπούλου & Τσακιστράκη, 2015). Ως προδιαλήφθηκε, *το φύλο υπό το πρίσμα των ανθρωπιστικών/κοινωνικών επιστημών προσεγγίζεται ως κοινωνική κατασκευή*. Ομοίως προσεγγίζεται *ως επιτελεστικά υλοποιούμενη έννοια*.

Η θεωρία της κοινωνικής κατασκευής -αντιτιθέμενη στον βιολογικό ντετερμινισμό- δίδει έμφαση στην επίδραση των περιβαλλοντικών παραγόντων στην ανθρώπινη συμπεριφορά υποδηλώνοντας ότι οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων δημιουργούν πραγματικότητα. Στις απαρχές της θεωρίας που διακρίνει μεταξύ βιολογικού φύλου και κοινωνικού φύλου δεν εντοπίζονται οι φεμινιστικές σπουδές, αλλά η ιατρική επιστήμη, ψυχίατροι και ψυχολόγοι, με θεμελιωτές τους αγγλοσάξωνες John Money και Robert Stoller, που μελέτησαν τις έμφυλες συμπεριφορές ανδρών και γυναικών ίντερσεξ και τρανς ατόμων επιδιώκοντας συνοχή μεταξύ του φύλου που αποδίδεται κατά τη γέννηση και του ψυχολογικού φύλου του ατόμου. Και οι δύο υπερασπίζονται την ιδέα ότι η σεξουαλική ταυτότητα δεν είναι έμφυτη, αλλά αναπτύσσεται κατά την παιδική ηλικία. Έτσι το 1955, ο Stoller πρότεινε τη διάκριση του βιολογικού φύλου από τη σεξουαλική ταυτότητα, διάκριση η οποία επαναλήφθηκε το 1968 όσον αφορά το βιολογικό φύλο "sex" και το κοινωνικό φύλο "gender" (Levet, 2014; Dorlin, 2008).

Οι επικρίσεις της θεωρίας του φύλου που διακρίνει μεταξύ «sex» και «gender» για το γεγονός ότι γεννήθηκε σε ιατρικά εργαστήρια για την παρακολούθηση intersex παιδιών και trans ατόμων με το αιτιολογικό ότι «από αυτές τις διαταραχές έμφυλης ταύτισης, από περιπτώσεις παθολογικές, περιθωριακές, βγήκαν συμπεράσματα που υποτίθεται ότι έχουν καθολική αξία» (Levet, 2014), πέραν του αβάσιμου χαρακτηρισμού αυτών των καταστάσεων ως παθολογικών -καθώς αντιτίθεται στα δεδομένα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας που τις έχει αποπαθολογικοποιήσει- δεν δύνανται επ' ουδενί να ανατρέψουν το γεγονός ότι αυτή η διάκριση αμφισβητώντας τις ανθρωπολογικές ταξινομήσεις και τους τρόπους κατανόησης της σχέσης ανδρών και γυναικών, υπήρξε καίρια για τη διακοπή της σύνδεσης της βιολογικής τάξης με την ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Στις αρχές του 1970 η έννοια "gender" εισήχθη στις φεμινιστικές σπουδές και έγινε εργαλείο του φεμινιστικού κινήματος, με πρώτη να την υιοθετεί το 1972 την Ann Oakley στο έργο της «Sex Gender and Society» (Levet, 2014; Dorlin, 2008; Oakley, 2015). Το βιβλίο εστιάζει στην έμφυλη επιτελεστικότητα, στην οικοδόμηση της ταυτότητας φύλου και στην κατανόηση του αντικτύπου των έμφυλων ρόλων στην προσπάθεια για κατάκτηση ισότητας ανδρών και γυναικών. Δίδοντας έμφαση στον ρόλο της μάθησης, υποστηρίζει την κεντρική θέση ότι τα παιδιά μεταμορφώνονται σε ενήλικες που όχι μόνο γνωρίζουν τους ρόλους τους ως προς το φύλο, αλλά και που, μετά από μακροχρόνια μάθηση, αφομοιώνουν τους ρόλους αυτούς κάνοντάς τους μέρος της προσωπικότητάς τους (Oakley, 2015). Στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου της υπερασπίζεται την υπεροχή του πολιτιστικού στοιχείου έναντι του βιολογικού ντετερμινισμού αποδίδοντας τις έμφυλες διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών σε στοιχεία πολιτισμικά (ibid). Η Oakley είχε φιλοσοφική πηγή έμπνευσης για τη θεωρία της διάκρισης μεταξύ «sex» και «gender» τη διάσημη Γαλλίδα φιλόσοφο Simone de Beauvoir που το έργο της «The Second Sex» (1949), μας εισήγαγε στη θεώρηση της κοινωνικής κατασκευής του φύλου. Κεντρική ιδέα της αποτελεί ότι οι άνδρες καταπιέζουν ιστορικά τις γυναίκες χαρακτηρίζοντάς τις, σε κάθε επίπεδο, ως «Άλλες», που ορίζονται αποκλειστικά σε αντίθεση με τους άνδρες. Έτσι η θέση των γυναικών στην κοινωνία είναι υποτιμημένη. Η περίφημη ρήση της στην αρχή του δεύτερου τόμου του βιβλίου της ότι «μια γυναίκα δεν γεννιέται, αλλά γίνεται γυναίκα», συνοψίζει τη θέση

της που θέλει το αρσενικό και το θηλυκό να αποτελούν πλέον κοινωνικές κατηγορίες στις οποίες αποδίδονται από την κοινωνία αντίστοιχοι ρόλοι (De Beauvoir, 1949). Αλλά η ιδέα ότι μια γυναίκα γίνεται ("δεν γεννιέται") από ένα γυναικείο σώμα έγινε κυρίως αποδεκτή από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν η Αμερικανίδα φιλόσοφος Judith Butler ήρε τη σύνδεση της θηλυκότητας με τη σωματική υπόσταση του φύλου. Ωστόσο εκκινώντας από την έννοια της κατασκευής ανέπτυξε μια θεωρία που συνέχει το «βιολογικό» με το «κοινωνικό» φύλο, ώστε αυτά να μην θεωρούνται αποκομμένα μεταξύ τους και το βιολογικό φύλο να συνδέεται με τις πολιτισμικές προσλαμβάνουσες του κοινωνικού φύλου (Butler, 1999).

Η Butler είναι παγκοσμίως γνωστή για τη θεωρία της επιτελεστικότητας του φύλου, για την εγκαθίδρυση του φύλου μέσω της τελετουργικά επιτελούμενης επανάληψης σωματικών και συμπεριφορικών στάσεων που ακολουθούν μια ή περισσότερες νόρμες της ετεροκανονικής εξουσίας (Μπάτλερ, 1993). Το βιβλίο της «Gender Trouble» αποτελεί ορόσημο για μια επιστημονική μετάβαση: για την πρόσληψη του φύλου όχι μόνο ως κοινωνικής κατασκευής, αλλά και ως επιτελεστικά υλοποιούμενης επανάληψης καθ'υπαγόρευση του ηγεμονικού λόγου και των σχέσεων εξουσίας. Καθώς οι σωματικές και συμπεριφορικές επιτελέσεις ως επαναλαμβανόμενες μπορεί να λαμβάνουν πολλαπλές μορφές, έτσι και το φύλο δεν είναι ένα οντολογικό δεδομένο με πλήρη σταθερότητα, αλλά μια δυναμική διαδικασία υλοποίησης που υπόκειται σε αλλαγή, μια μιμητική πρακτική (Butler, 1999).

Η Butler δημιουργεί βάσεις για την αξιοποίηση των πολλαπλών σεξουαλικοτήτων και φύλων που υπάρχουν ήδη, αλλά δεν αναγνωρίζονται κοινωνικά και πολιτικά. Η Butler υποστηρίζει την ανθρώπινη εμπρόθετη δράση αποφεύγοντας τον σκόπελο του κοινωνικού ντετερμινισμού. Αναδεικνύει ότι το υποκείμενο εμπλέκεται ενεργά στην έμφυλη και ενσώματη νοηματοδότησή του, επηρεάζεται μεν από τις κοινωνικές νόρμες και τα στερεότυπα, αλλά δύναται να πράξει και διαφορετικά, να μην πειθαρχήσει στη νόρμα κατά την επανάληψη (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα εις Μπάτλερ, 1993).

Η Butler αντιλήφθηκε ότι η απελευθέρωση από την πατριαρχία θα κερδιζόταν μαζί με τα άτομα που διαφέρουν από το ετεροκανονικό σχήμα και το δίπολο του φύλου. Η θεωρία της περί επιτελεστικότητας του φύλου πράγματι συνάδει με θεωρίες που

δίνουν έμφαση στην ευμεταβλητότητα των σημερινών καταστάσεων, όπως η μεταδοτικότητα και η queer θεωρία. Η τελευταία θεωρία, που προελαύνει λόγω της μείζονος σημασίας της για τη ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητα, επιδιώκει τη σημασιοδότηση των σωμάτων που είναι «αδιανόητα και αβίωτα» για την ετεροκανονική νόρμα και έχει ως απώτερο στόχο της οι κοινωνίες να αποδέχονται τον αυτοπροσδιορισμό των ατόμων (Butler, 1999; Μπάτλερ, 1993).

Η Butler πρωτοστάτησε στη θεωρητική εγκαθίδρυση της queer θεωρίας θέλοντας να απελευθερώσει τους ανθρώπους από τις ταυτότητες που διαμεσολαβούνται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις και τους ρόλους που αποδίδονται στους άντρες και στις γυναίκες. Ωστόσο, υπάρχουν επικριτές της θεωρίας της, όπως η φιλόσοφος Bénédicte Levet που φαίνεται «να στρογγυλοποιεί τα πράγματα»: Αρνείται την ύπαρξη στις μέρες μας πατριαρχίας (Levet, 2014), χωρίς όμως να εξηγεί γιατί υπάρχει σεξισμός και ποιο είναι το υπόστρωμα αυτού. Δεν αγγίζει το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης και της σεξουαλικής κακοποίησης σε βάρος των γυναικών. Σήμερα, όμως, υπάρχει ένα ολόκληρο ανεξάρτητο κοινωνικό κίνημα ενάντιον τους. Υπάρχει η διπλή εξουσία που εκπηγάει από τη διπλή ταυτότητα του άντρα-εργοδότη με τον σεξισμό να επικρατεί λόγω (αναφορά σε αρσενικά ουσιαστικά) και έργω, με συμπεριφορές και χειρονομίες με συμβολικό περιεχόμενο (Γιαννακόπουλος, χ.ε.).

Εξάλλου, το *φύλο* αποτελεί *ταυτότητα* και χαρακτηριστική είναι η προσέγγιση της έννοιας από τον Richard Jenkins στο βιβλίο του με τίτλο «Κοινωνική ταυτότητα» (1996), όπου εξηγεί ότι πρώτα απ' όλα, «όλες οι ανθρώπινες ταυτότητες είναι εξ ορισμού κοινωνικές ταυτότητες» και περαιτέρω ότι η ταυτότητα είναι κατασκευή θεμελιωμένη στις ομοιότητες και στις διαφορές που το άτομο εντοπίζει για τον εαυτό του εν συγκρίσει με τα άλλα άτομα που το περιβάλλουν (Jenkins, 2004). Μέσω της αναγνώρισης των ομοιοτήτων και των διαφορών συγκροτούνται όλες οι ταυτότητες και από ατομικές γίνονται συλλογικές (ΚΕΘΙ, 2018).

Για τον Jenkins η ταυτότητα είναι μια πολυδιάστατη κατασκευή (ταυτότητα ατομική, κοινωνική-συλλογική, πολιτισμική, ταυτότητα φύλου, σεξουαλική ταυτότητα) που δύναται να μεταβάλλεται λόγω των αλλαγών στο κοινωνικό πλαίσιο που επηρεάζουν και τις αντιλήψεις των ατόμων. Το φύλο αποτελεί πρωτογενή ταυτότητα,

που αν και δομείται από το πρώτο στάδιο κοινωνικοποίησης, είναι δεκτική μεταβολών (Jenkins, 2004). Μάλιστα για την Butler (1999) το φύλο ως ταυτοτικό στοιχείο δεν είναι ήσσονος βαρύτητας στη γένεση των ανισοτήτων συγκριτικά με την ταξική διάσταση, γι'αυτό και η ίδια αντιδικεί με τη μαρξιστική ορθοδοξία που δέχεται το αντίθετο (γνωστή εν προκειμένω η ανταλλαγή άρθρων με τη Nancy Fraser (Fraser, 1997).

Η θεωρητική προσέγγιση του Jenkins διαφέρει από εκείνη των θεμελιωτών της συμβολικής αλληλεπίδρασης, των Cooley (Cooley, 1902) και Mead (Mead, 1934). Ο Cooley έκανε λόγο για τον «κοινωνικό καθρεφτισμό του εαυτού μας». Το άτομο διαμορφώνει την αυτοεικόνα του και τη συμπεριφορά του ανάλογα με τον τρόπο που φαντάζεται πως το βλέπουν οι άλλοι. Έτσι η έννοια της συμβολικής αλληλεπίδρασης παρέχει τις βασικές υποθέσεις του πλαισίου της προσέγγισης της «ταμπέλας». Η «ταμπέλα» όμως για τον Jenkins – που υποστηρίζει ένα ενιαίο μοντέλο προσωπικής συγκρότησης, ως αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής σύνθεσης εξωτερικών και εσωτερικών ορισμών- κατασκευάζεται και λόγω των ατομικών πεποιθήσεων. Τα άτομα που έχουν αντιλήψεις διαφορετικές από τις κυρίαρχες στην κοινωνία αντιμετωπίζονται ως οι Άλλοι, τους οποίους ο Goffman (1963) παρουσιάζει ως κοινωνικά υποσύνολα, ομοιογενή και ομοιόμορφα, που «ετικετοποιούνται» και στιγματίζονται.

Πάντως η queer θεωρία πρεσβεύει ότι αποτελεί πρόβλημα η κατηγοριοποίηση κάθε ατόμου με βάση το φύλο του και αντιτίθεται σε μια «συμπαγή» και «ενιαία» ταυτότητα, όπως και στην τοποθέτησή της «σε ταμπέλες και κατηγορίες», διότι έτσι αποκλείεται από τις πολιτικές σημαντικό μέρος του φάσματος των σεξουαλικοτήτων (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

1.1.2 Νοηματοδότηση σεξουαλικότητας και η ομοκοινωνικότητα ως μορφή της

Ο όρος «σεξουαλικότητα» αποτέλεσε καταλύτη για τη δόμηση του φεμινιστικού κινήματος και συνδέθηκε με τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των γυναικών να επιλέγουν πότε και με ποιον θα συνευρίσκονται σεξουαλικά (Bell, 2000). Πράγματι, το σώμα και η σεξουαλικότητα έχουν αποτελέσει πεδία άσκησης εξουσίας και διεκδίκησης, οι

σεξουαλικές σχέσεις περιγράφονται ως σχέσεις εξουσίας (Foucault,1976). Ο Foucault είχε επισημάνει τη νοηματοδότηση του φύλου και της σεξουαλικότητας στο πλαίσιο της ετεροκανονικότητας και του δυαδικού μοντέλου του φύλου. Και η Butler θεωρεί ότι η ομοσεξουαλικότητα των αντρών και ο λεσβιασμός συγκροτούνται μέσα από ετεροσεξουαλικά πρότυπα, δεν είναι απαλλαγμένα από αυτά. Οι έμφυλες νόρμες που ρυθμίζουν τις έμφυλες ταυτότητες δομούνται εντός της «ετεροφυλοφιλικής μήτρας» (Butler,1999) και μπορούν να τροποποιηθούν κατά την επαναληπτική διαδικασία και να ανασηματοδοτηθούν (Κακολύρης, 2020; Σούμπαση, 2021).

Μετά από μια μακρά περίοδο αντιμετώπισης του όρου «σεξουαλικότητα» από τον φεμινισμό ως μια ιδεολογική δικαιολόγηση της πατριαρχίας λόγω της κεντρικότητας σε αυτόν της σεξουαλικής σχέσης ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, η σεξουαλικότητα έχει προοδευτικά αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στις έρευνες για το κοινωνικό φύλο, ενώ υποστηρίζεται βάσιμα η χρησιμότητα της έννοιας αυτής στην κατανόησή του.

Για τον Foucault η κατηγοριοποίηση στα τέλη του 19ου αιώνα των διαφορετικών εκδηλώσεων της σεξουαλικότητας και η απόρριψη των αποκλινουσών συμπεριφορών, των σεξουαλικών διαφορετικοτήτων, οδήγησαν σε νέες κατηγοριοποιήσεις των υποκειμένων και στη δημιουργία ταυτοτήτων επιβεβλημένων από την κοινωνία (Γιαννακόπουλος, 2006). Η ομοσεξουαλικότητα αρχικά θεωρήθηκε ως μια «διεστραμμένη σεξουαλικότητα», κατηγοριοποιήθηκε ιατρικά, παθολογικοποιήθηκε. (Foucault, 1976).

Τη δεκαετία των '70 η σεξουαλικότητα διακρίνεται με βάση τον «σεξουαλικό προσανατολισμό» του ανθρώπου σε «ομοφυλόφιλη» και «ετεροφυλόφιλη» και στα τέλη της δημιουργούνται στην Ελλάδα οργανώσεις κινηματικού τύπου για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των ομοκοινωνικών. Αυτή η ανάδυση στο προσκήνιο του σεξουαλικού προσανατολισμού έρχεται να νοηματοδοτήσει διαφορετικά την έννοια της σεξουαλικότητας που συμμετέχει στη συγκρότηση κοινωνικής ταυτότητας ενός άντρα ή μιας γυναίκας. Πλέον η σεξουαλικότητα, η σεξουαλική συμπεριφορά και η ταυτότητα των ανθρώπων συνδέεται με τα άτομα από τα οποία έλκονται και έτσι αναδύεται η «γκέι» ταυτότητα και η «straight» ταυτότητα. Παλαιότερα τις δεκαετίες 1950-1970 οι άνθρωποι στους οποίους κατά τη γέννηση τους είχε αποδοθεί το αντρικό φύλο

κατατάσσονταν σεξουαλικά με βάση την έκφραση του φύλου τους. Υπήρχαν έτσι από τη μια οι «αρρενωποί» που κοινωνικά εκλαμβάνονταν ως άντρες και μπορούσαν να ερωτοτροπούν και με γυναίκες, ενώ από την άλλη ήταν οι «θηλυπρεπείς» που υποτιμητικά χαρακτηρίζονταν ως «πούστηδες/αδελφές» και ήταν αυτοί που έφεραν το στίγμα του ομοκοινωνικού. Καθοριστικής σημασίας ήταν η κοινωνική πρόσληψη του «αρρενωπού» ως του ενεργητικού σεξουαλικού εταίρου, ενώ στον «θηλυπρεπή» αποδιδόταν ο παθητικός ρόλος. Μετά την ανάδυση της «γκέι» ταυτότητας και της «straight» ταυτότητας πλέον θεωρούνται και οι «αρρενωποί», «ενεργητικοί» άντρες ως «ομοφυλόφιλοι/γκέι» (Γιαννακόπουλος, 2019). Όσον αφορά στη λεσβιακή σεξουαλικότητα, εκεί έχουμε τις λεσβιακές αρρενωπότητες, γνωστές ως «butch » (αρρενωπή φιγούρα), όπου η έκφραση και επιθυμία είναι ορατά έμφυλη, αλλά έχουμε και τις «femme» (θηλυκή φιγούρα) ομοκοινωνικές γυναίκες (Kennedy & Davis, 1993).

Με τις επιρροές του Foucault και της Butler, η queer θεωρία προβληματοποίησε αφενός τη σημασιοδότηση του σώματος ως έμφυλου/σεξουαλικού μόνο με αναφορά στο κοινωνικό φύλο, αλλά και τον διπολικό χαρακτήρα του βιολογικού φύλου ως «γυναικείου» και «ανδρικού», που παραπέμπουν με βάση την ετεροσεξουαλικότητα και σε συμπεριφορές του «αρσενικού» και του «θηλυκού». Έτσι, η queer θεωρία στόχευσε στην ανάδειξη της ευρύτητας του φάσματος του φύλου και στον διαχωρισμό του φύλου από τη σεξουαλικότητα. Ιστορικά αυτές τις εξελίξεις καλλιέργησε το θεωρητικό ρεύμα του μεταδομισμού υποστηρίζοντας τον ευμετάβλητο χαρακτήρα των δομών και των κατηγοριών (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Ως προς τις διαστάσεις του όρου «σεξουαλικότητα», αυτές διακρίνονται από τον Βρετανό κοινωνιολόγο Stevi Jackson στις εξής τρεις: 1) σεξουαλικότητα ως ιεραρχικό σύστημα, ως «θεσμός» που συμβάλλει στην καθιέρωση της ιεράρχησης των φύλων και των σεξουαλικότητων, 2) σεξουαλικότητα ως «εμπειρία», δηλαδή το σύνολο των "ερωτικών πρακτικών" και 3) «κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες που συνδέονται με την ετεροφυλοφιλία» (Clair, 2013, με περαιτέρω παραπομπές).

Στην πρώτη της διάσταση η σεξουαλικότητα, λόγω επιρροών από τις θεωρίες της κοινωνικής κατασκευής και της επιτελεστικής υλοποίησης, θεωρείται ως μια κοινωνική κατασκευή, ένα σύστημα κοινωνικό εξουσιαστικού τύπου. Προσεγγίζοντας τη

σεξουαλικότητα, η Judith Butler προτείνει στην «Αναταραχή Φύλου» μια γενεαλογική κριτική του φύλου, με τη φουκωική έννοια, προκειμένου να καταδείξει ότι οι θεμελιώδεις κατηγορίες βιολογικού φύλου, κοινωνικού φύλου και επιθυμίας είναι οι επιπτώσεις ενός ορισμένου σχηματισμού εξουσίας. Η σεξουαλικότητα έχει προκύψει από τη λογοθετική παραγωγή του λόγου, κάτι που ανέδειξε ο Foucault αναλύοντας ως έργο ζωής πώς η γνώση συνδέεται στενά με την εξουσία. Σύμφωνα με αυτόν, τον δέκατο ένατο αιώνα, η σεξουαλικότητα γίνεται «ο δείκτης της δύναμης μιας κοινωνίας», αποκαλύπτοντας τόσο την πολιτική της ενέργεια όσο και το σθένος της (Foucault, 1976).

Καθώς παραδοσιακά η ελληνική κοινωνία -εμποτισμένη από την Ορθόδοξη Χριστιανική Ηθική και την προστασία του τριπτύχου «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια» (που συνδιαμορφώνουν την ελληνική ταυτότητα όπως εξηγείται εις Γαζή, 2011)-, χαρακτηρίζεται ομοιόμορφα από ανδροκρατία με αρκετές εκφάνσεις υπεραρρενωπότητας (machismo), η σεξουαλικότητα ως κοινωνικό κατασκεύασμα καθοριζόμενο από την κυριαρχούσα ιδεολογία, υλική και πολιτισμική συνθήκη και από την ερειδόμενη στο βιολογικό σώμα διαφορά, ενσαρκώνει και αναπαράγει ανισότητες του αντρικού και του γυναικείου φύλου εις βάρος του δεύτερου.

Ως προς τη δεύτερη διάσταση της σεξουαλικότητας, στη χώρα μας μετά και από την επιδημία του AIDS, εμφανίζονται κοινωνιολογικές έρευνες σχετικά με τις ερωτικές σχέσεις και τη σεξουαλική ζωή στην Ελλάδα, εκτός διάστασης του φύλου (Ιωαννίδη-Καπόλου & Αγραφιώτης, 2005). Ως έχει επισημάνει ο Foucault, οι σεξουαλικές πρακτικές νοηματοδοτούνται ανάλογα με τα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα (Foucault, 1976).

Ταυτόχρονα, η εμφάνιση της διερώτησης γύρω από τον γάμο ομοκοινωνικών και την ομογονεϊκότητα, έχει πρόσφατα επαναφέρει τη σεξουαλικότητα στον δημόσιο διάλογο, υπό το πρίσμα του φύλου. Είναι η τρίτη διάσταση της σεξουαλικότητας που παρουσιάζει ο Jackson, οι ταυτότητες που κατασκευάζονται σε μια ετεροκανονική κοινωνία, υπό την ανωτέρω κριτική της queer θεωρίας.

Το ανδροκρατούμενο σύστημα δεν μπορεί παρά να εναντιώνεται σε μη ετεροκανονικές σεξουαλικές ταυτότητες, καθώς το ίδιο «τροφοδοτείται» από τον συστημικό θεσμοποιημένο σεξισμό του ετεροκανονικού μοντέλου, που έχει διαποτίσει

γυναίκες και άντρες, μέσω της κοινωνικοποίησής τους να δέχονται τις σεξιστικές αξίες (Bell, 2000). Έτσι ερμηνεύεται και η δυσκολία αποδοχής από το υποκείμενο της ομοκοινωνικής ταυτότητάς του, που αποτελεί τελικό βήμα στο σχήμα για την κατανόηση της διαδικασίας συγκρότησης αυτής της ταυτότητας που περιγράφει η Cass (1979). Η διαδικασία πραγματοποιείται σε στάδια, καθώς τα άτομα δοκιμάζουν συγκρούσεις ανάμεσα στη συνειδητοποίηση της διαφορετικής σεξουαλικότητάς τους από τη μια και στα μηνύματα που λαμβάνουν από το κοινωνικό τους περιβάλλον από την άλλη. Η διαδικασία εκκινείται από τη σύγχυση που ακολουθεί την ανωτέρω συνειδητοποίηση. Καλείται και "εσωτερική άρνηση", ήτοι ακόμα κι αν το άτομο συναισθανθεί ότι αυτό που βιώνει ταυτίζεται με την ομοφυλοφιλία, το αρνείται. Άρα ή το αποστρέφεται, δεν ταυτίζεται μ'αυτό είτε ταυτίζεται, αλλά το αρνείται, δηλαδή δεν το αποδέχεται. Ρόλο παίζει και η εσωτερίκευση της ομοφοβίας προερχόμενη από τα ετεροκανονικά πρότυπα. Στην επόμενη φάση, το άτομο αποδέχεται το ενδεχόμενο η ταυτότητά του να διαφέρει και ακολουθεί το στάδιο της ανοχής της ταυτότητας, όπου συνειδητοποιεί ότι υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι με την ίδια εμπειρία. Ακολουθεί η φάση της «εσωτερικής αποδοχής» όπου το άτομο είτε αποκρύπτει τη σεξουαλική ετερότητα κάνοντας την καλούμενη "κοινωνική προσαρμογή" (Goffman, 1963) προσποιούμενο το ετεροφυλόφιλο στα κοινωνικά περιβάλλοντα όπου κινείται είτε κοινοποιεί την ταυτότητά του (coming out).

1.1.3 Θέαση του σώματος και τρανς βίωμα

Οι προαναφερθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις έχουν αναδείξει ότι το φύλο και η σεξουαλικότητα δεν καθορίζονται μοναδικά από τη σωματικότητα, ότι η διαδικασία δόμησής τους είναι πολυπαραγοντική και βέβαια ο πολιτισμικός παράγοντας διαδραματίζει καίριο ρόλο. Το σώμα μέσα από τις προσεγγίσεις της μεταμοντέρνας θεωρίας, σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία παράγεται και αυτό λογοθετικά και επιτελεστικά και είναι κοινός τόπος όπου δομούνται κοινωνικές κατασκευές και συναφώς εγγράφονται κινηματικές διεκδικήσεις. Ήδη από το δεύτερο φεμινιστικό κίνημα

το θηλυκό σώμα τέθηκε στο επίκεντρο της προσοχής όντας συνδεδεμένο με το θέμα της σεξουαλικής απελευθέρωσης.

Για την Butler, σε αντίθεση με τον Foucault, το σώμα γίνεται αντιληπτό ως υλικό προϊόν που παράγεται μέσα σε καθεστώτα ηγεμονικού λόγου και σχέσεων εξουσίας, αλληλεπιδρά με τη γλώσσα και οι δύο κατηγορίες συνδιαμορφώνονται. Δεν μπορεί να υπάρξει σωματική αντίληψη και σωματική εμπειρία χωρίς πολιτιστική και κοινωνική διαμεσολάβηση, διότι η αντίληψη και η εμπειρία εμπεριέχουν αναγκαστικά πολιτισμικές και πολιτικές εγγραφές (Butler, 2004).

Εκκινώντας από τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής του φύλου, η Butler διερευνά πώς σε ορισμένα σώματα αποδίδεται μεγαλύτερη αξία, έναντι άλλων σωμάτων. Για την Butler το σώμα βρίσκεται σε μια αδιάλειπτη διαδικασία φυσικοποίησης μέσω τελετουργικά επαναλαμβανόμενων πρακτικών που υλοποιούν τις προσδοκίες της ετεροκανονικής κοινωνίας ή το αντίθετο, δεν τις υλοποιούν, οπότε στην τελευταία περίπτωση δεν έχουν σημαίνουσα υπόσταση (matter). Η έκβαση αυτής της διαδικασίας δεν είναι βέβαιη. Ο ηγεμονικός λόγος χρειάζεται να επιβεβαιώνεται διαρκώς μέσω της επανάληψης. Αν το έμφυλο σώμα -καθώς τελετουργικά επιτελείται- έρθει σε σύγκρουση με τον ηγεμονικό λόγο της ετεροκανονικότητας και του δυαδικού έμφυλου μοντέλου, τότε θεωρείται ως μη-διανοητό, μη αναγνωρίσιμο. Τα σωματικά περιγράμματα σχηματίζονται μέσα από σχέσεις εξουσίας (ετεροφυλοφιλική νόρμα) (Μπάτλερ, 1993).

Η έννοια της μίμησης του κανονιστικού προτύπου για την Butler αφορά σε ένα υποκείμενο μη αποκομμένο από το κοινωνικό πεδίο, αλλά συνδιαμορφωτή αυτού, που ενδέχεται να μην αναπαράξει αυτό το πρότυπο ερχόμενο σε ρήξη με αυτό. Υπάρχει μια δυναμική συμμετοχική εμπλοκή με το πεδίο, δεν είναι απλά μια μίμηση στην οποία προβαίνει το υποκείμενο έχοντας αφομοιώσει τις στάσεις του σώματος και τις συμπεριφορές ως δεύτερη φύση, ως habitus. Πρωτίστως κατά τούτο διαφέρει από τη θεωρία του Bourdieu (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο Μπάτλερ, 1993).

Πέραν όμως της θεωρητικής προσέγγισης του σώματος, ως τόπου στον οποίον εγγράφονται η κανονιστικότητα και η επιτελεστικότητα του διπολικού έμφυλου συστήματος και που δύναται να συμμετέχει στην αναπαραγωγή των κρατούντων στην

εκάστοτε κοινωνία σχέσεων εξουσίας (Foucault, 1976), ενδιαφέρει στη μελέτη αυτή η βιωμένη υποκειμενική πραγματικότητα ως προς την αντίληψη του σώματος, τη θέασή του και τη διαχείρισή του από τα ίδια τα υποκείμενα και δη από τα διεμφυλικά άτομα. Το τι συνεπάγεται για το «εγώ» όταν δεν απολαμβάνει αναγνωρισιμότητας, διότι αποκλίνει από τα κανονιστικά πρότυπα, αφορά και τον διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, όμως είναι στην τρανς κατάσταση, όπου το έμφυλο βίωμα δεν συμφωνεί με την υλικότητα του σώματος, που δημιουργούνται επώδυνες εμπειρίες σε σχέση με το σώμα και μάλιστα κλινικά αξιολογήσιμες. Εδώ αναδεικνύεται και η αξία της φαινομενολογικής προσέγγισης της κοινωνικής ανθρωπολογίας που προσεγγίζει το σώμα ως ένα έμφυλο χαρακτηριστικό το οποίο βιώνεται υποκειμενικά, μέσα από την ατομικότητα του καθενός (Csordas, 2002). Οι περισσότεροι διεμφυλικοί έχουν μια μοναδική και περίπλοκη σχέση με το σώμα τους στο πλαίσιο της τρανσφοβικής κοινωνίας. Συνηθέστερα το βιώνουν ως εμπόδιο στην ελεύθερη απόλαυση της έμφυλης εμπειρίας τους. Το συναίσθημά τους είναι συχνά επώδυνο για τη μη συνοχή ανάμεσα στο βιωμένο φύλο και το υλικό σώμα. Αισθάνονται δηλαδή *σωματική δυσφορία ή ασυμφωνία προερχόμενη από το φύλο*, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Επιζητούν στις πλείστες των περιπτώσεων την «υποχώρηση του σώματος» με χειρουργικές-ορμονικές παρεμβάσεις. Η ασυμφωνία φύλου που αισθάνονται οι διεμφυλικοί είναι σαφώς εξωγενές πρόβλημα, από την κοινωνική μεταχείρισή τους ως «μη φυσιολογικοί» ή από ρατσιστικές επιθέσεις, αλλά αποτελεί και εσωτερικό τους πρόβλημα (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020) λόγω της εσωτερικής σύγκρουσης που βιώνουν, από τη διαφορά ανάμεσα στην ταυτότητα φύλου που αποδίδει καθένας στον εαυτό του και την ταυτότητα φύλου που του αποδίδει η κοινωνία.

Η εσωτερική αυτή σύγκρουση, το *εσωτερικό στίγμα* που βιώνουν (Goffman, 1963), η εσωτερικευμένη τρανσφοβία τους δεν παύει πάντως να οφείλεται σημαντικά στις αρνητικές στάσεις για τη διεμφυλικότητα, ιδίως από τα τέλη του 19ου αιώνα όταν ιατροκοποιήθηκε στο γενικότερο πλαίσιο της παθολογικοποίησης των σεξουαλικών πρακτικών και των έμφυλων ταξινομήσεων (Foucault, 1976).

1.1.4 Ακτιβισμός για τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ + κοινότητας

Μορφή συλλογικής ή κοινωνικής ταυτότητας (Jenkins, 2004) συνιστά και η ακτιβιστική ταυτότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων και ενδιαφέρει πώς αντιλαμβάνονται και βιώνουν οι άνθρωποι αυτοί, έχοντας τη ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα, την πολιτική συμμετοχή τους με στόχο την επίλυση συλλογικών και κοινωνικών προβλημάτων της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας. Συναφώς εξετάζεται και ποια ζητήματα της κοινότητας ιεραρχούν ως πρωτεύοντα.

Στη θεωρία οι ακτιβιστικές δραστηριότητες -αν και δεν ανήκουν στη σφαίρα της κυβερνητικής πολιτικής- μπορούν να εκληφθούν ως μορφές πολιτικής συμμετοχής για την αντιμετώπιση συλλογικών και κοινωνικών προκλήσεων, ενώ οι ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητες προσεγγίζονται ως «ο μεγαλύτερος παράγοντας ανθεκτικότητας» στα προβλήματα κάθε φύσεως σε μια κοινωνία ομοφοβική και τρανσφοβική, καθώς στις κοινότητες πέραν του ότι γίνεται διαχείριση των προβλημάτων και τα άτομα αισθάνονται ότι είναι ορατά, αναπτύσσονται και φιλίες (Γκινόπουλος, 2020; Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Εξάλλου, το υψηλό ομαδικό φρόνημα των ακτιβιστών/τριών τους δημιουργεί υψηλή αίσθηση πολιτικής ταυτότητας και τους καθιστά πιο μαχητικούς/ές μέσα από την οργάνωση ποικίλων δράσεων (συλλογικές διαμαρτυρίες και συγκεντρώσεις, ανοιχτές επιστολές, υποβολή μηνύσεων, οργανωμένες συμμετοχές σε ημερίδες και συνέδρια για ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας) και πιο ευαισθητοποιημένους/ες για την ενασχόλησή τους με τα θέματα διακριτικής μεταχείρισης. Μάλιστα γίνεται λόγος για μια «ταυτοτική σύγκλιση» της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας των ακτιβιστών ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων στο πλαίσιο της διεκδικητικής δράσης τους, αφού αυτή διεξάγεται από αυτά ως φέροντα την ιδιότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων και ως εκπροσωπούντα τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας (Γκινόπουλος, 2020). Αλλά έρχονται τακτικά αντιμέτωπα με το γεγονός ότι αυτή την ανθρωποκεντρική δράση τους και τη συνακόλουθη αίσθηση υπερηφάνειας δεν την μοιράζεται το συγγενικό ή το φιλικό τους περιβάλλον. Τότε οι ανήκοντες στον ΛΟΑΤΚΙ+ακτιβισμό αισθάνονται υποτιμημένοι, κάτι που μπορεί να τους οδηγήσει σε κατάθλιψη ή εξάντληση (burn out).

1.2 Ομοφοβία, τρανσφοβία: «μήτρες» διακρίσεων & στιγματισμού

Η επιβεβλημένη ετεροκανονικότητα ιστορικά έχει τροφοδοτήσει σε μεγάλο βαθμό φοβικές συμπεριφορές για άλλες μορφές σεξουαλικότητας, που έτσι έχουν χαρακτηριστεί κοινωνικά επικίνδυνες (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020). Η ομοφοβία και η τρανσφοβία ορίζονται συνήθως ως παράλογος φόβος που δημιουργεί εχθρότητα, ακόμη και μίσος, απέναντι στον «άλλο» ως προς τον σεξουαλικό προσανατολισμό, η πρώτη και την ταυτότητα φύλου, το κοινωνικό φύλο ή/και την έκφραση φύλου, η δεύτερη. Είναι συναισθήματα και αντιλήψεις βασισμένες σε κοινωνικά κατασκευασμένες εικόνες και ιδέες για το φύλο, τη σεξουαλικότητα και το σώμα και όχι σε ορθολογικά ή αντικειμενικά γεγονότα. Σχετίζονται δε με τις έμφυλες επιτελέσεις. Συναφής με την ομοφοβία, η φοβία που κυριαρχεί στις τάξεις των σύγχρονων ομοκοινωνικών αντρών είναι εκείνη της απομείωσης του ανδρισμού, η φοβία «της εκθήλυνσης, το φάντασμα της «αδερφής» (Γιαννακόπουλος, 2019).

Η ομοφοβία και η τρανσφοβία σχετίζονται, αλλά δεν ταυτίζονται με τον ρατσισμό. Σύμφωνα με τις σύγχρονες προσεγγίσεις (βλ. ενδεικτικά Amar & Féral, 2004; Benbassa, 2010; Sanchez-Mazas, 2004), ρατσισμός είναι η διάκριση, δηλαδή η άδικη μεταχείριση ατόμων, κοινωνικών ομάδων ή κατηγοριών ατόμων, που προσδιορίζονται με βάση τα φυλετικά, κοινωνικά ή και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, με συνέπεια την ανάπτυξη αισθήματος υπεροχής και ανωτερότητας προς αυτούς. Ο ρατσισμός εκδηλώνεται με άδικες ΠΡΑΞΕΙΣ, άνιση μεταχείριση, άρνηση δικαιωμάτων κλπ. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις αν δεν αντιμετωπιστούν έγκαιρα και αποτελεσματικά, ενδέχεται να οδηγήσουν σε διακρίσεις και ρατσισμό.

Είναι πολύμορφες οι διακρίσεις και η ρατσιστική βία ενάντια σε ομοκοινωνικούς και διεμφυλικούς με τη νεότερη ιστορία να ανατρέχει σε σημαντικά γεγονότα, όπως α) οι πρακτικές εξόντωσης ομοκοινωνικών στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, β) η θέσπιση νόμων που ποινικοποίησαν την ομοσεξουαλικότητα και τη διεμφυλικότητα, γ) η παθολογικοποίηση των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων καθώς ο διαφορετικός σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα φύλου χαρακτηρίστηκαν ως διαταραχές στα επίσημα ψυχιατρικά εγχειρίδια (ΚΕΘΙ, 2018). Είναι εξίσου αληθές ότι ο σεξουαλικός

προσανατολισμός και η ταυτότητα φύλου αποτελούν βάσεις διακρίσεων μη ορατές, σε αντίθεση με άλλες π.χ. η αναπηρία ή η ηλικία (Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, 2021).

Ένας περιεκτικός ορισμός των διακρίσεων παραπέμπει σε «οποιαδήποτε συμπεριφορά αρνείται σε άτομα ή ομάδες την ισότιμη μεταχείριση που μπορεί να επιθυμούν» (Παπαθανασίου & Χρηστίδη 2020, με περαιτέρω παραπομπές). Οι διακρίσεις μπορεί να είναι ευδιάκριτες ή λιγότερο ξεκάθαρες, οπότε στην τελευταία αυτή περίπτωση καλούνται «μικροδιακρίσεις-micro-aggressions». Επίσης οι διακρίσεις κατηγοριοποιούνται σε άμεσες και έμμεσες, ανάλογα με το αν αφορούν ένα συγκεκριμένο άτομο ή όχι, όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία (ibid) ή με το αν η έμφαση δίδεται στη διαφορετική μεταχείριση (άμεσες) ή στις διαφορετικές επιπτώσεις (έμμεσες), όπως προκύπτει από τις διατάξεις του Ν. 4443/2016 που ενσωμάτωσε στο εθνικό μας δίκαιο την Οδηγία 2000/78/ΕΚ, με εφαρμογή όμως μόνο στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας.

Όσον αφορά στις μικροδιακρίσεις, ορόσημο για τη σύγχρονη διευρυμένη έννοιά τους αποτέλεσε το έργο του ιατρού Derald Wing Sue, που τις όρισε ως επιθέσεις ή προσβολές, λεκτικές, μη λεκτικές και περιβαλλοντικές, σκόπιμες ή μη, οι οποίες μεταδίδουν εχθρικά, υποτιμητικά ή αρνητικά μηνύματα σε άτομα αποκλειστικά και μόνο με βάση το ότι ανήκουν σε μια περιθωριοποιημένη ομάδα (Williams, Skinta & Martin-Willet, 2021).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα μικροδιακρίσεων εναντίον ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων αποτελούν μεταξύ άλλων η ξεκάθαρη αποστροφή σε εκδηλώσεις οικειότητας ομοκοινωνικών ζευγαριών, η χρήση προσβλητικών αστεϊσμών, οι εκφράσεις που παραπέμπουν σε παθολογικοποίηση της ΛΟΑΤΚΙ+κατάστασης. Τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα λόγω της αορατότητάς τους είναι πιο ευάλωτα σε τέτοιες καθημερινές μικροδιακρίσεις σε σχέση με μέλη άλλων περιθωριοποιημένων ομάδων τα οποία είναι ορατά (ΚΕΘΙ, 2018).

Όντως, η κοινωνική περιθωριοποίηση που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα οφείλεται σημαντικά στο ότι δεν υπάρχουν -σκοπίμως- αναπαραστάσεις τους στη δημόσια σφαίρα. Η απουσία αναφορών σε ΛΟΑΤΚΙ+άτομα ή η αγνόηση ταυτοτήτων

φύλου από διάφορα θεσμικά πλαίσια όπως το εκπαιδευτικό ή το νομοθετικό, αυξάνει την ευαλωτότητά τους απέναντι στις διακρίσεις εν γένει (ΚΕΘΙ, 2018; Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Οι επιπτώσεις από τις διακρίσεις -πόσω μάλλον από τη ρατσιστική βία- μπορεί να είναι πολύ σοβαρές για την ψυχική υγεία των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων, που διακατέχονται από ντροπή, ενοχές και συχνά δοκιμάζουν ένα βαθύτερο ψυχικό τραύμα, εξαιτίας των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, που διαμορφώνουν το αξιακό σύστημα που διαποτίζει και τα ίδια (Αβάνη, Κορρέ & Κασφίκης, 2020).

Είναι σοβαρό το ζήτημα του στιγματισμού των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων. Το έργο του Erving Goffman με τίτλο «Στίγμα-Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας» (1963) ήταν από τα πρώτα που ώθησαν σε έναν σημαντικό προβληματισμό σχετικά με τη δυσφήμιση και την «αποκλίνουσα» μορφή ως κοινωνικές κατασκευές (Plumauzille & Rossigneux-Méheust, 2014). Με την ομοφοβία στιγματίζεται η ομοερωτική επιθυμία καθώς, ως ελέγχθη, απειλεί την επιβεβλημένη ετεροσεξουαλικότητα και τα όρια του φύλου. Με την τρανσφοβία στιγματίζονται οι όψεις του φύλου που αποκλίνουν από το δυαδικό σχήμα «άντρας»-«γυναίκα».

Δυστυχώς, το κοινωνικό στίγμα καλά κρατεί παρά το γεγονός ότι η κοινωνική και σεξουαλική απελευθέρωση των δεκαετιών του 1960 και του 1970 ξεκίνησε επίσης έναν σταδιακό αποστιγματισμό των σεξουαλικών μειονοτήτων μέσω της αποποινικοποίησης της ομοφυλοφιλίας, της καταπολέμησης της ομοφοβίας και της απαγόρευσης των διακρίσεων.

Εξάλλου, όταν οι αρνητικές στάσεις και προκαταλήψεις στρέφονται από το ίδιο το ΛΟΑΤΚΙ+άτομο ενάντια στον εαυτό του, τότε βιώνει ένα εσωτερικό στίγμα ή με άλλες λέξεις, εσωτερικεύει την ομοφοβία, την αμφιφοβία και την τρανσφοβία (Goffman, 1963). Τότε οι συγκροτημένες με όρους ετεροκανονικότητας γλώσσα και παραστάσεις οδηγούν τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα να μη βρίσκουν θέση στο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, τα γεμίζουν ενοχές, τα στιγματίζουν και συχνά τα κατευθύνουν να προσπαθούν να ανταπεξέλθουν αποκρύπτοντας το χαρακτηριστικό αυτό που αποτελεί «κοινωνικό στίγμα» μέσω της συγκρότησης ενός «ψευδούς εαυτού» προκειμένου να είναι κοινωνικά αποδεκτά, με ό,τι ο κατακερματισμός των όσων βιώνουν και η συνεχής προσπάθειά

τους για απόκρυψη συνεπάγεται για την κατακρήμνιση της αυτοεικόνας και της αυτοπεποίθησής τους και για τη βλάβη της ψυχικής τους υγείας (Πούλιος, 2020). Γι'αυτό η κοινοποίηση της ταυτότητας (coming out) είναι ένα σημαντικό μέρος της ανάπτυξης μιας υγιούς και θετικής ταυτότητας ως άτομο ΛΟΑΤΚΙ+. Του επιτρέπει να ζει με έναν τρόπο πιο ειλικρινή και αυθεντικό, ενώ τερματίζει το άγχος και την ενέργεια που χάνεται στην προσπάθεια για απόκρυψη (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

1.2.1 Κοινωνικό περιβάλλον, δυσκολίες αποδοχής ΛΟΑΤΚΙ + ατόμων και διακρίσεις

Στην Ελλάδα είναι ελλιπής η πληροφόρηση για τις διακρίσεις βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου και χαρακτηριστικών φύλου. Ειδική πρωτογενής έρευνα για διακρίσεις έναντι ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων έχει εκπονηθεί από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ, 2018) και μάλιστα ποιοτικής φύσης. Εκεί αναδεικνύεται - μεταξύ άλλων- ο εν πολλοίς κακοποιητικός ρόλος της οικογένειας και ο εκφοβισμός στο σχολικό πλαίσιο, λεκτικός και σωματικός. Παρόμοια εικόνα καταγράφει και το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής βίας (στο εξής: το Δίκτυο), που συλλέγει δεδομένα από το 2011 δημοσιεύοντας ετήσιες εκθέσεις.

Πιο εξειδικευμένα στον χώρο της εκπαίδευσης, η πιο ολοκληρωμένη έρευνα για το σχολικό κλίμα στην Ελλάδα όσον αφορά ΛΟΑΤΚΙ+μαθητές και μαθήτριες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει εκπονηθεί από την Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας κατά το έτος 2017 με δείγμα 1963 ατόμων τα οποία αυτοπροσδιορίζονται ως ΛΟΑΤΚΙ+(Ηλιοπούλου, Νικολακάκης, Διακουμάκου & Γραμμενίδης, 2018). Σημαντική είναι και η προσπάθεια καταγραφής περιστατικών ομοφοβίας και τρανσφοβίας στην εκπαίδευση που γίνεται από το Πολύχρωμο Σχολείο (Ιωάννου, 2018). Οι λιγοστές αυτές ποσοτικές μελέτες είναι ενδεικτικές της αορατότητας της οποίας τυγχάνουν ακόμα τα ΛΟΑΤΚΙ+παιδιά και έφηβοι (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Αξιόλογα είναι τα ερευνητικά δεδομένα για τις διακρίσεις που παρέχει ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Σύμφωνα με πρόσφατη εκτεταμένη έρευνα (την FRA, EU-LGBTI II 2019) στα Κράτη-Μέλη της ΕΕ περί εμπειρικών στοιχείων διακρίσεων βιωμένων από ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα ηλικίας 18 ετών και άνω σε διάφορους χώρους (εργασία, εκπαίδευση, υγεία, κοινωνικές υπηρεσίες και δημόσιους χώρους) προκύπτουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα (βλ. FRA, 2020). Στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, στην Ελλάδα τα 19 στα 100 συμμετέχοντα άτομα δήλωσαν ότι λόγω της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητάς τους έπεσαν θύματα διάκρισης κατά την αναζήτηση εργασίας στο 12μηνο πριν την έρευνα. Το ποσοστό ανέρχεται στο 31% για εμπειρίες διακρίσεων κατά την παροχή εργασίας.

Αν και τα διάφορα πλαίσια, όπως τα εργασιακά, μπορεί να είναι «μη φιλικά» σε ομοκοινωνικούς και διεμφυλικούς, οι έρευνες αναδεικνύουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό ΛΟΑΤΚΙ+ νεαρών υφίσταται διακρίσεις, απόρριψη, μέχρι και βία στο κοντινό περιβάλλον της οικογένειας και του σχολείου, με έντονα τραυματικά αποτελέσματα.

Δυστυχώς, στο οικογενειακό πλαίσιο η απόλυτη απόρριψη ή και η αρνητική στάση υπερτερούν σημαντικά έναντι της αποδοχής και της στήριξης των μελών ΛΟΑΤΚΙ+. Όχι μόνο το φάσμα των συμπεριφορών και των αντιδράσεων των γονέων είναι μεγάλο, αλλά πολλά είναι και τα στάδια που πρέπει να διανυθούν ώστε οι γονείς να κατανοήσουν το θέμα, να ενδυναμωθούν και ενεργά πια να στηρίξουν τα παιδιά τους (ΚΕΘΙ, 2018). Για το έτος 2020, το Δίκτυο αποκαλύπτει ότι «τα ενδοοικογενειακά περιστατικά ρατσιστικής βίας συνήθως λαμβάνουν χώρα με την αποκάλυψη του σεξουαλικού προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου του παιδιού στους γονείς» (Δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας, 2021).

Ακόμη και όταν δεν ασκεί βία το οικογενειακό περιβάλλον στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, τους ασκεί συχνά μεγάλες πιέσεις για επιτέλεση του στερεοτυπικού ρόλου τους και προσπαθεί να τα επαναφέρει σε αυτόν. Η επιθυμία αυτή των σημαντικών για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα «Άλλων» επικαθορίζει το υποκειμενικό βίωμα των ΛΟΑΤΚΙ+, η αυτοεικόνα τους επηρεάζεται μέσα από τις σχέσεις τους με τους «Άλλους». (Πούλιος, 2020; Καλοβυρνάς, 2020).

Έχοντας ήδη υποστεί απόρριψη από την οικογένεια τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα καλούνται να ενταχθούν στη σχολική κοινότητα, που όμως αντί να τους προσφέρει καταφύγιο, τα εμπλέκει σε νέες περιπέτειες διακρίσεων ή/και βίας. Πράγματι επισημαίνεται ότι η ομοφοβία και η τρανσφοβία στο *σχολικό περιβάλλον*, μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, από τις σοβαρότερες (διακρίσεις, σωματική βία, προσβολές) στις λιγότερο επικίνδυνες (ιδίως «αστεία»). Λαμβάνει συχνά τη μορφή μιας επαναλαμβανόμενης επιθετικής συμπεριφοράς όχι απέναντι σε ομότιμους, αλλά σε παιδιά που θεωρούνται ως πιο αδύναμα ή «διαφορετικά» με σκοπό την επίδειξη ισχύος σε αυτά και την ταπείνωσή τους (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Επίσης, τα ΛΟΑΤΚΙ+παιδιά και έφηβοι υφίστανται διακρίσεις στο σχολείο λόγω της προκατειλημμένης παρουσίασης ζητημάτων τους, αλλά και της αορατότητάς τους στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών και στα σχολικά εγχειρίδια. Η αορατότητα αυτή δηλώνει τη μη κοινωνική αναγνώρισή τους, κάτι που παρεμποδίζει την αποδοχή τους στη σχολική κοινότητα και τη στήριξή τους (ibid).

Οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην εξασφάλιση ενός ασφαλούς σχολικού περιβάλλοντος για τους ΛΟΑΤΚΙ+μαθητές. Ωστόσο, όχι μόνο στερούνται γνώσης και εκπαίδευσης για να το πράξουν, αλλά συχνά καταλαμβάνονται και οι ίδιοι από αρνητικά στερεότυπα για τη ΛΟΑΤΚΙ+πραγματικότητα (ΚΕΘΙ, 2018).

Βάσει όλων των ανωτέρω ερμηνεύεται η καταρράκωση της ψυχικής υγείας των ΛΟΑΤΚΙ+παιδιών και εφήβων, η κακή σχολική επίδοση, η σχολική διαρροή, ο «απουσιασμός» και η αύξηση των αυτοκτονιών τους (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

1.2.2 ΛΟΑΤΚΙ ζητήματα: ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο και θεσμική πρόοδος

Στην τελευταία ετήσια Έκθεση του Διεθνούς Συνδέσμου Λεσβιών, Ομοφυλόφιλων, Αμφιφυλόφιλων, Τρανς και Μεσοφυλικών (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, 2021), η Ελλάδα δυστυχώς βρίσκεται στη 18η θέση ως προς τη νομική κατοχύρωση δικαιωμάτων σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα, μεταξύ 49 χωρών, παρότι η

κατάταξη αυτή έχει λάβει υπόψη τον Νόμο του 2017 για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου. Είναι δηλωτικό του ότι η Ελλάδα έχει ακόμα να διανύσει μεγάλη απόσταση ως προς τη θεσμική/νομική κάλυψη των ΛΟΑΤΚΙ+ζητημάτων.

Είναι σημαντική η αύξηση της ορατότητας των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων που έχει επιτελεστεί τα τελευταία έτη στη χώρα μας μέσα από τις διαδοχικές θεσμικές και πολιτικές εξελίξεις και το αυξανόμενο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για τα ΛΟΑΤΚΙ+ζητήματα. Έτσι δυναμώνει η φωνή της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας και διαγράφεται η πορεία προς την κοινωνική αλλαγή.

Σε κινηματικό επίπεδο, ορόσημο για τη συσπείρωση και την ενδυνάμωση της ελληνικής ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας στη σύγχρονη φάση της αποτέλεσαν τα γεγονότα στο γκέι κλαμπ «Spices» το 2003 με τον δημόσιο εξευτελισμό από αστυνομικούς ομοκοινωνικών αντρών. Το 2005 ο παγκόσμιος θεσμός του Φεστιβάλ Υπερηφάνειας έλαβε «σάρκα και οστά» στη χώρα μας με το πρώτο Athens Pride. Βαθμηδόν ο θεσμός αυτός επεκτάθηκε και σε ορισμένες άλλες μεγάλες «φοιτητούπόλεις» στην Ελλάδα. Από το 2010 και έπειτα η ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητα διαμόρφωσε την υφιστάμενη φυσιογνωμία της που χαρακτηρίζεται από οργανώσεις και ομάδες με τομεακή (ιδίως στην εκπαίδευση) ή θεματική προσέγγιση (όπως ζητήματα τρανς ανθρώπων, ζητήματα ΛΟΑΤΚΙ+νεολαίας, ζητήματα ομογονεϊκών οικογενειών ή οικογενειών με ΛΟΑΤΚΙ+παιδιά). Χαρακτηρίζεται ακόμη από μια μεγάλη δυναμική, καθώς εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο στον δημόσιο λόγο συμμετέχοντας ενεργά σε θεσμικά όργανα, όπως στο έργο του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, στο Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής βίας, στην Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) ή λαμβάνοντας την πρωτοβουλία για δημιουργία υπηρεσιών υποστήριξης, όπως λ.χ. η Γραμμή Ψυχολογικής Υποστήριξης 11528- Δίπλα Σου και το πρόγραμμα «Πες το σε εμάς» (Παπάζογλου, 2020; Καούνη, 2019) ή αναπτύσσοντας δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης. Η δυναμική της εμφανίζεται και από τα αιτήματα τα πολύ βασικά για τη λειτουργία της σύγχρονης δημοκρατίας, την πολιτική συμμετοχή και την έννοια του πολίτη, όπως είναι μεταξύ άλλων τα αιτήματα των ομογονεϊκών οικογενειών (Παπανικολάου, 2018).

Σε εθνικό θεσμικό επίπεδο, έχουν συντελεστεί τα τελευταία έτη μεγάλες θετικές αλλαγές για τα ΛΟΑΤΚΙ+ζητήματα μετά και από τις νομοθετικές πρωτοβουλίες σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο και ιδίως την ενσωμάτωση ευρωπαϊκών Οδηγιών, την προγενέστερη προσχώρηση στις Συνθήκες των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα (που απαγορεύουν στο σύνολό τους τις διακρίσεις) και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) (1950), τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (με τη συνθήκη της Λισαβόνας το 2009 κατέστη νομικά δεσμευτικός) και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Οι Αρχές της Yogyakarta για την Εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε σχέση με τον Σεξουαλικό Προσανατολισμό και την Ταυτότητα Φύλου, που εκπονήθηκαν με κοινή πρωτοβουλία της Διεθνούς Επιτροπής Νομικών και της Διεθνούς Υπηρεσίας για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, κωδικοποιούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, που εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου κάθε ατόμου. Πολυσχιδές και αξιόλογο το έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης στο οποίο ξεχωρίζει το Ψήφισμα 2048(2015) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσής του, για τις διακρίσεις σε βάρος των διεμφυλικών ατόμων στην Ευρώπη (ΕΕΔΑ, 2015). Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) συμβάλλουν στην καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητας και στην αναγνώριση νέων δικαιωμάτων (αστική ένωση, γονική μέριμνα, υιοθεσία για τα ομοκοινωνικά ζευγάρια, κ.λπ.).

Εξάλλου, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας έχει αφαιρέσει εδώ και δεκαετίες την ομοφυλοφιλία από τον κατάλογο των ψυχικών ασθενειών από το DSM II (Diagnostic and Statistical Manual της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας). Πρόσφατα, το 2018 αποπαθολογικοποιήθηκαν πλήρως στο DSM IV η διεμφυλικότητα και η παρενδυσία.

Νόμοι-σταθμοί συνθέτουν το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου στην Ελλάδα. Έχει νομοθετηθεί ο αντιρατσιστικός νόμος σχετικά με τα εγκλήματα και τη ρητορική μίσους, το σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών και η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, ο νόμος περί ίσης μεταχείρισης και καταπολέμησης των διακρίσεων και ο νόμος για την αναδοχή.

Για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων και της ρητορικής μίσους θεσπίστηκε ο Ν. 4285/2014 που τροποποίησε τον Ν. 927/1979 («αντιρατσιστικός νόμος»), για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου. Προκάλεσε την εισαγωγή νέου Άρθρου (82Α) στον Ποινικό Κώδικα για το «Ρατσιστικό Έγκλημα» δηλαδή τη θέσπιση γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης για τα εγκλήματα με ρατσιστικό κίνητρο στέλνοντας μήνυμα προς τις οργανωμένες ομάδες ρατσιστικής βίας. Με τον Ν. 4285/2014 εισήχθησαν στον αντιρατσιστικό νόμοι οι όροι του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου, ενώ αργότερα τροποποιήθηκε για να προστεθούν και τα χαρακτηριστικά φύλου. Προβλέπεται η βαρύτερη ποινική τιμωρία κάθε ποινικά κολάσιμης πράξης που τελείται από ρατσιστικό, ομοφοβικό, τρανσφοβικό, αμφιφοβικό, λεσβιοφοβικό κ.ο.κ. κίνητρο (έγκλημα μίσους) όπως και της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους (ρητορική μίσους). Τόσο το έγκλημα μίσους, όσο και η ρητορική μίσους είναι αυτεπαγγέλτως διωκόμενα εγκλήματα και αν θύτες είναι δημόσιοι λειτουργοί ή υπάλληλοι, υπόκεινται σε βαρύτερη ποινή.

Το Δίκτυο καταγράφει ευρεία κλίμακα εγκλημάτων μίσους (λεκτική/ψυχολογική, σωματική, σεξουαλική, μέσω διαδικτύου) σε ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, αλλά και σε υπερασπιστές των δικαιωμάτων τους (όξυνση του φαινομένου εντός της πανδημίας). Τα κρούσματα των ρατσιστικών επιθέσεων δεν είναι πολλά σε σχέση με τους ρυθμούς των διακρίσεων, είναι όμως πολύ σημαντικά.

Στην ετήσια έκθεση του Δικτύου για το 2020 αναφέρεται πως σε 30 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Πολλά από τα περιστατικά ρατσιστικών επιθέσεων λόγω ταυτότητας φύλου συνέβησαν στον χώρο εργασίας των τρανς ατόμων, αλλά δυστυχώς υπάρχει το φαινόμενο της υπο-αναφορικότητάς τους στις Αρχές (Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, 2021; Παπάζογλου, 2020; Δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας, 2021).

Όσον αφορά στο σύμφωνο συμβίωσης για ομόφυλα ζευγάρια, αυτό «κατακτήθηκε» από την ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+κινηματική δράση έπειτα από δικαστικό αγώνα. Ο Ν.3719/2008 προέβλεπε τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης

μόνο για ετερόφυλα ζευγάρια, θέτοντας εκποδών τα ομόφυλα ζευγάρια. Το οικογενειακό δίκαιο εξακολουθεί να εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Ως εκ τούτου, κάθε κράτος μέλος αποφασίζει εάν θα επιτρέψει γάμους και επίσημες σχέσεις συμβίωσης μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου. Ωστόσο, στην απόφαση Oliari κ.λπ. κατά Ιταλίας, το ΕΔΔΑ καθιέρωσε θετική υποχρέωση έναντι των κρατών μελών να παρέχουν νομική αναγνώριση στα ζευγάρια του ίδιου φύλου, ενώ με την απόφαση Schalk και Kopf κατά Αυστρίας, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι η σχέση ενός ομόφυλου ζευγαριού συνιστά όχι απλώς ιδιωτική ζωή, αλλά και οικογενειακή ζωή (Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, 2021). Το 2009 ο Γρηγόρης Βαλλιανάτος και ο Νίκος Μυλωνάς προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ, διεκδικώντας τη θεσμοθέτηση συμφώνου συμβίωσης για ομόφυλα ζευγάρια. Το 2013 το Δικαστήριο καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση της απαγόρευσης διακρίσεων και του δικαιώματος σεβασμού στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, όπως αυτά καλύπτονται από την ΕΣΔΑ. Ακολούθως, με τον Ν.4356/2015 χορηγήθηκε η δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης και στα ομόφυλα ζευγάρια, οπότε και η Ελλάδα έπαψε να είναι από τις ελάχιστες εξαιρέσεις χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που απέκλειαν τα ομόφυλα ζευγάρια απ'αυτόν τον θεσμό. Παρά την εξέλιξη αυτή, το υφιστάμενο νομικό καθεστώς διατηρεί σε εκκρεμότητα το ζήτημα της παιδοθεσίας από ομόφυλα ζευγάρια, αποδεικνύοντας έτσι στάση μη κοινωνικής αναγνώρισης έναντι των ΛΟΑΤΚΙ+οικογενειών και των παιδιών των ΛΟΑΤΚΙ+οικογενειών. Παραμένει έτσι το πάγιο αίτημα της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας για θεσμοθέτηση του πολιτικού γάμου για ομόφυλα ζευγάρια.

Ως προς το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων, αυτό συνίσταται στον Ν. 4443/2016, που αντικαθιστά τον Ν. 3304/2005, με τον οποίο ενσωματώνεται στο εθνικό δίκαιο η οδηγία 2000/43/ΕΚ, η 2000/78/ΕΚ και η οδηγία 2014/54/ΕΕ. Ο νόμος προστατεύει τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα μόνο στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης.

Στις 2 Ιουλίου του 2008, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υιοθέτησε πρόταση για τη ψήφιση Οδηγίας του Συμβουλίου, με στόχο την προστασία των ατόμων από τις διακρίσεις λόγω θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού, πέραν του πεδίου της εργασίας και της απασχόλησης (στα πεδία της κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένων της κοινωνικής

ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης, των κοινωνικών παροχών, της εκπαίδευσης και της πρόσβασης στα αγαθά και τις υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης και της στέγασης). Ακόμη, όμως, αποτελεί αντικείμενο συζήτησης μεταξύ των κρατών μελών, ενώ απαιτείται ομοφωνία στη λήψη απόφασης του Συμβουλίου. Έτσι παραμένει σε εκκρεμότητα ένα ακόμη πάγιο αίτημα της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας που αφορά στην εν λόγω επέκταση. Είναι ιδιαίτερα σημαντική ιδίως για την απόλαυση του δικαιώματος στην υγεία από τα ΛΟΑΤΚΙ+ και δη τα τρανς άτομα (Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, 2021; ΕΕΔΑ, 2015).

Εξάλλου, μια μεγάλη νίκη του ΛΟΑΤΚΙ+κινήματος στην Ελλάδα αποτελεί η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου με τον Ν. 4491/2017 (Παπάζογλου, 2020). Πρόκειται για τη δυνατότητα που παρέχεται στα διεμφυλικά άτομα να διορθώσουν το όνομα και το φύλο τους στα επίσημα έγγραφα, για να υπάρχει αντιστοιχία με το βίωμα του φύλου τους. Κι ενώ το προαναφερθέν Ψήφισμα 2048(2015) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, συστήνει την εξάλειψη από τις εθνικές νομοθεσίες κάθε καταχρηστικής προϋπόθεσης για τη νομική αναγνώριση του φύλου (όπως π.χ. ιατρικές επεμβάσεις, φαρμακευτική αγωγή, διαζύγιο κ.ά.) (ΕΕΔΑ, 2015) σήμερα μέρος μόνο αυτών των προϋποθέσεων έχει εξαλειφθεί. Στα πολύ θετικά σημεία της ελληνικής νομοθεσίας συγκαταλέγεται η εξάλειψη της προϋπόθεσης της ιατρικής επέμβασης ή της ορμονοθεραπείας για να παρέχεται αυτή η νομική αναγνώριση του φύλου, κάτι που επετεύχθη μετά και τη «γενναία» μεταστροφή της νομολογίας του Ειρηνοδικείου Αθηνών αρχής γενομένης το έτος 2016. Ωστόσο αρκετές προϋποθέσεις αυτής της αναγνώρισης δεν έχουν εισέτι αρθεί, ενώ υπάρχουν και ελλείψεις στη νομοθεσία. Δεν έχει αρθεί ο δικαστικός έλεγχος, κάτι που εμποδίζει την πρόσβαση λόγω του κόστους και του χρόνου που απαιτείται, αλλά και λόγω των προϋποθέσεων περί πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας ή ελλείψει αυτής, η απαίτηση για γονεϊκή συναίνεση και για εκτίμηση από διεπιστημονική επιτροπή που αποτελείται ως επί το πλείστον από ιατρούς, κάτι που διαιωνίζει την παθολογικοποίηση των διεμφυλικών εφήβων. Απουσιάζει δε από τις διατάξεις η δυνατότητα για τρίτη επιλογή φύλου για τα non binary άτομα, όπως και η δυνατότητα διόρθωσης των στοιχείων των διεμφυλικών στη ληξιαρχική πράξη γέννησης των παιδιών τους. Περιοριστική πολύ είναι και η

απαίτηση του νόμου για την πρόσβαση στη διαδικασία από άτομα άγαμα ή άτομα διαζευγμένα.

Τον χορό των νόμων-σταθμών με ιδιαίτερη σημασία για τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα «κλείνει» ο Ν. 4538/2018 για τον θεσμό της αναδοχής. Χορήγησε τη δυνατότητα αναδοχής και στα ομόφυλα ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, που όμως προσκόπτει στις κρίσεις των επαγγελματιών που κρίνουν την καταλληλότητα των υποψηφίων αναδόχων γονέων. Όσον αφορά στην τεκνοθεσία, ακόμη στερούνται τη δυνατότητα αυτής τα ομόφυλα ζευγάρια με σύμφωνο συμβίωσης, κάτι που βλάπτει τα δικαιώματα των παιδιών των ΛΟΑΤΚΙ+οικογενειών. Πράγματι η μη νομική αναγνώριση της σχέσης των παιδιών με όλους τους γονείς τους προκαλεί στέρηση «γονεϊκών δικαιωμάτων στον γονέα που δεν έχει έννομη (βιολογική ή θετή) σχέση με το παιδί (ληξιαρχικές εγγραφές, συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες, πρόσβαση σε περίθαλψη κ.λπ.)» (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

Κλείνοντας το θεωρητικό μέρος αυτής της έρευνας, χρήζει μνείας η υιοθετηθείσα τον Νοέμβριο 2020 Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ισότητας ΛΟΑΤΚΙ (LGBTIQ)2020-2025, με στόχο την εξασφάλιση της ελευθερίας να «είμαστε οι εαυτοί μας» που αρθρώνεται σε τέσσερις πυλώνες: (1) αντιμετώπιση των διακρίσεων σε βάρος LGBTIQ ατόμων, (2) προστασία των LGBTIQ ατόμων, (3) οικοδόμηση συμπεριληπτικών κοινωνιών, δηλαδή που θα εντάσσουν ισότιμα τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας και προστασία των δικαιωμάτων των οικογενειών «ουράνιο τόξο» και (4) ευρεία διάχυση του αιτήματος για ισότητα LGBTIQ.

Εν συνεχεία συστάθηκε Εθνική Επιτροπή για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ που συνέταξε την Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, με σειρά προτάσεων με έμφαση στην *εκπαίδευση*, όπως τα νέα προγράμματα σπουδών να περιλαμβάνουν τη διάσταση της έκφρασης, της ταυτότητας και των χαρακτηριστικών του φύλου ή ο ορισμός εκπαιδευτικού ή ψυχολόγου με επάρκεια γνώσεων για ΛΟΑΤΚΙ+ζητήματα σε κάθε σχολείο. Ας σημειωθεί ότι *το Υπουργείο Παιδείας* σταδιακά δρομολογεί πολιτικές που αντανακλούν το πνεύμα της Εθνικής Στρατηγικής για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, με δράσεις όπως *εισαγωγή σεξουαλικής αγωγής ως υποχρεωτικού μαθήματος, έκδοση νέων Προγραμμάτων Σπουδών και συγγραφή νέων διδακτικών βιβλίων («πολλαπλό*

βιβλίο»)-Πιλοτική εφαρμογή (2022-23) κ.λ.π. Επιπλέον, το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, αρμόδιο για προγράμματα κατάρτισης στη δημόσια διοίκηση, βρίσκεται σε διαδικασία εισαγωγής προγράμματος που αφορά αποκλειστικά θέματα ΛΟΑΤΚΙ+ για εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα.

Πέραν της εκπαίδευσης, η Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, δίδει έμφαση και στην *εργασία* με προτάσεις θετικών δράσεων όπως η -επιτευχθείσα ήδη- ένταξη τρανς ατόμων σε προγράμματα επιχορήγησης θέσεων εργασίας του ΟΑΕΔ. Επίσης ειδικό κεφάλαιο αφιερώνει στην *υγεία* συστήνοντας μέτρα μεταξύ των οποίων ενίσχυση κατάρτισης των επαγγελματιών υγείας, συμπεριληπτικό ως προς τα ΛΟΑΤΚΙ+ζητήματα κώδικα δεοντολογίας, διατάξεις που να διασφαλίζουν ότι εάν ένα πρόσωπο μεταβάλει το φύλο και το κύριο όνομα, η πρόσβασή του στο σύστημα υγείας θα γίνεται δίχως διακρίσεις και ισότιμα.

Για το θέμα της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου, η Εθνική Στρατηγική προτείνει μέτρα όπως επανεξέταση της δικαστικής οδού, επανεξέταση της σύνθεσης της διεπιστημονικής επιτροπής, δυνατότητα μεταβολής και του επωνύμου, δυνατότητα μεταβολής στα ληξιαρχικά έγγραφα των στοιχείων του γονέα που έχει προχωρήσει σε νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου, ενώ αναγνωρίζει ότι η προϋπόθεση της αγαμίας αποτελεί πρόβλημα. Επισημαίνεται πάντως ότι η Εθνική Στρατηγική δεν προτείνει ρητά τη θεσμοθέτηση του πολιτικού γάμου για ομοκοινωνικά ζευγάρια ούτε την τεκνοθεσία.

2 ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

2.1 Σχεδιασμός – Μεθοδολογία

2.1.1 Σκοπός– Ερευνητικά ερωτήματα

Ο σκοπός της έρευνας κινείται σε τρεις άξονες: Αφενός να αναδειχθούν η βιωματική έμφυλη εμπειρία των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων και οι διαστάσεις του φαινομένου των διακρίσεων ή και της βίας που έχουν βιώσει ακριβώς εξαιτίας αυτής της έμφυλης ταυτότητάς τους που διαφέρει από το ετεροκανονικό πρότυπο ή/και το δυαδικό μοντέλο του φύλου. Αφετέρου να εντοπισθούν οι συνέπειες που έχουν οι αρνητικές συμπεριφορές, οι διακρίσεις ή και η βία στην οικοδόμηση του έμφυλου, αλλά και κοινωνικού εαυτού των ΛΟΑΤ ανθρώπων, στις σπουδαστικές και επαγγελματικές επιλογές τους και στη διαχείριση της ετερότητάς τους. Τρίτον, ενδιαφέρει η εμπειρία τους ως ακτιβιστών και υπερασπιστών των δικαιωμάτων των μελών της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας, πώς αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους και ποιες διεκδικήσεις ιεραρχούν ως επείγουσες.

Ο σχεδιασμός της έρευνας δομείται γύρω από τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς τα υποκείμενα της έρευνας συγκροτούν την έμφυλη ταυτότητά τους, πώς κατανοούν και βιώνουν το φύλο τους ή/και τη σεξουαλικότητά τους, αλλά και πώς το σώμα τους επιδρά σε αυτή τη συγκρότηση;

2. Τι βιώνουν ως διακρίσεις από την παιδική τους ηλικία και αργότερα στην εφηβική και μετέπειτα ενήλικη ζωή τους εξαιτίας αυτής της έμφυλης διαφορετικότητάς τους ως προς το ετεροκανονικό πρότυπο ή/και το δυαδικό μοντέλο του φύλου; Σε ποιους κοινωνικούς τομείς τις βιώνουν (εκπαιδευτικός, επαγγελματικός, οικογενειακό περιβάλλον, ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον);

3. Τι αντίκτυπο έχουν οι διακρίσεις στη συγκρότηση του εαυτού των ΛΟΑΤ ανθρώπων, στις σπουδαστικές και επαγγελματικές επιλογές τους;

Εξάλλου, επειδή οι άνθρωποι που συμμετέχουν στην έρευνα έχουν όλοι ακτιβιστική δράση για τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας, ενδιαφέρει η απάντηση και στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

4. Πώς αντιλαμβάνονται και βιώνουν οι άνθρωποι αυτοί, έχοντας τη ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητα, την πολιτική συμμετοχή τους με στόχο την επίλυση συλλογικών και κοινωνικών προβλημάτων της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας;
5. Ποια ζητήματα της κοινότητας ιεραρχούν ως πρωτεύοντα;

2.1.2 Δεοντολογία

Η δεοντολογία της κοινωνικής έρευνας συγκεντρώνει τους κανόνες ηθικής, αλλά και τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται στην κοινωνική ερευνήτρια για την επίτευξη χρήσιμων ερευνητικών αποτελεσμάτων μέσα από την επιτέλεση των τεχνικών της επιστήμης.

Στην παρούσα τηρήθηκαν οι βασικοί δεοντολογικοί κανόνες της κοινωνικής έρευνας που συνίστανται: στις επιστημονικές αρχές της κοινωνικής επιστήμης και τα ιδεώδη που τη διέπουν· στην ακεραιότητα και στην επαγγελματική και επιστημονική ευθύνη της ερευνήτριας· στον σεβασμό των δικαιωμάτων, της αξιοπρέπειας, της πολυμορφίας των υποκειμένων της έρευνας.

Πράγματι η ερευνήτρια ήταν σε θέση να αναγνωρίσει τα όρια της προσωπικής εμπειρογνωμοσύνης της και των προσόντων της ως κοινωνικής επιστήμονα με νομικό υπόβαθρο. Επιχείρησε τακτική και μεθοδική μελέτη για την καλύτερη εξοικείωση με το θέμα της έρευνας. Έχοντας κριτική στάση ήταν απαλλαγμένη από τις κυρίαρχες στερεοτυπικές αντιλήψεις για την ομοκοινωνικότητα και τη διεμφυλικότητα. Με πλήρη συναίσθηση της ευθύνης της ως κοινωνικής ερευνήτριας, επικεντρώθηκε στην πιστή καταγραφή και κατανόηση των νοηματοδοτήσεων, εμπειριών και σκέψεων που περιγράφηκαν από τους/τις συνομιλητές/τριες με αποφυγή της προβολής ή επιβολής των προσωπικών της απόψεων και χωρίς να κατευθύνει.

Επίσης, διεξήγαγε την έρευνα με ειλικρίνεια και σεβασμό προς τα υποκείμενα της έρευνας εξασφαλίζοντας καταρχήν τη συνειδητή συναίνεσή τους με την υπογραφή ενός εντύπου συναίνεσης. Μέσω αυτού αλλά και προφορικά τα υποκείμενα ενημερώθηκαν για το θέμα και τους στόχους της έρευνας, καθώς και για το θεματικό πλαίσιο για το οποίο θα καλούνταν να περιγράψουν το βίωμά τους. Ενημερώθηκαν επίσης για τα δικαιώματά τους να μην αναφέρουν πληροφορίες που δεν επιθυμούν, να μην απαντήσουν σε ερωτήσεις που δεν θέλουν, ακόμη και να αποχωρήσουν από τη διαδικασία. Στην παρούσα έρευνα ήταν αυξημένη -λόγω του ευαίσθητου και ευάλωτου χαρακτήρα της κοινωνικής ομάδας των ΛΟΑΤΚΙ- η ευθύνη της ερευνήτριας για διατήρηση των ηθικών φραγμών στην επέμβαση στις ζωές των άλλων και για αποφυγή της συλλογής δεδομένων με οποιοδήποτε ηθικό κόστος (Ισαρη & Πούρκος, 2015; Neuman, 2007).

Ακόμη χρήζει μνείας ότι για την πλήρη διασφάλιση της εμπιστευτικότητας των πληροφοριών, της ιδιωτικότητας και της προσωπικότητας των συμμετεχόντων ατόμων, ήτοι προληπτικά για την αποφυγή της πιθανής ταυτοποίησής τους, τηρήθηκε η ανωνυμία και η χρήση ψευδωνύμων (ibid). Για τους ίδιους λόγους δεν αναφέρονται κατ'όνομα οι συλλογικότητες ή οι ακτιβιστικές οργανώσεις και δεν προσδιορίζονται κατά τρόπο που να μπορούν να συγκεκριμενοποιηθούν τα εργασιακά πλαίσια όπου εντάσσονται τα εν λόγω άτομα.

Τέλος, όπως επισημαίνεται στη θεωρία: «Η αφήγηση απαιτεί έναν ελάχιστο όρο φιλικής, οικείας ατμόσφαιρας και φυσικά ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης» (Παπαιωάννου, Alheit & Salling Olesen, χ.χ). Έτσι η ερευνήτρια εστίασε στην καλλιέργεια σχέσης αμοιβαίας εμπιστοσύνης με τα συμμετέχοντα άτομα δημιουργώντας ένα ασφαλές και φιλικό πλαίσιο διεπόμενο από ευγένεια. Διατηρώντας την «αθωότητα» στο να μαθαίνει καινούργια πράγματα και με ταπεινοφροσύνη και σεβόμενη τους ρυθμούς και τις επιθυμίες των συνεντευξιαζομένων -αρχής γενομένης από την επιλογή του τόπου της συνέντευξης που έγινε από αυτούς/αυτές/αυτά- πέτυχε σε σημαντικό βαθμό να τους/τις /τα κινητροδοτήσει και να δημιουργήσει ένα οικείο πλαίσιο αφήγησης των βιωμάτων τους, με αποφυγή του κινδύνου διαστρέβλωσης των δεδομένων.

2.1.3 Δυσκολίες

Η παρούσα έρευνα απονέμει στη λεσβιακή ύπαρξη και στους ομοκοινωνικούς άντρες, καθώς και στα διεμφυλικά άτομα το ρόλο του κοινωνικού αναλυτή, με την έννοια ότι είναι τόσο τα στοιχεία που αποκαλύπτουν την άρθρωση μεταξύ βιολογικού φύλου, κοινωνικού φύλου και σεξουαλικότητας, όσο και το κοινό νήμα που επιτρέπει αυτή την άρθρωση. Η κατανόηση αυτών και του συνολικού σχετικού θεωρητικού πλαισίου για το πεδίο είχε απαιτήσεις, ενώ είναι ακόμη λιγοστά τα ελληνικά ερευνητικά πονήματα για τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα, αν και είναι σε εξέλιξη αρκετές επιστημονικές μελέτες τώρα πια. Το ίδιο απαιτητική ήταν και η εκμάθηση της ορολογίας για το ερευνώμενο θέμα με τεράστια σημασία, όχι απλά ως ένδειξη κατανόησης και σεβασμού στη ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητα, αλλά και για την αποφυγή κακοποιητικού λόγου έμφορου προκαταλήψεων και στερεοτύπων.

Πέραν της επιστημονικής δυσκολίας, η έρευνα ενείχε και πρακτικές δυσχέρειες. Η αφηγηματική συνέντευξη είναι μια μέθοδος που απαιτεί χρόνο για τον σχεδιασμό και την ένταξη στο ερευνητικό πεδίο, αλλά και για τη διεξαγωγή της. Υπήρξε πράγματι δύσκολη η εξεύρεση ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, που να επιθυμούν να «εκθέσουν» τα έμφυλα βιώματά τους και τις πιθανές διακρίσεις που έχουν υποστεί σε διάφορους τομείς της ζωής. Παράγοντας χρονοτριβής αποτέλεσε η μη ανταπόκριση για προσωπικούς λόγους στην πρόσκληση για συνέντευξη δύο ομοκοινωνικών ατόμων και ενός τρανς ατόμου που αρχικά είχαν δείξει προθυμία και τους είχε γνωστοποιηθεί διεξοδικά το θέμα της συνέντευξης, η περιγραφή της ακολουθούμενης μεθόδου και οι προσδοκίες από τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Και αυτό παρά το γεγονός ότι η ερευνήτρια απευθύνθηκε σε κοινότητες. Τελικά, σημαντική βοήθεια έδωσαν άνθρωποι-κλειδιά. Επετεύχθη η πρόσβαση στο ερευνητικό πεδίο αφενός χάρη στην αποδοχή ενός ομοκοινωνικού ατόμου με ακτιβιστική δράση να παραχωρήσει συνέντευξη, αλλά και να μεσολαβήσει για την αλυσιδωτή εξεύρεση δύο άλλων συμμετοχών με την τεχνική της χιονοστιβάδας και αφετέρου χάρη στο κοινωνικό κεφάλαιο της συνεργάτιδος της ερευνήτριας, κυρίας Θεοδώρας Σταθοπούλου, που εισέφερε στην έρευνα αυτή τρία ΛΟΑΤ άτομα. Η έβδομη και τελευταία συνέντευξη παραχωρήθηκε από τρανς non binary άτομο που γνώρισε η ερευνήτρια σε επιμορφωτικό πρόγραμμα. Στο σύνολό τους οι συμμετέχοντες/ουσες παραχώρησαν αρκούντως βιωματικές συνεντεύξεις, αν και κατά τη διάρκεια αφήγησης

των βιωμάτων τους υπήρξαν στιγμές που ένιωσαν μεγάλη συναισθηματική φόρτιση, κάτι που έγινε εμφανώς ποικιλοτρόπως. Η ερευνήτρια αντιμετώπισε τα ΛΟΑΤ άτομα επιστρατεύοντας όλη της την ευαισθησία και την ικανότητα ενσυναίσθησης, κάτι που αποδείχθηκε σωτήριο για το όλο εγχείρημα.

2.1.4 Ποιοτική μέθοδος

Στην παρούσα μελέτη ως ερευνητική πρακτική ακολουθείται η ποιοτική έρευνα (qualitative research). Αποτελεί μια συστηματική μελέτη που επιχειρεί να προσεγγίσει ολιστικά και να κατανοήσει το υπό μελέτη φαινόμενο. Στηρίζεται δε σημαντικά στις γνώσεις και στις δεξιότητες του ερευνητή, ο οποίος έχει άμεση επαφή με το αντικείμενο της μελέτης. Εστιάζει στη συλλογή δεδομένων από ατομικές περιπτώσεις, όπου διαμορφώνεται μια ολική εικόνα για κάθε ερευνώμενη περίπτωση και ακολούθως σε μια συγκριτική διαδικασία για τον εντοπισμό των κοινών στοιχείων και ομοιοτήτων μεταξύ των διαφόρων ερευνώμενων περιπτώσεων, προκειμένου να συγκροτηθούν κατηγορίες και να μελετηθεί ο τρόπος σύνδεσης μεταξύ τους. Επιχειρεί μέσω ερμηνευτικής ανάλυσης να μελετήσει σε βάθος τις περιπτώσεις για να οικοδομήσει αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, εισφέροντας πλούτο πληροφοριών για το πώς τα υποκείμενα της έρευνας κατανοούν τον κόσμο και τις καταστάσεις που βιώνουν, πώς νοηματοδοτούν τις εμπειρίες τους. Τελικός στόχος είναι η εξαγωγή της βιωμένης εμπειρίας τους σε επιστημονικές ερμηνείες. Σημειωτέον ότι το εννοιολογικό πλαίσιο δεν επιβάλλεται στα εμπειρικά δεδομένα, αλλά λόγω και της δυνατότητας ανάδειξης και απρόσμενων θεμάτων, η κατεύθυνση της έρευνας διαμορφώνεται διαρκούς αυτής. (Κυριαζή, 1999; Strauss & Corbin, 1998).

Η απόφαση για την επιλογή της συγκεκριμένης ερευνητικής πρακτικής ως καταλληλότερης για την παρούσα μελέτη ερείδεται στο ότι η ποιοτική έρευνα επιχειρεί να κατανοήσει τον κόσμο από την πλευρά του υποκειμένου της έρευνας. Για τα ίδια τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα έχει λοιπόν νόημα η ποιοτική έρευνα και η ερμηνεία των δεδομένων. Αντιθέτως, ποσοτική έρευνα έχει νόημα να διεξαχθεί σε σύνολα ατόμων που διανθίζουν με τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα και αυτό με στόχο να αναδειχθούν τα στερεότυπα.

2.1.5 Ερευνητικό εργαλείο: βιογραφική-αφηγηματική συνέντευξη

Το εργαλείο που προκρίθηκε για τη διενέργεια της έρευνας είναι η βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη. Αναδεικνύει την πραγματικότητα και τη σημασιοδότησή της από τα υποκείμενα και η εξέλιξή της συναρτάται άμεσα με τους συμμετέχοντες και με τις συνθήκες στις οποίες διεξάγεται (Κυριαζή, 1999). Ιδωμένη ως «ιστορία ζωής», αποσκοπεί στην ανάδειξη της πορείας των υποκειμένων, του βιώματος και των εμπειριών τους με σημαντική αξία, ολιστικά στο σύνολο της ζωής ή μια περίοδό της. Τα υποκείμενα καλούνται στο πλαίσιο μιας ανοιχτής συνέντευξης απροσχεδίαστα και χωρίς καθοδήγηση της συνεντεύκτριας, να αφηγηθούν τα βιώματα και τις εμπειρίες τους ανακαλώντας στη μνήμη τους γεγονότα στα οποία τα ίδια είχαν προσωπική ανάμειξη (Ιωσηφίδης, 2008; Τσιώλης, 2006). Η συγκρότηση του εαυτού γίνεται με κοινωνικούς όρους, δηλαδή μέσα από κοινωνικές σχέσεις. Ενδιαφέρει πώς τα υποκείμενα συγκροτούν την ταυτότητά τους καθώς προχωρούν στη ζωή τους, πώς οικοδομούν τον εαυτό τους και πώς διαχειρίζονται την πραγματικότητα που τα περιβάλλει με όρους δυναμικής διαδικασίας· όχι με όρους στατικότητας. Η συνέντευξη εν προκειμένω καλείται αφηγηματική διότι τα υποκείμενα λειτουργούν σε δύο επίπεδα, βαίνουν σε χρονικό βάθος με όρους ποιότητας και χρόνου, ενώ θεματοποιούν τον βίο τους. Η βιογραφία έχει διπλή προοπτική, είναι το «πεδίο συνάντησης της προσωπικής εμπειρίας και των δομικών προτύπων στον χρόνο» με «την αναδυόμενη, νέα εμπειρία» να «ρίχνει ίσως διαφορετικό φως στο βιογραφικό παρελθόν κρατώντας ανοιχτό το βιογραφικό μέλλον» (Παπαιωάννου, Alheit & Salling Olesen, χ.χ).

Σημειωτέον ότι οι απαρχές της μεθόδου της βιογραφίας ανιχνεύονται με τρόπο συστηματικό στη Σχολή του Σικάγο και δη στο μνημειώδες έργο των Thomas και Znaniecki «The Polish Peasant in Europe and America» (1918). Σαν μέθοδος επανήλθε στο προσκήνιο των εργαλείων της ποιοτικής κοινωνικής έρευνας από τα τέλη του 1960, όταν η επιστήμη στράφηκε στο ερμηνευτικό παράδειγμα στην έρευνα, που επιδιώκει να μελετήσει σε βάθος ένα θέμα για να το κατανοήσει πλήρως. Ενδιαφέρει η διαδρομή του βίου σε σχέση με το πώς έχει το κάθε υποκείμενο συγκροτήσει ταυτότητα, που έχει διαμεσολαβηθεί από την κοινωνική πραγματικότητα.

2.1.6 Πληθυσμός

Η ποιοτική έρευνα είναι ευέλικτη μορφή έρευνας, με ερευνητικό σχεδιασμό πιο «χαλαρό» συγκριτικά με το ποσοτικό μοντέλο, αλλά απαραίτητο για λόγους τόσο εσωτερικούς (διευκόλυνση στην είσοδο στο πεδίο, αντιμετώπιση πιθανών προβλημάτων στο πεδίο και εξασφάλιση συμπαγούς έρευνας), όσο και εξωτερικούς (που στηρίζονται στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η έρευνα). Σημαντικό μέρος του ερευνητικού σχεδιασμού αποτελεί ο δειγματοληπτικός σχεδιασμός (sampling design), καθώς η επιλογή του δείγματος επικαθορίζει την ποιότητα των δεδομένων και την αξιοπιστία στα ερευνητικά συμπεράσματα.

Στην ποιοτική έρευνα ο πληθυσμός συνήθως είναι μικρός και η αξιοπιστία ανάγεται σε κεντρικό σκοπό της. Ενδιαφέρει ο εντοπισμός ατόμων που θα προσδώσουν στην έρευνα πλούτο πληροφοριών, ώστε ο ερευνητής ή η ερευνήτρια να εισχωρήσει εις βάθος στο θέμα. Έτσι ο πληθυσμός της έρευνας πρέπει να είναι σκόπιμος και ομοιογενής ως προς το είδος των εμπειριών, ώστε να επιτευχθεί η εις βάθος μελέτη.

Στις κατάλληλες προς τούτο εκδοχές της δειγματοληψίας έχει κεντρική θέση η σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling), όπου δηλαδή επιλέγονται περιπτώσεις χαρακτηριστικές για το ερευνώμενο θέμα ενεργητικά και σκόπιμα. Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα η δειγματοληψία είναι πάντα σκόπιμη, γιατί ενδιαφέρει η νοηματοδότηση των ίδιων των υποκειμένων. Επειδή δε η πρόσβαση σε ορισμένα πεδία, όπως των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων είναι δυσχερής, μια άλλη εκδοχή δειγματοληψίας, αυτή της χιονοστιβάδας (snowball sample), είναι ιδιαίτερος χρήσιμη για την έρευνα και γι'αυτό και συνηθίζεται. Η διαδικασία εκκινείται από την επιλογή ατόμων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, που στη συνέχεια συστήνουν στην ερευνήτρια και άλλα μέλη του ερευνώμενου πληθυσμού, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να συστήσουν και άλλα μέλη κλπ. (Ιωσηφίδης, 2008; Κυριαζή, 1999).

Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, η έρευνα αυτή κατέστη από άποψη πληθυσμού και δεδομένων πλούσια, μέσα από τις αφηγήσεις επτά ατόμων με ΛΟΑΤΚΙ ταυτότητα, δύο gay αντρών, δύο λεσβιών και τριών διεμφυλικών που όλα τους έχουν

βιώσει μια αποκλίνουσα από τις κυρίαρχες στην κοινωνία έμφυλες και σεξουαλικές νόρμες, βιωματική έμφυλη εμπειρία και περιγράφουν πώς κατανόησαν τη συγκρότηση του έμφυλου εαυτού τους και πώς τη βίωσαν, ενώ παράλληλα αναπτύσσουν σε βάθος τι είναι γι'αυτά διάκριση λόγω της ΛΟΑΤΚΙ ταυτότητάς τους και πώς την έχουν βιώσει. Έχουν όλα τα συνεντευξιαζόμενα άτομα ακτιβιστική δράση, συμμετέχοντας σε ΛΟΑΤΚΙ+οργανώσεις, ενώσεις ή φεμινιστικές συλλογικότητες. Περιγράφουν λοιπόν και την εννοιοδότηση της ένταξής τους στον ακτιβισμό και της συνακόλουθης δράσης τους ως μελών της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, τι σηματοδοτεί γι'αυτά, ποια είναι τα βιώματά τους .

Από κάθε κατηγορία ΛΟΑΤ ατόμων, επιλέχθηκε να είναι τουλάχιστον δύο που θα συμμετέχουν στην έρευνα, εκ των οποίων και δύο πολύ νεαρών (κάτω των τριάντα ετών) ατόμων, ώστε αφενός οι περιπτώσεις να καλύπτουν σημαντικά τα ΛΟΑΤ άτομα και αφετέρου να αναδεικνύονται οι δυσκολίες, οι αγωνίες, η αγωνιστικότητα, οι ανάγκες και οι προσμονές τους. Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν από τον Αύγουστο έως και τον Οκτώβριο του 2021 στην Αθήνα.

Ακολουθεί πίνακας που σκιαγραφεί το προφίλ των συμμετεχόντων στην παρούσα μελέτη ΛΟΑΤ ατόμων, που στο σύνολό τους έχουν καλό μορφωτικό επίπεδο:

Όνομα	Ηλικία σε έτη	Αυτοπροσδιορίζεται ως	Τεχνική δειγματοληψίας για την επιλογή του	Οικογενειακή Κατάσταση	Μορφωτικό επίπεδο	Επαγγελματική κατάσταση
Άννα	55	Γυναίκα λεσβία	Σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling)	Εκτός συμφώνου συμβίωσης, μητέρα δύο ανήλικων παιδιών	Πτυχιούχος Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με μεταπτυχιακό	Δημόσια υπάλληλος- Παιδαγωγός Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
Αγγέλα	28	Γυναίκα λεσβία	Σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling)	Εκτός συμφώνου συμβίωσης, άτεκνη	Πτυχιούχος Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με μεταπτυχιακό	Ιδιωτική υπάλληλος
Γιώργος	62	Τρανς άντρας	Τεχνική χιονοστιβάδας (snowball sample)	Χήρος, γονέας τριών ενήλικων παιδιών	Μη αποφοιτήσας από το Πανεπιστήμιο	Μη εξασκών επάγγελμα/ Συνδιαχειριστής περιουσιακών στοιχείων
Μαρία	55	Τρανς γυναίκα λεσβία	Τεχνική χιονοστιβάδας (snowball sample)	Διαζευγμένη, γονέας δύο ανήλικων παιδιών	Πτυχιούχος Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης	Αυτοαπασχολούμενη στον κλάδο της εστίασης
Τζον	26	Τρανς άτομο non binary gender fluid	Σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling)	Άγαμος (χρησιμοποιεί αρσενικά άρθρα και αντωνυμίες)	Πτυχιούχος Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με μεταπτυχιακό και υποψήφιος διδάκτωρ	Διδακτορικός φοιτητής
Κώστας	35	Άντρας ομοφυλόφιλος	Σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling)	Εκτός συμφώνου συμβίωσης, άτεκνος	Πτυχιούχος Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με μεταπτυχιακό	Δημόσιος υπάλληλος- Ένστολος

Όνομα	Ηλικία σε έτη	Αυτοπροσδιορίζεται ως	Τεχνική δειγματοληψίας για την επιλογή του	Οικογενειακή Κατάσταση	Μορφωτικό επίπεδο	Επαγγελματική κατάσταση
Άρης	52	Άντρας ομοφυλόφιλος	Σκόπιμη δειγματοληψία (purposseful sampling)	Εκτός συμφώνου συμβίωσης, άτεκνος	Πτυχιούχος Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με μεταπτυχιακό και υποψήφιος διδάκτωρ	Αναζητών εργασία διδακτορικός φοιτητής

2.1.7 Η διαδικασία ανάλυσης των ποιοτικών δεδομένων (Θεματική-Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου)

Στην παρούσα για την εξεύρεση απαντήσεων στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, επιχειρήθηκε μετατροπή των αφηγήσεων- συνεντεύξεων σε ποιοτικά δεδομένα με χρήση ψευδωνύμων, με εντοπισμό και «θεματοποίηση» επαναλαμβανόμενων νοηματικών μοτίβων στα ερευνητικά δεδομένα, δηλαδή η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι αυτή της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου (Glesne, 2016). Θεωρείται μια μέθοδος «ευέλικτη» ως προς το πεδίο εφαρμογής της και ως προς το θεωρητικό της μέρος, καθώς η επιλογή της ως μεθόδου ανάλυσης δεν προϋποθέτει, από μόνη της, τη δέσμευση των ερευνητών σε συγκεκριμένες οντολογικές ή επιστημολογικές θέσεις. Επίσης είναι «διαφανής», με «δυνατότητα άντλησης πληροφοριών» για ποικίλες κοινωνικές ομάδες, ενώ επιτρέπει τη συστηματική διερεύνηση των δεδομένων και την κωδικοποίησή τους (Bryman, 2017; Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006; Κυριαζή, 1999). Ως προς την ποιότητα των τεκμηρίων-απαντήσεων, κρίθηκε από την ερευνήτρια ότι είναι επαρκή και αξιόπιστα, καθώς προέρχονται από άτομα που καλύπτουν στο σύνολό τους τα χαρακτηριστικά του μελετώμενου ΛΟΑΤ πληθυσμού. Τα τεκμήρια είναι επίσης σαφή και κατανοητά, αλλά και αυθεντικά, καθώς είναι αδιαμφισβήτητης προέλευσης (Bryman, 2017).

Ακολουθήθηκε παραγωγική προσέγγιση, ήτοι τα θέματα και οι κατηγορίες που κατασκευάστηκαν βασίστηκαν στα νοήματα, τις αντιλήψεις και τα βιώματα των υποκειμένων της έρευνας, με τη θεωρία να προϋπάρχει, να καθοδηγεί την έρευνα. Στόχος δεν ήταν η κατασκευή θεωρίας, αλλά μια κριτική αποτίμηση των ευρημάτων της έρευνας σε σχέση με τη βιβλιογραφία. Έγινε προσεκτική ανάγνωση του συνόλου των ερευνητικών δεδομένων και ακολούθησαν τα στάδια της ανοικτής κωδικοποίησης, της αξονικής κωδικοποίησης και έπειτα της επιλεκτικής κωδικοποίησης. Κατόπιν οι κωδικοί που ήταν κοντά νοηματικά συγχωνεύθηκαν και μέσα από επεξεργασία τους και συνεχή σύγκριση (Glaser, 1965) με ενεργητική αναζήτηση νοημάτων, θεμάτων και μοτίβων, η έρευνα κατέληξε σε έντεκα γενικευμένες κατηγορίες. Στόχος ήταν να βρεθεί το «σημείο κορεσμού», που θα εξασφάλιζε ότι οι κατηγορίες καλύπτουν επαρκώς τα φαινόμενα που ενσωματώνουν. Επιλέχθηκαν και παρατίθενται στο επόμενο κεφάλαιο τα θεματικά

αποσπάσματα-τεκμήρια στη βάση των οποίων απαντώνται τα τεθέντα στην παρούσα ερευνητικά ερωτήματα (Κυριαζή, 1999).

Ως μονάδα καταγραφής των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν έννοιες, αντιλήψεις, στάσεις και βιώματα, τα κοινωνικά νοήματα που αναδεικνύονται από τις αφηγήσεις των ΛΟΑΤ ατόμων (Κυριαζή, 1999; Bryman, 2017), ακριβώς επειδή στόχος της παρούσης εργασίας είναι η ανάδειξη των νοηματοδοτήσεων των ατόμων αφενός για την ατομικότητά τους όπως διαμεσολαβείται από την κοινωνική πραγματικότητα, τη συνθήκη στην οποία βρίσκονται, αφετέρου για τις κοινωνικές στάσεις και συμπεριφορές, όπως «ξεδιπλώνονται» μέσα από τις βιωμένες εμπειρίες. Η εργασία ασχολήθηκε ιδίως με το έκδηλο (manifest content), αλλά και με το λανθάνον (latent content) περιεχόμενο των αφηγήσεων.

2.2 Παρουσίαση ευρημάτων

2.2.1 Συγκρότηση του έμφυλου εαυτού των ΛΟΑΤ ατόμων και ο ρόλος της σωματικότητας

Τα ΛΟΑΤ άτομα που συμμετείχαν στη μελέτη αφηγούνται πώς συγκροτούν την έμφυλη ταυτότητά τους, πώς κατανοούν το φύλο τους ή/και τη σεξουαλικότητά τους, αλλά και πώς το σώμα τους επιδρά σε αυτή τη συγκρότηση. Περιγράφουν την υπαρξιακή πορεία τους στην αναζήτηση αυτής της ταυτότητας, μέσα από τα βιώματά τους, συνδέοντας χρονικά τα γεγονότα με βάση την ατομικότητά τους.

2.2.1.1 Η συγκρότηση του φύλου και το βίωμα

Η ελληνική κοινωνία, με την "πολιτική κουλτούρα", την ιστορία και τη μειωμένη πολιτιστική «δεκτικότητα» που έχει, δεν ξεφεύγει από την ανδροκρατία και την ετεροκανονικότητα ούτε από τον δυισμό «ανδρικό/γυναικείο φύλο». Οι περιπτώσεις διαφορετικής έμφυλης ταυτότητας να μεν εκδηλώνονται εντός του δυτικού κόσμου, οπότε διατυπώνεται η αμφισβήτηση της απόλυτης ισχύος των ανωτέρω κυρίαρχων

μοντέλων, αλλά στην ελληνική κοινωνία απέχουμε αρκετά από την αποδοχή της έννοιας της έμφυλης ταυτότητας ως πιο ρευστής και λιγότερο κανονιστικής. Πράγματι στην παρούσα τα ερευνητικά δεδομένα αναδεικνύουν πως η έμφυλη ταυτότητα γίνεται αντιληπτή μέσα από τις σχέσεις που δημιουργεί το δίπολο «άνδρας / γυναίκα» και η ανδροκρατία. Τα έξι από τα επτά συμμετέχοντα ΛΟΑΤ άτομα ταυτίζονται ξεκάθαρα με μία γυναικεία ή ανδρική έμφυλη ταυτότητα στο πλαίσιο του μοντέλου της προσωπικής συγκρότησης.

Όπως διατυπώνουν «(...) αγόρι αισθανόμουν, αγόρι είμαι, άντρας είμαι (...), Δεν ταυτιζόμουν με τις θηλυκότητες, (...) Ο τρόπος που συγκρότησα μέσα μου τον δυισμό «γυναίκας-άνδρας» ήταν πολύ καθοριστικός.. (...) εγώ προσωπικά νιώθω άντρας που έλκεται συναισθηματικά, ερωτικά και σεξουαλικά από άντρες» (**Κώστας**), «(...) εγώ είμαι ένας άντρας πενήντα δύο χρονών (...)» (**Άρης**), «Ένας φίλος με λέει: "ηγεμονική θηλυκότητα" σε αντίθεση με τις ηγεμονικές αρρενωπότητες. Τελοσπάντων, δεν είχα θέμα (...) ήμουν η αρχηγός όλων» (**Άννα**), «Ξέρεις, είμαι λεσβία και είναι αυτό. Και καταπιέζομαι και ως γυναίκα και ως λεσβία» (**Αγγέλα**), «(...) είμαι λεσβία τρανς γυναίκα», (**Μαρία**), « (...) μπήκα μέσα στα κινήματα και δεν ήμουν ο μόνος. Απλά είχα αυτές τις διαφορές σε σχέση με το φύλο μου. Γιατί ενώ ας πούμε τα κορίτσια ήτανε πιο συναισθηματικά ή πιο ρομαντικά ή θέλανε μια σχέση ας πούμε, εγώ ξεχώριζα (...)» (**Γιώργος**).

Η τρανς γυναίκα, η **Μαρία** στην ενήλικη ζωή της και δη κοντά στη φάση της μέσης ηλικίας συνειδητοποίησε πλήρως ότι το ανδρικό φύλο που της είχε αποδοθεί κατά τη γέννησή της με βάση το βιολογικό της σώμα, δεν ήταν αυτό που την προσδιόριζε. Αντίθετα, ο τρανς άνδρας, ο **Γιώργος** βίωνε από παιδί εσωτερικά το φύλο του, γνώριζε δηλαδή σε ποιο φύλο ανήκει. Το έμφυλο βίωμά του εκφραζόταν και μέσα από την επιλογή των ρούχων.

Από την άλλη, το μη δυαδικό (non binary) άτομο, το έβδομο της έρευνας, αντιτίθεται σε μια «συμπαγή» και «ενιαία» ταυτότητα, όπως και στην τοποθέτηση «σε ταμπέλες και κατηγορίες» (Λαχανιώτη, 2020). Αφηγείται χαρακτηριστικά: «Ήταν μια έλξη και μια ταύτιση με άτομα που «παίζανε» με το φύλο, (...) αυτό είναι το βασικό

χαρακτηριστικό ας πούμε του φύλου μου, το ότι δεν ταυτίζομαι με κάποιον από τους δύο πόλους.»(Τζον).

Ενδιαφέρον είναι ότι οι ομοκοινωνικοί και τα διεμφυλικά άτομα συγκροτούν την έμφυλη ταυτότητά τους μες στην ετεροκανονική κοινωνία, μέσα από το πρίσμα του κοινωνικού φύλου και μέσα από το φύλο ως «πράττειν» ήτοι τους ρόλους και τις επιτελεστικά υλοποιούμενες πρακτικές που αποδίδονται στον άντρα και τη γυναίκα, στο αγόρι και το κορίτσι (Σούμπαση, 2021). Οι συνομιλητές/τριες αναφέρουν: «η μόδα των gay είναι "six pack", γυμνασμένα μπράτσα, (...) υπάρχει μια έντονη επίδειξη της αρρενωπότητας,...). Κι εγώ, αν θέλεις (...), προσπαθώ (...) να ταυτιστώ πολύ με αρρενωπά χαρακτηριστικά. (...) "Άντρας" σε εισαγωγικά για μένα είναι ο αρρενωπός.» (Κώστας), «(...) υπάρχουν πάρα πολλά πράγματα που έχουν να κάνουν με τη συμπεριφορά δηλαδή (...) εγώ έχω φίλο gay, ο οποίος μου 'λεγε: "Μην φοράς το κόκκινο παντελόνι γιατί γίνεσαι πολλή "αδελφή".» (Αρης), «Οπότε εγώ ήμουν το αγοροκόριτσο, έπαιζα ποδόσφαιρο, έπαιζα ξύλο, έκανα τέτοια που δεν τα κάνουν τυπικά τα κορίτσια, (...) Βγήκε η ρετινιά σε όλο το δημοτικό: Η Αγγέλα είναι λεσβία. (...)εγώ δεν ήθελα με τίποτα να ντυθώ κορίτσι.» (Αγγέλα), «Είναι από τότε που βίωνα τη διεμφυλικότητά μου γιατί (...) ήθελα πολύ να φοράω γυναικεία εσώρουχα.(...) με τα κορίτσια ας πούμε που έπαιζα, ήταν πολύ οικεία, (...) μου ταίριαζε καλύτερα απ'το να παίζω πόλεμο τελοσπάντων κλπ. (...) ο ρόλος που ήθελαν οι γυναίκες μου από εμένα, δεν μπορούσα να τους το προσφέρω. (...) Από ένα ωραίο κοστούμι και "τι ωραίος είσαι με το κοστούμι" μέχρι "Φέρσου σαν άντρας". (...) Ο ρόλος μ'ενοχλούσε περισσότερο.» (Μαρία), «ο μπαμπάς (...) καταλάβαινε καλύτερα την ταυτότητα του φύλου μου. Μου δάνειζε τα ρούχα του και μετά μου 'λεγε: "Δεν πρέπει να παντρευτείς, γιατί θα γίνει ένα μπέρδεμα" (Γιώργος), «Αλλά όταν φόραγα και σορτσάκια γυμναστικής και ρούχα γυμναστικής και τέτοια στο σχολείο ας πούμε, δεν θα σου 'λεγα τότε ότι δεν είμαι κορίτσι, αλλά ένιωθα με το σώμα μου μια αρρενωπή σύνδεση που μου έφερνε τρομερή ευφορία. (...) δεν ήταν ότι είχα κάποια ξεκάθαρα μη κανονική ταυτότητα. Ήμουν ένα straight κοριτσάκι που ντυνόταν έτσι γλυκά και γούσταρε αγόρια.» (Τζον).

Η ταυτότητα φύλου αρχίζει να χτίζεται στην παιδική ηλικία σχεδόν παράλληλα με την αίσθηση της ύπαρξης, του εαυτού, όπως τα περισσότερα άτομα αφηγούνται ως προς το βίωμα του φύλου τους. Ωστόσο σε κάθε άνθρωπο αυτό το βίωμα είναι

διαφορετικό ιδίως ως προς το είδος των συναισθημάτων που γεννά. Αυτά μπορεί να είναι από ουδέτερα: «*Εγώ ως παιδί ήμουν πολύ χαρούμενο παιδί, δεν ένιωθα κάποιου είδους ετερότητα και δεν είχα και θέματα.*» (Άννα), έως έντονα. Στην περίπτωση ενός ομοφυλόφιλου άντρα φανερώνεται υπερηφάνεια ως προς την αρρενωπή, ανδρική ταυτότητα, που τονίζεται, καθώς η αρρενωπότητα κυριαρχεί σε γυναίκες και άνδρες, με σχέσεις εξουσίας να διαμορφώνονται μεταξύ των διαφόρων ομάδων ανδρών (Χαλκιά, 2021): «*...εγώ βίωνα πολύ χειρότερα τον έμφυλο υποβιβασμό. Δηλαδή το να μου αποδίδεις εμένα θηλυκότητα, ακριβώς γιατί είχα και την ενοχή της ομοφυλοφιλίας (...) ήταν πολύ πιο σκληρό.(...) αγόρι αισθανόμουν, αγόρι είμαι, άντρας είμαι. (...).*» (Κώστας).

Στα συμμετέχοντα διεμφυλικά άτομα τα συναισθήματα είναι ανάμεικτα περιλαμβάνοντας και ευφορία, αλλά επικρατεί το αρνητικό πρόσημο που μεταφράζεται σε δυσκολία «να κάνουν εικόνα» το βίωμα του φύλου τους και σε ενοχή, γι'αυτό και το αποκρύπτουν: «*Έβλεπα το σώμα μου και φαντασιωνόμουν ότι ήμουν γυναίκα, θα στο πω έτσι απλά. (...) Φόβο δεν ένιωθα, απλά κρυβόμουν συνεχώς, κρυβόμουν απλώς να το πω.*» (Μαρία), «*Ήξερα απλά από μικρό παιδί ότι ήμουν διαφορετικό, ας πούμε. Μα δεν ήξερα γιατί.*» (Γιώργος), «*Αυτό που είχα εγώ ήταν μία κάποια απόσταση από (...)το φύλο που μου αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Δηλαδή ναι, το δεχόμουν και μάλιστα προσπαθούσα πολύ σκληρά να χωρέσω μέσα σ'αυτό και να το κάνω σωστά. (...)Ταυτόχρονα, όμως, όπως το είδα και αφού ενηλικιώθηκα (...) βλέπω γυρνώντας πίσω και πάρα πολλές αποσπασματικές στιγμές, όπου ένιωθα ότι κάτι πήγαινε λάθος ή ότι κάτι με καταπιέζει ή ότι ταυτίζομαι με κάτι άλλο.*» (Τζον).

2.2.1.2 Ο ρόλος της σωματικότητας στη συγκρότηση του φύλου και βιώματα

Αργότερα, η εφηβεία και η μετεφηβεία, η πρώιμη νεανική ηλικία αντιπροσωπεύει μια κρίσιμη φάση στην οικοδόμηση της ταυτότητας των ομοκοινωνικών και των διεμφυλικών. Είναι μια σημαντική φάση όπου με τις σωματικές και ορμονικές αλλαγές, με τα χαρακτηριστικά του φύλου να είναι έντονα, εδραιώνεται η ταυτότητα φύλου τους, που βιώνεται σε στενή συνάφεια με τη σεξουαλικότητά τους, αν και πρόκειται για

διακριτές έννοιες μεταξύ τους. Είναι γεγονός η έμφυλη σωματοποίηση, το σώμα αρθρώνει την πραγματικότητα του φύλου (Σακετοπούλου, 2020).

Για τα δυο εκ των τριών διεμφυλικών ατόμων το φύλο ως κοινωνικό κατασκεύασμα δεν καθορίζεται μόνο από την κυριαρχούσα ιδεολογία, υλική και πολιτισμική συνθήκη, αλλά και από την ασυμφωνία με την υλικότητα του σώματος. Συχνά οι ηβικές αλλαγές βιώνονται από τα διεμφυλικά άτομα ως σωματική δυσφορία ή ασυμφωνία προερχόμενη από το φύλο, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Η ασυμφωνία αυτή έχει εξωγενή και ενδογενή αίτια. Είναι οι συνέπειες στο «εγώ» όταν δεν απολαμβάνει αναγνωρισιμότητας στο πλαίσιο της κανονιστικότητας και της επιτελεστικότητας του διπολικού έμφυλου συστήματος στην εκάστοτε κοινωνία σχέσεων εξουσίας (Foucault, 1976). Είναι και το *εσωτερικό στίγμα* που βιώνουν (Goffman, 1963), καθώς έχουν γαλουχηθεί με βάση το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση.

Στην έρευνά μας, η **Μαρία** δεν έβαλε μόνο κατά των αρρενωπών χαρακτηριστικών φύλου (δυσφορία κατά το ξύρισμα της γενειάδας), αλλά και κατά των σημείων του σώματος που αποτελούν «σεξουαλικές ζώνες» μιας γυναίκας, όπως οι γλουτοί. Σαν μια προσπάθεια να απαλλαγεί από τη θηλυκή φύση που βίωνε εσωτερικά, μην όμως έχοντας γίνει ακόμη πλήρως συνειδητή, αυτοτραυματίστηκε. *Αναφέρει πως: «Εγώ ένιωθα δυσφορία, οι τρίχες με τρελαίνανε. (...) Είναι χαρακτηριστικά αμιγώς αρρενωπά, δεν τα 'θελα επάνω μου.(...) Εκ των υστέρων το ανακάλυψα γιατί κοβόμουν με ξυράφια σ'ένα αμιγώς θηλυκό σημείο, στους γοφούς εδώ πέρα. (...) Είναι αμιγώς θηλυκό σημείο. Αυτό με βασάνιζε. Με β α σ ά ν ι ζ ε στα είκοσί μου χρόνια. (...) Σαφέστατα ήταν αντίδραση. Πολεμώντας τη θηλυκότητα.»*. Ο **Γιώργος** καταπιεζόταν από τα έμφυλα χαρακτηριστικά (με προεξάρχοντα τα γεννητικά του όργανα και δη τη μήτρα) που έφερε το εκ γενετής εκχωρημένο θηλυκό σώμα του. Την περίοδο της σεξουαλικής επανάστασης βίωνε τα αποτελέσματα του ελεύθερου έρωτα, ως σωματική δυσφορία που προερχόταν από επανειλημμένες ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, με τις συνεπαγόμενες εκτρώσεις. Όπως διηγείται: *«(...) είχα προβλήματα, εγκυμοσύνες, το σώμα μου δεν μου άρεσε, η ετεροκανονικότητα δεν μου πήγαινε. Ενώ τώρα είναι όλα λυμένα.»*. Μετά τη φυλομετάβαση αισθάνεται και πιο ασφαλής λόγω και της σύνδεσης της αρρενωπότητας με τις δομές και την άσκηση εξουσίας στο πλαίσιο της

ανδροκρατίας (Connell, 1987): «(...)Η μετάβαση εμένα με βόλεψε πάρα πολύ. (...)Με σέβονται όλοι, όλοι, γιατί είναι η πατριαρχική κοινωνία, κατάλαβες; Δηλαδή μαζεύονται να πουν μια κουβέντα παραπάνω, ενώ σε μια γυναίκα το κάνουν».

Ο Τζον που αυτοπροσδιορίζεται ως non-binary ανήκει βιολογικά στο γυναικείο φύλο, ωστόσο, δηλώνει πως δεν ταυτίζεται με αυτό, πως δεν είναι ξεκάθαρα ούτε άντρας ούτε γυναίκα και αισθάνεται όχι τόσο σωματική, όσο κοινωνική δυσφορία λόγω της απόδοσης του γυναικείου φύλου στο θηλυκό του παρουσιαστικό. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: « (...) πράγματι μέχρι και σήμερα νιώθω λίγο το μισό μισό (...)ή το μπερδεμα, αλλά το σίγουρο είναι ότι (...) η σωματική δυσφορία δεν ήταν το χαρακτηριστικό εκείνο που ορίζει το φύλο μου.(...) Εγώ ένιωσα κυρίως και νιώθω ακόμα κοινωνική δυσφορία, δηλαδή το να με βλέπουν όλοι ως κορίτσι, (...) την περίοδο που είχα κάνει coming out, εκείνη τη χρονιά βίωνα περιόδους δυσφορίας. Φαντάζομαι ότι είχε να κάνει κυρίως με το πώς το σώμα μου και η φάτσα μου κλπ κάνανε όλο τον κόσμο να με βλέπει μόνο ως κορίτσι.» Πρόκειται για περίπτωση όπου η θηλυκή έκφραση φύλου δυσχεραίνει τη θέαση από την κοινωνία του έμφυλου εαυτού που επιθυμεί ο Τζον.

2.2.1.3 Αντίληψη του σεξουαλικού εαυτού και βίωμα

Η σεξουαλικότητα συμμετέχει κι αυτή στη συγκρότηση έμφυλης ταυτότητας του ατόμου. Και η ίδια η θέαση του σεξουαλικού προσανατολισμού μονοδιάστατα υπό το πρίσμα των σεξουαλικών πρακτικών είναι κοινωνική κατασκευή της ετεροκανονικής κοινωνίας, όπως μαρτυρούν οι συνομιλητές/τριες: «Στα ζητήματα του σεξουαλικού προσανατολισμού, εγώ θεωρώ ότι εν δυνάμει θα μπορούσαν όλοι οι άνθρωποι να είναι με άτομα του ίδιου φύλου. Κοινωνικό είναι το μεγαλύτερο κομμάτι των στερεοτύπων που εμποδίζουν μια τέτοιου τύπου αντιμετώπιση της ζωής.» (Αννα), «(...) ο σεξουαλικός προσανατολισμός όμως δεν είναι μόνο με ποιον κάνω σεξ. Είναι μια ρομαντική έλξη βαθιά, συναισθηματική, ποιον θέλω να πάρω αγκαλιά, να υπάρχω, να συνυπάρχω με σκοπό να κάνω και οικογένεια. (...) Δεν υπάρχει προοπτική στους gay να κάνουν οικογένεια, με αποτέλεσμα να εσωτερικεύουν όλο αυτό και η ενοχή δημιουργεί και

λαγνεία. (...) Με αποτέλεσμα γι'αυτό οι gay να είναι εγκλωβισμένοι μέσα στο στερεότυπο ότι είναι άντρες που κάνουν σεξ με άντρες και αδυνατούν να δουν όλο το φάσμα του σεξουαλικού προσανατολισμού που δεν είναι μόνο με ποιον κάνουν σεξ, αλλά ό,τι είναι και για τους ετεροφυλόφιλους: Με ποιον κάνουν οικογένεια, με ποιον υπάρχουν...» (Κώστας).

Πράγματι η ομοφοβία μειώνει την ομοφυλοφιλική ταυτότητα σε έναν καθαρά «σεξουαλικό» προσανατολισμό και κάνει το σεξ την προέλευση όλων των ενεργειών και των σκέψεων των ομοκοινωνικών. Όλη τους η ύπαρξη ταυτίζεται με μια "διεστραμμένη κίνηση". Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η ομοφοβική κοινωνία δεν τους θεωρεί απλώς «αφύσικους», αλλά στην πραγματικότητα επίσης και πάνω απ' όλα ως «ξεδιάντροπους» (Chauvin, 2003).

Είναι έκδηλη λοιπόν η επίδραση του ετεροκανονικού μοντέλου που α) σεξουαλικοποιεί τις ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητες συνδέοντάς τις με το σεξ και τις πρακτικές του και στερώντας έτσι από αυτές τις άλλες όψεις της προσωπικής αίσθησης του σεξουαλικού εαυτού κάθε ατόμου και β) αποδίδει στη σεξουαλική πρακτική των ΛΟΑΤΚΙ+ταυτοτήτων την επικρατούσα ετεροκανονική πρακτική, ο ένας σεξουαλικός σύντροφος να έχει «ενεργητικό» ρόλο και ο άλλος να έχει «παθητικό» ρόλο (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020): «Δηλαδή ο άλλος ξέρω 'γω δεν κάνει συγκεκριμένα πράγματα στο σεξ. Να "πηδηχτεί" για παράδειγμα. (...) στην Ελλάδα υπήρχε αυτό ότι εγώ αν πάω με έναν άντρα, δεν είμαι gay, αρκεί να μην "πηδηχτώ". Δηλαδή άμα με "πηδήξεις" μόνο είμαι gay.» (Άρης), «"Άντρας" σε εισαγωγικά για μένα είναι ο αρρενωπός. (...) Δεν νιώθω κατώτερος αν κάνω παθητικό σεξ ή ανώτερος αν κάνω ενεργητικό. Παλιά είχα θέματα και μ'αυτό, όπως όλοι οι ομοφυλόφιλοι.» (Κώστας).

Δύο από τα τρία διεμφυλικά άτομα της έρευνας, ο **Γιώργος** και ο **Τζον** περιγράφουν μια αμφιφυλόφιλη σεξουαλική ταυτότητα, ενώ το τρίτο άτομο, η **Μαρία** δηλώνει τρανς λεσβία. Ωστόσο, το ζητούμενο στη διεμφυλικότητα είναι το βίωμα της διαφορετικότητας του φύλου. Οι συνεντεύξεις τους αποτυπώνουν την επίπονη προσπάθεια διαχείρισης του φύλου τους, όχι του σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Η **Μαρία** είναι κατηγορηματική ως προς αυτό: «Έχω το βίωμα της διαφορετικότητας του φύλου. Όχι της σεξουαλικότητας, (...). Ο κόσμος νομίζει ότι οι διεμφυλικοί άνθρωποι

έχουν να κάνουν με το σεξ. Δεν έχει να κάνει με σεξουαλική ταυτότητα. Είναι καθαρά το φύλο μου.»

Οι συνομιλητές ομοφυλόφιλοι άνθρωποι εκφράζουν τη δυσκολία τους στη συγκρότηση σεξουαλικής ταυτότητας. Σημαντικός παρακωλυτικός παράγοντας είναι η απουσία πληροφοριών και προτύπων για την έμφυλη ταύτιση με έναν άνδρα/γυναίκα στο σώμα, στον ανδρισμό/στη θηλυκότητα, στην αυτοαντίληψη της προσωπικότητας. Αυτό καταδεικνύουν οι ακόλουθες μαρτυρίες: «Δεν ήξερα ότι είμαι ομοφυλόφιλος σαν παιδί. (...) Δεν είχα κάποιο πρότυπο τη δεκαετία του '90 για να το ονομάσω αυτό ομοφυλοφιλία. (...) Δεν υπήρχε ένας ακτιβιστής, (...)ένας άνθρωπος που να έχω δει όπως βλέπουμε τώρα και να ταυτιστώ ως πρότυπο.» (Κώστας), «Όταν αργότερα ανακάλυψα ότι προτιμώ τις γυναίκες αντί τα αγόρια, επειδή η πληροφορία δεν υπήρχε τότε με την ευκολία που υπάρχει σήμερα, ένα μεγάλο χρονικό διάστημα υπέφερα πάρα πολύ. Νόμιζα ότι είχαν φτιάξει εμένα και είχε σπάσει το καλούπι όποιος μας έφτιαξε. Αυτό είναι πολύ τραυματικό. Γιατί με ανάγκασε να κάνω μια προσπάθεια να ταιριάζω. Δηλαδή απέφευγα να παραδεχτώ, (...) τι μου άρεσε, τι ήθελα, την επιθυμία μου γενικότερα και προσπαθούσα να ταιριάζω.» (Αννα), «- Ερευνήτρια: Καταρχήν πότε το συνειδητοποίησες (...); -Αγγέλα: Εκείνη την εποχή που δεν είναι πάρα πολύ μακριά, αλλά δεν είναι και στη φάση που βρίσκεται τώρα η κοινωνία και η σκέψη, ήταν δύσκολο.» (Αγγέλα).

Τα βασικά στάδια δόμησης της ομοφυλόφιλης ταυτότητας διηγούνται πως έχουν βιώσει η πλειοψηφία των ομοκοινωνικών της έρευνας. Επιλεκτικά αναφέρουμε το αρχικό στάδιο, όπου τα υποκείμενα περιγράφουν: «Εγώ θυμάμαι-ας πούμε- καταπιέζα τη σεξουαλικότητά μου στο Γυμνάσιο, γιατί για ν'αυνανιστώ π.χ. έπρεπε να σκεφτώ άντρες. Εγώ όμως είχα ενοχή, ήμουν σε άρνηση, δεν μπορούσα να σκεφτώ ότι αυτό είναι ομοφυλοφιλία. Και η παραμικρή σκέψη μου 'κανε αποστροφή.» (Κώστας), «Κάπως εκεί που ξυπνάει μια πρώτη σεξουαλικότητα εγώ είχα εικόνες από γυναίκες στο κεφάλι μου. (...) Αλλά δεν καταλάβαινα ότι είναι ακριβώς ερωτική διάθεση (...) Ήμουν κι εγώ μπερδεμένη (...) αυτό κάπως κοιμότανε, είχε εσωτερικευτεί, δεν υπήρχε η δύναμη ούτε καν να το σκεφτώ τότε.» (Αγγέλα), «συνειδητά gay είμαι από τα εικοσιέξι μου. Εντάξει αυτό δεν ήταν εύκολο, (...) για πολλά χρόνια ήτανε πάρα πολύ δύσκολο, δηλαδή

για πολλά χρόνια ήμουν και ενεργός σεξουαλικά, αλλά και ήμουν πάρα πολύ φοβισμένος, το 'κρυβα και απ'τον εαυτό μου.» (Άρης).

Κάποια ΛΟΑΤ άτομα περιγράφουν την πάλη με τον ίδιο τους τον εαυτό για να οικοδομήσουν μια ετεροκανονική ταυτότητα, να νιώσουν ότι είναι «φυσιολογικοί», κάνοντας αυτό που παρουσιάστηκε ανωτέρω ως «κοινωνική προσαρμογή» (Δαραής, 2014): «Εμένα ήταν μια ενοχική διαδικασία όλη αυτή μέχρι το λύκειο, που έφτασα στη νεανική μου ηλικία κάπου στα δεκαεννιά να προσπαθώ να 'χω ολοκληρωμένη σχέση με κοπέλες, με τις φίλες μου.(...) Αλλά θυμάμαι στα δεκαεννιά μου έκανα σεξ πρώτη φορά με κοπέλα σε μια προσπάθεια ν'αποδείξω ότι είμαι άντρας (...)» (Κώστας), «Μετά πήγα με έναν άντρα στο σχολείο, (...) Ήταν αυτό που με έκανε να νιώθω ότι είμαι φυσιολογική τότε. (...)Και μια περίοδο της ζωής μου (...) προσπαθούσα να γίνω straight.» (Αγγέλα), «να το πω στον εαυτό μου ότι εγώ είμαι ομοφυλόφιλος ήταν πάρα πολύ δύσκολο. Δεν μπορούσα να το διαχειριστώ. Α... είχα και μια σχέση με κοπέλα στα εικοσιπρία μου στο Πανεπιστήμιο.» (Άρης).

Όσον αφορά στις νοηματοδοτήσεις των αποκαλύψεων του έμφυλου εαυτού, εστιάζουν τα υποκείμενα της έρευνας τόσο στην ανακούφιση, στην αξιοπρέπεια: {«*To coming out ήταν πολύ ανακουφιστικό για μένα και συνεχίζω προσπαθώντας όχι να είμαι ο εαυτός μου πια, αλλά να βοηθήσω όλους τους άλλους/τις άλλες/τα άλλα να είναι ο εαυτός τους.*» (Άννα), «*ένιωθα ότι όσο κρύβω ένα τόσο βασικό κομμάτι (...) υπάρχει ψήγμα ντροπής όσο δεν το λέω.*» (Αγγέλα)}, όσο και στην εννοιοδότηση του coming out υπό ένα αγωνιστικό πρίσμα για την αναγνώριση της ομοφυλοφιλίας ως μιας εναλλακτικής έστω κανονικότητας: «*To coming out είναι κάτι που είναι διαρκές και συνεχές και γίνεται για διάφορα πράγματα. (...) αν βρεθούμε ας πούμε σε μια παρέα αντρών (...) κι αρχίζουν και κάνουν σεξιστικά σχόλια κλπ. (...) Αρχίζω και λέω κι εγώ gay αστεία. (...) Δηλαδή τους κάνω κι εγώ να αισθανθούν άσχημα.(...) Λοιπόν, όπου καταλαβαίνουν οι άλλοι ότι δεν είναι μόνο αυτό που βλέπουν αυτοί. Υπάρχει και κάτι άλλο.*»(Άρης). Πολύ σημαντικό είναι ότι το coming out γίνεται αντιληπτό και σαν «ψυχική» ασπίδα απέναντι στη ρατσιστική βία: «*Δεν μ'αγγίζουν εμένα οι ομοφοβικές απειλές (...) γιατί νίκησα τον μεγαλύτερο φόβο των ομοφυλοφίλων: της αποκάλυψης. (...) ήταν ακατανίκητος.*» (Κώστας).

Τέλος, αξίζει να παρατηρηθεί ότι η ανδροκρατία βλάπτει έντονα κάθε φύλο και σεξουαλικότητα και δη τους ομοφυλόφιλους άνδρες που μοχθούν να ανταποκριθούν στα πρότυπα αρρενωπότητας αποδεικνύοντας την ανδρική τους ταυτότητα (American Psychological Association, 2019), ακόμη και με εργαλειοποίηση του επαγγέλματος που επιλέγουν, «για να μου προσδώσει κι ανδρισμό στην ομοφυλοφιλία, το'κανα γι'αυτό το λόγο.», όπως αποκαλύπτει ο **Κώστας**.

2.2.2 Η νοηματοδότηση από τα ΛΟΑΤ άτομα της διάκρισης εξαιτίας του έμφυλου εαυτού τους και βίωμα

Λόγω και του διάχυτου χαρακτήρα των διακρίσεων σε όλο το φάσμα του κοινωνικού βίου, οι συνομιλητές/τριες έχουν υπάρξει θύματα διακρίσεων και αφηγούνται τις περισσότερο ή λιγότερο τραυματικές εμπειρίες τους, αλλά και τις αντιλήψεις τους για τη φοβία απέναντι στη ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητα και για τις διάφορες όψεις που λαμβάνουν οι διακρίσεις.

2.2.2.1 Ομοφοβία και τρανσφοβία: εννοιοδοτήσεις και βιώματα

Υπό το κράτος του ιδεολογικού και θεσμοθετημένου καταπιεστικού συστήματος του ετεροσεξισμού, η κοινωνία εναντιώνεται σε αυτό που δεν ταυτίζεται με την ετεροκανονικότητα και φοβικά το αντιμετωπίζει ως «μη κανονικό», με ευρεία κλίμακα συμπεριφορών από μικροδιακρίσεις, όπως αποστροφή, έως και έκδηλες διακρίσεις (Nadal, Rivera & Corpus, 2010).

Η ομοφοβία και η τρανσφοβία είναι διάχυτες στην κοινωνία, με βασικό αίτιο τις αντιλήψεις που στηρίζουν το δίπολο «φυσιολογικό»-«μη φυσιολογικό» (Λαχανιώτη, 2020) και οι οποίες σχετίζονται με δυναμικά σχέσεων εξουσίας και σχέσεων προνομίων και τη «συνενοχή» των προνομίων σε εμπειρίες καταπίεσης. Το κοινωνικό προνόμιο περιγράφει τη συνθήκη, όπου ένα άτομο λόγω της κοινωνικής ταυτότητας που φέρει, έχει πιο εύκολη πρόσβαση σε συστήματα εξουσίας. Τα προνόμια και οι μορφές καταπίεσης-διάκρισης δεν λειτουργούν σωρευτικά, αλλά διαπλέκονται, συνυφαίνονται, κατά τρόπο που οι ατομικές ταυτότητες συνδιαμορφώνονται επηρεάζοντας η μία την

άλλη (McIntosh, 1988): «Ειδικά οι *cis straight* άντρες είναι λιγότερο ανεκτικοί στους *gay* άντρες και αυτό έχει να κάνει, νομίζω, με το προνόμιο που έχουνε οι λευκοί *cis straight* άντρες που οι λευκοί *cis gay* άντρες το απαρνήθηκαν. Έχεις το προνόμιο ν'ανήκεις στην ελίτ (...) και πας και «κολλάς» θηλυκότητα; Ξεφτίλα, ντροπή.» (Αννα).

Ο Κώστας εννοιοδοτεί την ομοφοβία ως απόρριψη και καλλιέργεια ενοχών και ως κάτι πιο βαθύ καθώς οι άνθρωποι τον βλέπουν μόνο ως γκέι παρά τις επιτυχίες του: «Νομίζω κανένας ομοφυλόφιλος δεν θα νιώσει ποτέ καταξιωμένος. (...) Αφού δεν έχουμε την αποδοχή της κοινωνίας. Ομοφοβία δεν είναι να μας (...) πετάνε από τις ταρατσες όπως στο Κουβέιτ ή τη Σαουδική Αραβία, έτσι; (...) Δεν έχουμε τέτοια προβλήματα σε καμία περίπτωση, αλλά... αποδοχή δεν έχουμε. Μια κοινωνία σε έχει μάθει να ντρέπεσαι γι'αυτό, γι'αυτό λέμε «*pride*». (...) είμαι σε μια φάση ζωής που προσπαθώ να κατευνάσω λίγο το "Gay", (...) και λίγο ν'αρχίσω να βλέπω και τα άλλα. Να τα δείχνω μάλλον, γιατί οι άλλοι αναγκαστικά σε μένα μόνο το "Gay" βλέπουνε. Δηλαδή δείχνει ότι η ομοφοβία είναι πολύ μεγαλύτερο πράγμα, δηλαδή δεν είναι τόσο απλή όσο νομίζουμε.» (Κώστας).

Η θέαση της **Μαρίας** εντοπίζει την πηγή της τρανσφοβίας στη σύγκρουση μεταξύ της *cis* κανονικότητας και της διεμφυλικότητας, που πηγάζει: α) από τη σωματικότητα και την ταυτότητα του αυθεντικού σώματος, β) από την παραβίαση της ετεροκανονικής και βασισμένης στο δίπολο του φύλου νόρμας και γ) από θρησκευτικά αίτια: «δεν συγκρούονται φύλα, συγκρούεται το *original* με τη μαϊμού. (...) Λοιπόν εκεί πέρα είναι και η μη αποδοχή των διεμφυλικών ανθρώπων. Ότι γεννήθηκαν έτσι και έγιναν κάτι άλλο. (...) Το κοινωνικό πρόβλημα αυτό είναι: Δεν δέχεται το *cis* το *τρανς*. (...) Μετά εδώ μπαίνει και η θρησκεία, εδώ μπαίνουν κι άλλα πράγματα, νόρμες, εκείνο, τ'άλλο. Κοίτα πού γεννήθηκες, ο Θεός σ'έκανε έτσι κι εσύ βλάσφημε. (...) Στον κοινωνικό ιστό οι κώδικες είναι συγκεκριμένοι. Και *cis* άντρας και *cis* γυναίκα να παραβεί αυτούς τους κώδικες, θα είναι δαχτυλοδεικτούμενος απ'το σύνολο. Φαντάσου να είσαι *τρανς* άντρας ή *τρανς* γυναίκα: Κώδικες συμπεριφοράς, κώδικες εμφάνισης, κώδικες λόγου, εκφορά λόγου.» (Μαρία).

Εξάλλου, το πώς το εσωτερικό στίγμα γίνεται αντιληπτό και βιώνεται από τα ΛΟΑΤ άτομα, φαίνεται χαρακτηριστικά από τα ακόλουθα λεγόμενα: «Εσωτερικευμένη ομοφοβία είναι ο αρρενωπός *gay* που βάζει στα *social* ότι: «είμαι αρρενωπός, εγώ φαίνομαι κανονικός άντρας, δεν φαίνομαι μη κανονικός.» (Αννα), «Εγώ με το να μην

αποκαλύπτω, καταρχάς να μην δέχομαι ότι είμαι gay, για όλα αυτά τα χρόνια που ήμουνα στην εφηβεία μου και μετά, μέχρι να το αποκαλύψω στα εικοσιέξι μου, αυτό ήταν ζήτημα ομοφοβίας δικής μου.» (Άρης).

2.2.2.2 Κοινοποίηση της ΛΟΑΤ ταυτότητας στην οικογένεια, απόρριψη, άρνηση και βιώματα διακρίσεων

Η προσωπική αγωνία των ΛΟΑΤ ατόμων να αποκαλύψουν τον έμφυλο εαυτό τους στο οικογενειακό πλαίσιο και να γίνουν αποδεκτά κυριαρχεί στις αφηγήσεις των προσωπικών τους διαδρομών. Επιλεκτικά παρατίθενται τα βιώματα των συνεντευξιαζομένων που αναδεικνύουν και την κρατούσα νοηματοδότηση της διάκρισης από την οικογένεια λόγω του έμφυλου εαυτού ως απόρριψη ή άρνηση. Παραπέμπουν ως και σε έναν ατελέσφορο αγώνα για κατάκτηση αυτοεκτίμησης λόγω της απόρριψης της σεξουαλικής ταυτότητας συνηθέστερα από τη μητέρα: «Πάντως όταν έκανα coming out στους γονείς μου (...) η μητέρα μου είχε μια τρομερή έκρηξη. (...) Είχαμε έναν πολύ σκληρό τσακωμό και περίπου δύο χρόνια με κακές επαφές, τρία χρόνια (...) Δεν το έχει αποδεχτεί και δεν το είχε αποδεχτεί, (...) Έ, κι αυτό με είχε διαλύσει, (...)» (Τζον). Η περίπτωση του Άρη ουσιαστικά αντικατοπτρίζει την προσπάθεια του ανθρώπου για συγκρότηση μιας άλλου τύπου οικογένειας, όταν δεν τον αποδέχεται η δική του: «η μάνα μου βασικά, (...) δεν με αποδέχεται κι αυτό είναι κάτι το οποίο μου στοιχίζει. (...) το θέμα είναι ότι το οικογενειακό περιβάλλον προσπάθησα να το καλύψω με τους φίλους μου. Οι φίλοι μου είναι η οικογένεια που τελοσπάντων εγώ έχω διαλέξει για τον εαυτό μου (...) με αποδέχονται χωρίς .."αλλά" έτσι; χωρίς "αλλά".» (Άρης). Η εμπειρία του Κώστα περιγράφεται συμπυκνωμένα στη θεωρία: «αν η υποκειμενικότητα συγκροτείται από την ερμηνεία της επιθυμίας του Άλλου, η επιθυμία του Άλλου για τον γκέι συγκροτείται γύρω από την επιβολή της απάρνησης της επιθυμίας του (...)» (Πούλιος, 2020 με περαιτέρω παραπομπές σε Lacan και Butler). Αναφέρει: «Ακόμα και σήμερα κουβαλάω το γεγονός ότι δεν νιώθω επιτυχημένος με τίποτα. (...) Έχω τέσσερα πτυχία Πανεπιστημίου και δεν νιώθω κάτι. Έχει να κάνει με την αποδοχή των γονέων. Δεν θα νιώσω ποτέ την αποδοχή της μάνας μου. (...)Την οποία την είχα πρότυπο σαν παιδί.(...) Τώρα που προσπαθώ να ταυτιστώ με τις επιθυμίες μου και να τις ακολουθήσω, δεν

νιώθω ικανοποιημένος με τίποτα. Αφού δεν ικανοποιώ τις επιθυμίες που μου επέβαλε η κοινωνία.» (Κώστας).

Αξίζει δε να επισημανθεί ότι τα προβλήματα μειωμένης ψυχολογικής ευεξίας των παιδιών μπορούν εν μέρει να απαλυνθούν χάρη στην υποστήριξη που έχουν λάβει έστω και από έναν από τους σημαντικούς γι' αυτούς Άλλους (Δαραής, 2014 με περαιτέρω παραπομπές). Χαρακτηριστική η εμπειρία της Άννας, που βρήκε στήριγμα στον πατέρα της: «Μετά κάποια στιγμή πήρα μία αποβολή γιατί πλακώθηκα προς χάριν του άλλου gay με κάποιους συμμαθητές (...). Του λέω: "Ναι ρε συ πατέρα, αλλά εδώ τώρα να πούμε, άμα δεν υπερασπιστώ εγώ που είμαι λεσβία τον φίλο μου εδώ που είναι gay, ποιος θα τον υπερασπιστεί;", " Ναι, ρε παιδί μου "λέει, "να τον υπερασπιστείς, αλλά χρειαζόταν να πλακώσεις τον κόσμο στο ξύλο;". Το πέρασε στο ντούκου. Από 'κει και πέρα άρχισα και μίλαγα με τον πατέρα μου (...).» (Άννα).

2.2.2.3 Διαστάσεις και Εμπειρίες Διακρίσεων στην εκπαίδευση

Στα χρόνια του δημοτικού σχολείου βιώνονται και οι πρώτες εμπειρίες αποκλεισμών και σχολικού εκφοβισμού από τους συμμαθητές όταν η σεξουαλικότητα αποδίδει θηλυκότητα και έτσι οδηγεί σε έμφυλο υποβιβασμό, υπό την επίδραση των ετεροκανονικών νορμών και της «αδερφοφοβίας», αλλά και λόγω της μη τυπικής συμπεριφοράς προς το φύλο που αποδόθηκε κατά τη γέννηση (Καλοβυρνάς, 2020). Στην περίπτωση του Κώστα ήταν άσχημη η κατάσταση στο σχολείο από άποψη βίας και λόγω των προτύπων αρρενωπότητας: «(...) όλα τ'αγόρια προσπαθούσαν να υποτιμήσουν τον ανδρισμό του άλλου αποκαλώντας τα «κορίτσια». Οι «θηλυκότητες» είναι υποτιμημένες μέσα στην κοινωνία μας, (...) εγώ βίωνα πολύ χειρότερα τον έμφυλο υποβιβασμό. (...) ακριβώς γιατί είχα και την ενοχή της ομοφυλοφιλίας (...) ήταν και πιο σκληρό. (...) Θυμάμαι μια ζωή την αποστροφή που είχαν τ'άλλα αγόρια για εμένα που ήμουν διαφορετικό παιδί, ήμουν πολύ ευαίσθητο.» (Κώστας).

Το αρνητικό κλίμα στο σχολικό περιβάλλον και το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού εμφανίζονται εντονότερα στις σχολικές μονάδες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στην εφηβεία τα παιδιά πέραν της λεκτικής παρενόχλησης που συνδέεται

με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου ενός παιδιού (Ηλιοπούλου, Νικολακάκης, Διακουμάκου, Γραμμενίδης, 2018), επιδίδονται σε διάφορες ακόμη και μη διαδεδομένες πρακτικές άσκησης ομοφοβικού και τρανσφοβικού εκφοβισμού. Χαρακτηριστική είναι η αφήγηση του Τζον: «Όταν ήμουν στο λύκειο ξεβρακώνονταν μπροστά μου, έβαζαν χεσμένα χαρτομάντηλα στην τσάντα μου...» (Τζον). Στον Τζον πιθανότατα στο σχολείο αποδόθηκε έμφυλη «ταμπέλα» που κατασκευάστηκε και λόγω των ατομικών του πεπιοθήσεων. Άλλωστε, τα άτομα που έχουν αντιλήψεις διαφορετικές εν συγκρίσει με τ' άλλα άτομα που τα περιβάλλουν αντιμετωπίζονται ως «οι Άλλοι» (Jenkins, 2004): «Δεν ήταν δηλαδή κάτι ξεκάθαρο ως προς το φύλο ή τη σεξουαλικότητα που θεωρώ ότι δικαιολογεί το bullying. Γιατί έφαγα πάρα πολύ bullying ακόμα και στο λύκειο, (...) κάνω υποθέσεις. Ότι μπορεί να είχα κάποιες απόψεις ας πούμε αντιρατσιστικές, που τις εξέφραζα έντονα κλπ. (...) υπάρχει μεγάλη περίπτωση να ήταν και γι'αυτό, γιατί ας πούμε τους έκραζα όπως σου'πα πριν όταν λέγανε μαλακίες, τσακωνόμουνα κλπ (...) Ναι, αυτό και ίσως και κάτι να βλέπανε κιάλας. (...) μ'είχαν πει λεσβία. Ναι. (...)» (Τζον).

Η εμπειρία του Κώστα αντανakλά το γεγονός ότι ακόμη και οι ομοφοβικοί υπαινιγμοί από τους εκπαιδευτικούς μπορεί να προκαλέσουν τραυματική ομοφοβική εμπειρία στο σχολικό περιβάλλον, ενώ φανερώνει πόσο οι εκπαιδευτικοί είναι δύσκολο ν' αποδεσμευτούν από τα καθεστώτα κανονικοποίησης (regimes of the normal) στα οποία αντιτάσσεται η κουίρ θεωρία (για τη θεωρία βλ. μια περιεκτική παρουσίαση εις Λαχανιώτη, 2020), καθώς και πόσο είναι υπεύθυνοι οι ενήλικες για την αρνητική στάση των παιδιών απέναντι στις ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητες: «Υπήρχαν στοιχεία που μου προσέδιδαν την ομοφυλοφιλία: διάβαζα λογοτεχνία, θυμάμαι χαρακτηριστικά στο Λύκειο διάβαζα (...), την "Αλεπουδίτσα" διάβαζα στην Κοινωνιολογία και πήρε η κοινωνιολόγος και λέει: "Κώστα, τι κάνεις εκεί;". (...) "Αλεπουδίτσα", γελούσε το σχολείο ολάκερο κι αυτή η «βλαμμένη» γυναίκα τώρα, κοινωνιολόγος, δεν μπορούσε να σκεφτεί ότι αυτό που κάνει με εκθέτει παντού;» (Κώστας).

2.2.2.4 Βιωμένες διαστάσεις των διακρίσεων στην εργασία

Όπως αποκαλύπτει σε πρόσφατη έρευνά του ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA, 2020), στην Ελλάδα και όχι μόνο, οι διακρίσεις εις βάρος των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων κατά την αναζήτηση εργασίας ή στους χώρους εργασίας παραμένουν σε υψηλά ποσοστά, με υψηλότερα των διεμφυλικών. Οι συνομιλητές/τριες δεν εννοούν όμως τις διακρίσεις στην εργασία μόνον ως αποκλεισμούς στην πρόσβαση στην εργασία και ως σεξουαλικές και ηθικές παρενοχλήσεις. Μια άλλη πτυχή από τις αφηγήσεις τους προβάλλει αμείλικτη λόγω των συνεπειών της για την ψυχική τους ευεξία, αυτή της αορατότητας ως έμφυλα και σεξουαλικά όντα, από φόβο ότι θα υποστούν διακρίσεις και αποκλεισμούς εάν ο σεξουαλικός προσανατολισμός τους ή η ταυτότητα φύλου τους γνωστοποιηθούν στην εργασία. Η **Άννα** προσδίδει εύστοχα και μια ταξική διάσταση στο θέμα αυτό υπογραμμίζοντας την ευαλωτότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων: *«Ένας άνθρωπος που έχει χρήματα, είναι πολύ πιο εύκολο να είναι ο εαυτός του γιατί δεν τον απασχολεί τι θα σκεφτούν οι άλλοι, δεν εξαρτιέται από τους άλλους. Ένας άνθρωπος, όμως, που εξαρτιέται από τους άλλους (...) όταν το περιβάλλον είναι ομοφοβικό δυσκολεύεται πάρα πολύ (...) Είναι ευάλωτη ομάδα οι ΛΟΑΤΚΙ άνθρωποι ειδικά στο κομμάτι της εργασίας.»*

Οι συνομιλητές/-τριες διέπονται από τον ανωτέρω φόβο αποκρύπτοντας ένα τόσο βασικό κομμάτι του εαυτού/-ής τους, το φύλο τους ή/και τη σεξουαλικότητά τους, αν και έχουν πλήρως αποδεχτεί την ομοκοινωνική ή διεμφυλική ταυτότητά τους και έχουν προσπαθήσει να μετριάσουν τις επιρροές που έχουν δεχθεί από τον συστημικό θεσμοποιημένο σεξισμό του ετεροκανονικού μοντέλου. Σε ένα συγκροτημένο με όρους ετεροκανονικότητας εργασιακό περιβάλλον όπου παρέχει μισθωτή εργασία η **Αγγέλα** βιώνει ως διάκριση την παραγνώριση, αν όχι την αμφισβήτηση της ταυτότητάς της: *«Εγώ ας πούμε στη δουλειά μου δεν είμαι ανοιχτά, τα αφεντικά μου είναι θρησκόληπτα, είναι (...) συντηρητικοί άνθρωποι. Στο φροντιστήριο που δουλεύω η κουβέντα ξεκινάει από το στάδιο: "Α, τι έγινε; Έχεις γκόμενο;" (...) Δεν υπάρχει σαν σενάριο ότι ξέρεις, μπορεί και να μην είναι γκόμενος αλλά γκόμενα. Αν τους πω ότι πάω με γυναίκες, θα μου κάνουν εξορκισμό»*. Σε προηγούμενο εργασιακό περιβάλλον η **Αγγέλα** είχε υποστεί

μικροδιακρίσεις με έμφυλο αλλά και ομοφοβικό πρόσημο, όπως χρήση σεξιστικών και ομοφοβικών αστεϊσμών. Αισθάνθηκε ανακουφισμένη όταν κοινοποίησε τη σεξουαλική της ταυτότητα (coming out) ως ένα βήμα για να συνυπάρχει με τους συναδέλφους της με πιο ειλικρινή και αυθεντικό τρόπο και να πάψει να υφίσταται κακοποιητικό λόγο: «(...)δεν ήταν ότι είχα κάποια κακή αντιμετώπιση παρότι επρόκειτο για δύο άντρες λευκούς *cis straight*, (...). Δεν είχα κανένα ζήτημα μαζί τους (...).όταν βαρέθηκα να ακούω σεξιστικά και ομοφοβικά πράγματα το είπα, για να έχω το κεφάλι μου ήσυχο, να μαζεύονται, να μην τα λένε.» (Αγγέλα).

Η Άννα κομίζει τις δικές της βιωμένες εμπειρίες αυτού του φόβου αποκάλυψης του σεξουαλικού της εαυτού στην εργασία της. Για ένα μεγάλο διάστημα: α) Αναγκάστηκε να μην αποκαλύψει την ταυτότητά της για να μπορέσει να δουλέψει απρόσκοπτα με τα παιδιά ως εκπαιδευτικός πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, β) Δίσταζε να παρηγορήσει τα παιδιά του ίδιου με αυτήν φύλου για να μην παρεξηγηθεί για παιδεραστία και κατηγορηθεί και γ) Δεν μπορούσε να αισθανθεί στο εργασιακό της περιβάλλον ελεύθερη και υπερήφανη για τη σεξουαλικότητά της. Περιγράφει: «Εκεί που "ξαναμπήκα στην ντουλάπα" (...) ήταν όταν διορίστηκα ως νηπιαγωγός. (...) γιατί δούλευα με μικρά παιδιά και ξέρεις, εμάς μας έχουν "κολλήσει τη ρετσινιά" της παιδεραστίας. (...) εμένα με δυσκόλεψε πάρα πολύ. Δηλαδή κάποια στιγμή διαπίστωσα (...) ότι όταν χτύπαγε ένα αγοράκι, ας πούμε, εγώ θα το'παιρνα αγκαλιά, θα το παρηγορούσα (...)· όταν χτύπαγε ένα κοριτσάκι, τα 'λεγα όλα, αλλά σε μια απόσταση (...) μου πήρε αρκετό καιρό να είμαι *ouit* και *proud* παντού.» (Άννα).

Ο Άρης έχει κατά νου ότι μια αποκάλυψη της σεξουαλικότητάς του σε προηγούμενη εργασία του θα μπορούσε να γεννήσει χλευασμό: «Κάποτε έτυχε να δουλέψω σε ένα μεσιτικό, (...) ήταν σαφές ότι ήταν ένα πάρα πολύ *straight* περιβάλλον. (...) ούτε ξέρω εγώ αν ερωτευόμουν κάποιον από κει, μετά θα γινόμουν ο περίγελος του γραφείου.».

Ο Τζον υπέφερε από σεξιστικό κακοποιητικό λόγο σε προηγούμενη εργασία του, χωρίς ωστόσο να έχει υποστεί κάποια διάκριση ξεκάθαρη λόγω ταυτότητας: «Στις τηλεπωλήσεις (...) ήταν φριχτό, (...) ετεροκανονικότητα και μόνο που μας βάζανε να μαθαίνουμε και να λέμε (...). Να παίρνουμε τους άντρες (...) να τους πουλήσουμε NOVA

και στους άντρες να λέμε για τα τσοντοκάναλα και στις γυναίκες να λέμε πόσα παιδικά κανάλια έχει, αυτό ήταν τραυματικό από μόνο του. (...)» (Τζον).

Μερικά ΛΟΑΤΚΙ+άτομα, όπως η **Μαρία**, επιλέγουν μια επαγγελματική σταδιοδρομία ελεύθερου επαγγελματία για μην υποστούν αποκλεισμούς επαγγελματικούς όντας ορατά (Parini & Lloren, 2017). Υφίστανται πάντως τις αντιδράσεις των πελατών τους στην ορατότητά τους: «Γιατί το ήθελα να ασχοληθώ με ελεύθερο επάγγελμα, ώστε να ορίζω κι εγώ τη μοίρα της ζωής μου σχετικά μ'αυτό το θέμα. (...) Αλλά εντάξει, ότι υπάρχει ένας διεμφυλικός άνθρωπος που έχει αυτό το μαγαζί, κάποιος ήρθαν και μόλις ακούσανε το όνομά μου, δεν ξαναπάτησαν, ενώ ερχόντουσαν. (...) είναι σίγουρο ότι είχε ένα κόστος.» (Μαρία).

Τέλος, τα εργασιακά περιβάλλοντα που τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα δεν φοβούνται να είναι ορατά και αισθάνονται υπερήφανα είναι τα ακτιβιστικά υπέρ των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων, που μάλιστα λειτουργούν διευκολυντικά στην απόκτηση εργασιακής εμπειρίας: «η αλήθεια είναι η εμπλοκή μου με τον ακτιβισμό, ευτυχώς, ευτυχώς που επέλεξα να το κάνω αυτό, γιατί με βοήθησε τρομερά και στο να μπορέσω να βρω τις πρώτες μου δουλειές που να'ταν της προκοπής και να 'χαν ΙΚΑ.» (Τζον).

2.2.2.5 Αντίληψη των διακρίσεων που προέρχονται από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και βίωμα

Τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα αντιμετωπίζουν διακρίσεις και σε άλλες διαστάσεις της καθημερινότητάς τους, καθώς οι διακρίσεις είναι διάχυτες σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και δη στον ευαίσθητο τομέα της υγείας (FRA, 2009). Οι συνομιλητές/τριες διηγούνται βιωμένες διακρίσεις προερχόμενες από διάφορες πηγές. Ο **Γιώργος** υφίσταται μια σοβαρή μορφή κακοποίησης από τους γείτονες που του απευθύνονται στο μη επιθυμητό από αυτόν γένος (ΚΕΘΙ, 2018) και μάλιστα υποβάλλουν και μηνύσεις εναντίον του με διάφορα προσχήματα, ενώ εκείνος αντιλαμβάνεται πως ο πραγματικός λόγος είναι η διεμφυλικότητά του: «Τώρα εδώ που μένω οι άνθρωποι με ξέρουνε τριανταπέντε χρόνια, από τότε που ήρθα, που ήμουν η κυρία τέτοια. Και αρνούμαι να με πούνε "κυρία τέτοια". (...) έχουμε μηνύσεις (...) που λένε ότι τα σκυλιά τους ενοχλούν. Αλλά δεν είναι τα σκυλιά που τους ενοχλούν. Είναι το θέμα, να που λες ότι πού είναι οι διακρίσεις; Είναι σ' αυτά.» (Γιώργος). Ο **Γιώργος** έχει

υποστεί πολλές και ποικίλες διακρίσεις και σε χώρους παροχής υπηρεσιών. Θυμάται χαρακτηριστικά: «Έπρεπε να κάνω το κτηματολόγιο για εκείνο το σπίτι στη Θεσσαλονίκη. Δυσκολευόμουν με τα χαρτιά (...) οπότε πάω σε έναν μηχανικό και μου λέει: "Η χήρα πού είναι; Δεν σας έχει δώσει την εξουσιοδότηση". Και τώρα πρέπει να πω: "Η χήρα είμαι εγώ". Μετά παίρνει τα λεφτά και μου μιλάει και άσχημα. (...) Πάλι στη Θεσσαλονίκη πήγαμε σ'έναν μεσίτη με τον γιο μου να πούμε να μας νοικιάσει το σπίτι (...) Δεν απευθυνόταν σ'εμένα, μόνο στο παιδί. Ήμουν άορατος.» (Γιώργος).

Η περίπτωση της **Άννας** είναι δηλωτική του ότι οι διακρίσεις στον χώρο της υγείας μπορούν να λάβουν ακραίες μορφές, όπως άρνηση παροχής υπηρεσιών (ibid): «...δεν είχα τα χρήματα να κάνω τη διαδικασία της υποβοηθούμενης σε ιδιωτικό κέντρο, μου είπε η φίλη γυναικολόγος που με έστειλε στη δημόσια δομή : "Ψάχνει μία ο top γιατρός εκεί με τα δικά σου χαρακτηριστικά αλλά μην τυχόν πας και του πεις: "Κοίτα εγώ και η δικιά μου θέλουμε να κάνουμε μωρά, γιατί θα φας πόρτα.» Και αναγκάστηκα και είπα ψέματα που δεν μου άρεσε και πολύ.» (Άννα).

Αλλά και διακρίσεις σε τομείς όχι τόσο καίριους ως είναι η υγεία, μπορεί να προκαλέσουν έντονο εσωτερικό στίγμα. Η **Αγγέλα** μοιράζεται την οδυνηρή εμπειρία της από την κοινωνική αντιμετώπιση που συνάντησε σε δημόσιο χώρο: «Όταν βγαίναμε εκεί στη γειτονιά (...) είχε τύχει κάποια στιγμή να είμαστε σε ένα παγκάκι και να φιλιόμαστε και να ακούμε σχόλια από κάτι τύπους και να χασκογελάνε, ότι "Α, δυο ξανθές φασώνονται".(...). Τότε ήτανε μαχαιριά, ήτανε ντροπή, ένιωθα ντροπή, είχα ήδη καταπιεί την ομοφοβία χρόνια.» (Αγγέλα).

Είναι αυτό που περιγράφεται για τον άνθρωπο πως «τα κριτήρια που έχει ενσωματώσει από την ευρύτερη κοινωνία τον κάνουν ικανό να αντιλαμβάνεται ενδόμυχα εκείνο που οι άλλοι θεωρούν ατέλειά του, κι αυτό συνεπάγεται αναπόφευκτα πως, έστω και για λίγες μόνο στιγμές, συμφωνεί ότι πράγματι υπολείπεται αυτού που θα έπρεπε να είναι. Η ντροπή γίνεται τότε πολύ πιθανή, καθώς ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται ένα από τα χαρακτηριστικά του σαν κάτι που τον κηλιδώνει και που πρόθυμα θα έβλεπε τον εαυτό του να το στερείται.» (Goffman, 1963).

Από τις ανωτέρω αφηγήσεις των συνομιλητών/-τριών απορρέει πως δεν είναι η ομοφυλοφιλία ή η διεμφυλικότητα που τους προκαλεί τον ψυχικό πόνο, αλλά οι

διακρίσεις, οι απορρίψεις και η βία σε βάρος τους λόγω της ιδιαιτερότητάς τους, δηλαδή οι κοινωνικές επιπτώσεις των έμφυλων ταυτοτήτων (Δαραής, 2014 με περαιτέρω παραπομπές). Αυτό το νόημα συμπυκνώνεται εύστοχα στα λόγια του **Κώστα**: «*Δεν είχα ψυχολογικά προβλήματα ή ψυχοπαθολογικά προβλήματα γιατί είμαι ομοφυλόφιλος, είχα από τις επιπτώσεις τις κοινωνικές που έχει η ομοφυλοφιλία σε μια ετεροκανονική κοινωνία.*».

2.2.2.6 Αντίκτυπος που έχουν οι διακρίσεις στη συγκρότηση του εαυτού των ΛΟΑΤΚΙ ανθρώπων, στις σπουδαστικές και επαγγελματικές επιλογές τους

Λόγω και του προκύπτοντος και από την ανωτέρω ανάλυση διάχυτου χαρακτήρα των διακρίσεων με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος ο ΛΟΑΤΚΙ+άνθρωπος, αυτός βιώνοντας το στίγμα -εξωγενές και εσωτερικό- έχει αυξημένο κίνδυνο για εμφάνιση ψυχικών διαταραχών και χρειάζεται ψυχική ανθεκτικότητα για τη διαχείριση απαξιωτικών για τον εαυτό πληροφοριών και συμπεριφορών. Ωστόσο αυτή η ανθεκτικότητα δεν δομείται αποκλειστικά βάσει ατομικών χαρακτηριστικών, αλλά και από προστατευτικούς παράγοντες, από την επίδραση του πλαισίου και ιδιαίτερα από τους σημαντικούς Άλλους (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Οι διαδρομές του βίου των συνομιλητών/τριών συνδέονται με τις διακρίσεις που υπέστησαν, ενώ οι συμπεριφορές τους και οι κοινωνικές τους ταυτότητες συγκροτήθηκαν εξαιτίας και των διακρίσεων, όπως αυτό καταδεικνύει η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, που έχει ως βασική της παραδοχή ότι το άτομο και η κοινωνία τελούν σε σχέση αλληλεξάρτησης (Mead,1934). Οι ταυτότητες δεν δημιουργούνται στο κενό, αλλά διαμορφώνονται μέσα από κοινωνικές σχέσεις. Λόγω αυτής της αλληλεπίδρασης λοιπόν, τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα ανήκοντα σε μια μειονοτική και στιγματισμένη ομάδα γίνονται τα ίδια ενοχικά και κρύβονται ως προς την έμφυλη ταυτότητά τους στον επαγγελματικό τους χώρο, ως συνέβη και με την πλειοψηφία των υποκειμένων της έρευνας. Παρά πάντως τις διακρίσεις που έχουν υποστεί, τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα και δη τα νεαρότερα έχουν καταφέρει να χτίσουν ένα αξιόλογο επιστημονικό υπόβαθρο με μεταπτυχιακές σπουδές, δηλωτικό μιας έξοχης σπουδαστικής πορείας. Δείχνουν διεκδικητικότητα και αποφασιστικότητα για τους

στόχους που θέτουν ακαδημαϊκά και εργασιακά, όπως ο **Τζον** : «Ο χώρος που έχω βρει μόνο ότι (...) νιώθω τέλεια είναι μεταξύ queer ακαδημαϊκών αυτή τη στιγμή. (...) Για μένα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα ακαδημαϊκή δουλειά, αγώνας, τέχνη, όλα αυτά για μένα είναι και προσωπικά και πολιτικά ταυτόχρονα.». Πρόκειται για συνειδητοποιημένους και δυναμικούς νέους ανθρώπους με φωτισμένο νου. Ο **Άρης**, υποψήφιος Διδάκτωρ, είναι κάτοχος περισσότερων τους ενός πτυχίων, όπως και ο **Κώστας**. Η **Αγγέλα**, κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, ανήκει στη νέα γενιά λεσβιών με μικρότερη αίσθηση ντροπής για τις εαυτές τους που επιζητούν την ορατότητα των λεσβιών για να δοθεί τέλος στη ντροπή που καλλιεργείται από τον μισογυνισμό και τη λεσβιοφοβία στην κοινωνία μας. Η **Άννα** ομοίως με περγαμηνές προβάλλει μια προσωπικότητα ηγετική και άκρως δυναμική, έχει καταφέρει να καταξιωθεί ως επαγγελματίας παιδαγωγός, αλλά και ως ακτιβίστρια.

Αλλά και τα μεγαλύτερα σε ηλικία διεμφυλικά άτομα, η **Μαρία** και ο **Γιώργος** που έχουν πραγματοποιήσει φυλομετάβαση, είναι καλλιεργημένα και έχουν καταφέρει να σταθούν κοινωνικά, ως ελεύθερη επαγγελματίας και ως εισοδηματίας αντιστοίχως. Τον **Τζον**, υποψήφιο Διδάκτορα, έχει διευκολύνει στην εύρεση αμειβόμενης και καλυπτόμενης ασφαλιστικά εργασίας η ένταξή του στον ακτιβισμό.

Παρά την πρόοδό τους πάντως, οι αφηγήσεις των περισσότερων συνομιλητών/τριών με πιο χαρακτηριστική αυτή του **Κώστα** αποκαλύπτουν ελλειμματική ευημερία και χαμηλή αυτοαντίληψη λόγω των αποκλεισμών: «Δεν τη βιώνω αυτή την καταξίωση, πώς θα τη βιώσω εγώ; (...) Γιατί άμα τον Κωστάκη που μεγάλωνε τότε δεν τον φρόντισαν να το νιώσει εκείνος, εγώ δεν θα το νιώσω ποτέ. Νομίζω κανένας ομοφυλόφιλος δεν θα νιώσει ποτέ καταξιωμένος.», «Τέλος πάντων, όλη μου η ζωή είναι σαν τον Άτλαντα που κουβαλάς μια υδρόγειο και πρέπει να την κουβαλήσεις, να τη φτάσεις στην κορυφή και να μη σου πέσει.» (**Κώστας**).

2.2.3 Ακτιβιστικός ρόλος, συγκρότηση του συλλογικού εαυτού, βιώματα, ιεράρχηση διεκδικήσεων

Οι ακτιβιστές/τριες, των οποίων μέλημα συχνά είναι να παρέχουν δίκτυα υποστήριξης για ΛΟΑΤΚΙ+άτομα, ειδικά σε θύματα παραβιάσεων των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων, μπορεί να αισθάνονται μια έντονη αίσθηση υπερηφάνειας τόσο για την επιβεβαίωση της ταυτότητάς τους, όσο και για το πολυσχιδές και ιδίως διεκδικητικό έργο που επιτελούν για λογαριασμό των ΛΟΑΤΚΙ+κοινοτήτων.

2.2.3.1 Ακτιβιστική ταυτότητα των ΛΟΑΤ ανθρώπων, αντίληψη του ρόλου τους και της συγκρότησης του συλλογικού τους εαυτού και βιώματα

Τα υποκείμενα της έρευνας έχοντας υποστεί διακρίσεις ένωσαν την ανάγκη να ενταχθούν σε μια συλλογικότητα, ακόμη και να συμμετάσχουν στην ίδρυσή της. Συνήθως η ένταξη των ατόμων σε μια ακτιβιστική οργάνωση λειτουργεί ενδυναμωτικά καταρχήν και επιπλέον συντείνει στο να αποκτήσουν ένα προφίλ ατόμου που διεκδικεί. Αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς, όπως επισημαίνει ο **Κώστας**: *«(...) θεωρώ ότι μόνο με κάτι οργανωμένο, συγκροτημένο κ.λ.π. διεκδικείς πράγματα. (...) οπότε προσπαθώ να διεκδικώ πράγματα πιο συλλογικά, γιατί δίνει και μια άλλη δυναμική και μια άλλη μορφή...»*. Για τον **Κώστα** η αξία του ακτιβιστικού ρόλου έγκειται και στο να «σπάσει» το καλούπι των στερεοτύπων για τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα: *«Τελοσπάντων, τους «έσπασα» το καλούπι των στερεοτύπων που είχαν για τους gay. Γιατί ξαφνικά ταύτισαν τον gay με μένα, για μένα είχαν καλή άποψη (...) οπότε βοήθησα στο να αλλάξουν οι αντιλήψεις τους.»* (**Κώστας**).

Όταν εισέρχεται ένα άτομο σε μια ακτιβιστική οργάνωση, παράλληλα με την προσωπική ταυτότητα αποκτά μια συλλογική ταυτότητα και εκφέρει δημόσιο λόγο. Εκπροσωπεί μια συλλογικότητα με κοινά συμφέροντα και αιτήματα και κοινές διεκδικήσεις και δεσμεύεται στην πολιτική του ταυτότητα: *«Ο μόνος λόγος που μπήκα στον ακτιβισμό ήταν κυρίως γιατί έφερα αυτά τα παιδιά στον κόσμο με έναν συγκεκριμένο τρόπο και σε μια συγκεκριμένη συνθήκη και είπα ότι τους χρωστάω να μην είναι τα παιδιά που θα τα δείχνουν με το δάχτυλο, να είναι εκείνα τα παιδιά που άνοιξαν τον δρόμο για να μπορούν όσοι ΛΟΑΤΚΙ άνθρωποι θέλουν να γίνουν γονείς.»* (**Αννα**), *«ήταν ναι μεν κάπως εσωτερικό και πολιτισμικό. (...) Και ως φεμινίστρια και ανοιχτά LGBTI άτομο μέσα στην Οργάνωση και τη Συνέλευση(...) Η αρχική δουλειά που κάναμε ήταν (...) γύρω από κεντρικά γεγονότα πρώτα απ'όλα και πια (...) συμμετέχουμε και σε απεργίες ως Συνέλευση. (...) παρεμβαίνουμε σίγουρα σε ό,τι έχει να κάνει με ένα αμιγώς*

έμφυλο πρόσημο και από 'κει και πέρα συνδυάζουμε το κομμάτι του εργατικού κινήματος συν φοιτητικό κίνημα με τον φεμινιστικό αγώνα.» (Αγγέλα), «προσπάθησα και επέλεξα να κάνω ακτιβισμό με έναν πιο ήπιο τρόπο και διαφορετικό που ταίριαζε σε μένα. Αυτός ήταν το γράψιμο. Οπότε δικτυώθηκα σε ομάδες queer γραψίματος, queer γραφής και performance (...) είμαι πολύ καλά με το να προσπαθήσω να δώσω ό,τι μπορώ να δώσω με τον τρόπο που μου ταιριάζει και που είμαι εγώ. Κι αυτό σε ένα μεγάλο βαθμό είναι και η ερευνητική δουλειά και η λογοτεχνική δουλειά, η αυτοέκφραση.» (Τζον), «Ξεκίνησα λοιπόν τον ακτιβισμό γιατί αφού καταστάλαξα εγώ ήθελα να μεταφέρω όλο αυτό που πέρασα και υπάρχουν πάρα πολλοί νέοι άνθρωποι που ρωτάνε, δεν ξέρουν, όπως κι εγώ δεν ήξερα τη δεκαετία του '80. (...) Προσπάθησα να το μεταδώσω μέσα απ'τον ακτιβισμό, αυτό ακριβώς. Και όχι μόνο να ενημερώσω, αλλά και διεκδικήσεις και σε θεσμικό επίπεδο πράγματα από την πολιτεία, για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, δικαιώματα που λείπουν από τους ανθρώπους που είναι διεμφυλικοί και πολλά άλλα» (Μαρία).

Μέσα από τις ανωτέρω περιγραφές τους είναι έκδηλη τόσο η «ταυτοτική σύγκλιση» της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας των ακτιβιστών/τριών ΛΟΑΤ ανθρώπων στο πλαίσιο της διεκδικητικής δράσης τους, όσο και η αλήθεια ότι «η πολιτική συμμετοχή δεν περιορίζεται σε μορφές που αποτελούν μονόδρομο, αλλά μπορεί να πάρει διαφορετικές μορφές μέσα από διαφορετικούς τρόπους αντίδρασης (...)» (Γκινόπουλος, 2020).

Ως προς τη βιωματική εμπειρία των συνομιλητών/τριών, αυτή ποικίλλει αλλά εκείνο που χαρακτηρίζει τον ψυχισμό τους ως ακτιβιστών/τριών είναι το πάθος τους για αγώνα, διεκδίκηση και επίλυση των ΛΟΑΤΚΙ+ζητημάτων. Μπορεί όμως να επέρχεται και ψυχική εξουθένωση (burn out): «Κουράστηκα με τον ρατσισμό, με τα δικαιώματα, με την υποστήριξη. Κουράστηκα, burn out. (...) Δεν μπορούσα άλλο να βοηθάω.» (Κώστας), «Το πώς βιώνω τον ρόλο μου έχει αλλάξει πάρα πολύ μες τα χρόνια. Γιατί ξεκίνησα με την αίσθηση ότι θα τα φτιάξω όλα (...) μέχρι που (...) βάρεσα υπερκόπωση (...) Το να είσαι ακτιβιστής για τα ΛΟΑΤΚΙ φέρνει και μια ντροπή μαζί και μια μη αποδοχή από την οικογένεια κλπ, (...). Κατέληξα λοιπόν, έδωσα τρομερά πράγματα, ακούραστα δούλεψα υπερβολικά για δύο χρόνια τρία και μετά εξαντλήθηκα» (Τζον).

Προκύπτει από τα δεδομένα πως οι συνομιλητές/τριες δεσμεύονται στην ταυτότητα του ακτιβιστή, έχοντας υψηλή αίσθηση αυτής της πολιτικής ταυτότητας και της κοινωνικής αξίας του ρόλου τους και ενίοτε μπορεί να υπερβούν τα όρια αντοχής τους δοσμένοι/ες καθώς είναι στην ακτιβιστική τους πάλη και υπό το βάρος του στίγματος που φέρουν.

2.2.3.2 Ιεράρχηση ΛΟΑΤΚΙ ζητημάτων από τους/τις συνομιλητές/τριες

Οι συνομιλητές/τριες αναφέρονται σε θέματα προστασίας της οικογένειας και στα προβλήματα που απορρέουν από το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζονται στα ομόφυλα ζευγάρια το δικαίωμα πολιτικού γάμου και η τεκνοθεσία, ενώ ισχύουν για τα ετερόφυλα. Περιγράφουν σχετικά τις εμπειρίες και τις αντιλήψεις τους για τα δικαιώματα αυτά, συνδέοντάς τα μεταξύ τους: *«Τα παιδιά μου δυσκολεύονται με τους φίλους, με τους γείτονες. Γι'αυτό όταν οι άλλοι τους λένε για μάνα, αυτοί δεν έχουν μια μάνα να συστήσουν, (...) Άμα είχε λήξει το θέμα με τον γάμο για όλους (...) το ίδιο άτομο θα ήταν, (...). Η οικογενειακή μερίδα γράφει ότι αυτοί γεννηθήκανε από έναν άντρα και από μια γυναίκα. Τώρα λοιπόν εγώ άμα θα άλλαζα τα χαρτιά, θα εξαφανιζόμουνα απ'αυτά τα χαρτιά. (...) Εγώ θέλω να αναγνωριστεί η διεμφυλικότητά μου και ν'αναγνωριστεί που παντρεύτηκα με άλλον άντρα. Δεν μπορώ να τρέμω ν' αλλάξω το όνομά μου, γιατί θα μου «κόψουν» τη σύνταξη. (...) Κι όλο αυτό το θέμα με την τεκνοθεσία, θα υπάρξουν και τρανς άντρες που θα θέλουν να κάνουν παιδιά. Το θέμα μας είναι πού να πάνε. Γι'αυτό θα έπρεπε να υπάρχει μια gender clinic, δηλαδή ένα νοσοκομείο για άτομα διαφορετικά. Γιατί είναι δύσκολο τώρα για τον τρανς άντρα με την κοιλιά να πάει σε γυναικολόγο, εκεί που είναι όλα τ'άλλα ζευγάρια κλπ, είναι δύσκολο. (...) άμα αυτό -το πολύ απλό- θα περνούσε, δηλαδή γάμος για όλους, τότε θα ήταν αλλιώς τα πράγματα.» (Γιώργος), «Για τον γάμο και την τεκνοθεσία θεωρώ ότι χρειάζεται να έχουμε πολλές συμμαχίες. (...) με ανθρώπους που (...) να μην ανήκουν στην κοινότητα, γιατί μπορούν να γίνουν πολλαπλασιαστές της φωνής μας.» (Άννα), «(...) άρχισα ακτιβιστικά να το διεκδικώ πάρα πολύ έντονα. Θέλω γάμο και παιδιά, τεκνοθεσία. Γάμο και τεκνοθεσία, τα δύο μεγάλα ζητήματα της ΛΟΑΤΚΙ διεκδίκησης αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα τουλάχιστον, αλλά και παγκοσμίως.» (Κώστας), «Αν αποφασίσω να κάνω ένα δικό μου παιδί και να το μεγαλώσω με έναν άνθρωπο (...) θα ήθελα να μπορεί να αναγνωριστεί από τον άλλον*

άνθρωπο, που αυτός θα είναι γυναίκα και αυτό στην Ελλάδα δεν επιτρέπεται. Το γεγονός ότι δεν έχω δικαίωμα, είναι πεδίο διεκδίκησης.» (**Αγγέλα**). Ενδιαφέρουσα είναι η σύνδεση που επιχειρεί ο **Γιώργος** της στέρησης του δικαιώματος του πολιτικού γάμου στους ομοκοινωνικούς με τις αρνητικές επιπτώσεις στην τρίτη ηλικία ειδικά για τα διεμφυλικά άτομα: «... στην ηλικία μας είναι και η μοναξιά (...) ένα ατύχημα στο σπίτι και σε βρίσκουν μετά από δυο-τρεις μέρες. (...) Γι'αυτό είναι σημαντική για μας η συντροφικότητα και γι'αυτό εγώ λέω: "Γάμος για όλους". (...) διακρίσεις λόγω ηλικίας υπάρχουν ναι, (...) όταν είσαι μόνη σου και lgbti κιόλας μπορεί να μην δίνεις σημασία στο ζάχαρο που έχεις ή στα άλλα αυτά. Είναι των ηλικιωμένων το θέμα.» (**Γιώργος**).

Για την ισότιμη μεταχείριση των παιδιών και εφήβων ΛΟΑΤΚΙ+ στην εκπαίδευση και την ευημερία τους, βασικό αίτημα είναι να χτιστεί ένα συμπεριληπτικό σχολείο, όπου η διαφορετικότητα ως προς το φύλο και το σεξουαλικό προσανατολισμό θα γίνεται αποδεκτή και όπου η σεξουαλική αγωγή θα καλύπτει διεπιστημονικά ένα εύρος θεμάτων: «Εννοώ αν καταφέρουμε να βάλουμε στο δημόσιο σχολείο ότι όλοι οι άνθρωποι ανεξάρτητα από σεξουαλικό προσανατολισμό, ταυτότητα φύλου, χαρακτηριστικά και έκφραση φύλου είναι στα ίσα και όλοι είναι αποδεκτοί, άμα χτίσουμε ένα συμπεριληπτικό σχολείο, θα γλυτώσουμε από πολλές αυτοκτονίες εφήβων.» (**Άννα**), «Πάντως συνειδητοποιώ ότι αν στο δημοτικό υπήρχε ένας δάσκαλος που ερχόταν μια μέρα και μου έλεγε: "Μήπως είσαι gay;" (...) Να μου το 'λεγε η κοινωνία από μικρός ότι είμαι (...) χωρίς να 'ναι πρόβλημα.» (**Κώστας**), «Η σεξουαλική αγωγή που θα 'πρεπε να γίνεται στα παιδιά, να έχει θέματα που αφορούν όχι έτσι να πούμε το πώς γεννιούνται τα παιδιά.» (**Γιώργος**).

Τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, ιδίως τα διεμφυλικά, έχοντας ήδη βιώσει διακριτική μεταχείριση και απαξιοτική συμπεριφορά από τους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης, αποφεύγουν τις υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης. Αυτό συνεπάγεται παραμέληση της υγείας τους μέχρι διακινδύνευση ζωής ενίοτε (Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, 2021; ΕΕΔΑ, 2015). Γι'αυτό τονίζεται το ζήτημα της υγείας από την **Άννα** και τον **Γιώργο**: «Το ζήτημα της υγείας είναι πάρα πολύ σοβαρό και χρειάζεται οριζόντια εκπαίδευση σε όλους. Όχι μόνο στο νοσηλευτικό προσωπικό, όχι μόνο στους γιατρούς, όχι μόνο στους διοικητικούς, στους πάντες. (...) Δεν υπάρχει πιο τραγικό πράγμα από το

να πηγαίνεις όχι μόνο σε δημόσιες δομές, αλλά και σε ιδιωτικές δομές και να σε αντιμετωπίζουν με ομοφοβία, με τρανσφοβία.» (**Άννα**), «Για τους τρανς ανθρώπους πώς χειροτερεύει η υγεία, (...) πάλι το σκέφτομαι να πάω να κάνω ένα ΠΑΠ τεστ σε ό,τι έχει μείνει. (...) Πού να πάω, έχω έναν γιατρό που ξέρει πώς είναι το σώμα μου τώρα; (...) Λέω τα προβλήματα που έχουν οι τρανς άνθρωποι. (..) Γι'αυτό σου λέω για gender clinic(...).Γιατί ας πούμε εγώ τώρα για να κάνω ένα ΠΑΠ τεστ δεν είναι ότι πρέπει να πληρώσω για να πάω σε ειδικό, θα ήθελα να πάω σε νοσοκομείο να κάνω ΠΑΠ τεστ(...). Αλλά σε εκείνο το νοσοκομείο που γεννάνε γυναίκες, εγώ δεν έχω έναν γυναικολόγο. (...) Και την άλλη φορά που είχα πάει με τηόταν είδα ότι ήταν όλα τα ζευγάρια, οι μαμάδες και μας κοιτούσαν, ένιωθα ότι ντρέπομαι να πάω μέσα να του πω (...), άφησα το ραντεβού και φύγαμε. Χρειάζεται ένα ειδικό ιατρείο.» (**Γιώργος**).

Τέλος, αξιόλογη κρίνεται η οπτική της **Άννας** ως προς την ιδεατή εξέλιξη της λειτουργίας των κινημάτων για τα ανθρώπινα δικαιώματα με συμπερίληψη των ΛΟΑΤΚΙ+θεμάτων και του χαρακτήρα των διεκδικήσεων που θα έπρεπε να προβάλλουν. Η οπτική της εμπνέεται από τη διαθεματικότητα που αναγνωρίζει τις πολλαπλές θέσεις κάθε ατόμου σε διάφορους άξονες προνομίων και θέσεων μειονεξίας, αποκαλύπτοντας τη «συνενοχή» των προνομίων σε εμπειρίες καταπίεσης: «Πρέπει κάπως να εμπλακούμε με εκείνο το κομμάτι το ευρύτερο των διεκδικήσεων και πρέπει να μην είμαστε μονοθεματικοί. (...)Όταν μιλάμε για πολλαπλές διακρίσεις είναι ακόμα πιο πολλά τα βαρίδια που έχει να κουβαλήσει ένας άνθρωπος και ακόμα πιο μεγάλη η ανάγκη να ενδυναμωθεί και να στηριχθεί. (...) Θεωρώ ότι αν τα κινήματα μπορούσαν να λειτουργήσουν διαθεματικά, θα είχαν τέτοια απίστευτη δύναμη που καμία κυβέρνηση απ'όπου κι αν προέρχεται δεν θα μπορούσε να αντισταθεί σε αιτήματα. (...) Ο κατακερματισμός, η μονοθεματικότητα αποδυναμώνει.» (**Άννα**). Η ρήση της επιτρέπει την υπόθεση πως μέσω τέτοιων συμμαχιών θα προέκυπτε δευτερογενώς και το όφελος της χρηματοδότησης των ΛΟΑΤΚΙ+οργανώσεων και των δικτύων αυτών, που στο παρόν στερούνται πόρων: «Το πρώτο βασικό είναι ότι εμείς δεν έχουμε χρηματοδότηση. Επειδή (...) δεν έχουμε άλλους πόρους αυτό δυσκολεύει πάρα πολύ τα πράγματα. (...) Καλός είναι ο εθελοντισμός, αλλά δεν αρκεί.» (**Άννα**).

3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα συμπεράσματα πηγάζουν από τη συσχέτιση του θεωρητικού μέρους και των δεδομένων που παρήχθησαν κατά τις συνεντεύξεις (Κυριαζή, 1999). Περιλαμβάνουν και τις απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν σε σύμπλευση με τους άξονες της παρούσας.

Αρχικό συμπέρασμα μέσα από τις βιωματικές αφηγήσεις των υποκείμενων της έρευνας είναι πως αυτά συγκροτούν την έμφυλη ταυτότητά τους, τη σεξουαλικότητά τους, αλλά και αντιλαμβάνονται τον ρόλο της σωματικότητας στη συγκρότηση του φύλου τους σε συνθήκες καταπίεσης από τα κοινωνικοεξουσιαστικά συστήματα. Η ανδροκρατία και τα επικρατούντα πρότυπα ηγεμονικής αρρενωπότητας με «συμμάχους» τους την ετεροκανονικότητα και το δίπολο «άνδρας-γυναίκα», προβάλλουν αμείλικτα καταπιέζοντας βάνουσα και φύλο και σεξουαλικότητα και σώμα.

Αναλυτικότερα, η ετεροκανονικότητα καθόσον αφορά σε ευθυγραμμία βιολογικού φύλου, σεξουαλικότητας, ταυτότητας φύλου και ρόλων φύλου καταπιέζει το σύνολο των ΛΟΑΤ συνομιλητών/τριών, καθώς αντιπαραθέτει το «φυσιολογικό» στο «μη φυσιολογικό» κατατάσσοντας τις ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητες στο «μη φυσιολογικό». Τα συμμετέχοντα ΛΟΑΤ άτομα «διαποτίζονται» δε από τις σχέσεις που δημιουργεί το δίπολο «άνδρας/γυναίκα». Ως προελέχθη, τα έξι από τα επτά συμμετέχοντα ΛΟΑΤ άτομα ταυτίζονται ξεκάθαρα με μία γυναικεία ή ανδρική έμφυλη ταυτότητα στο πλαίσιο του μοντέλου της προσωπικής συγκρότησης.

Παράλληλα, η ανδροκρατία και τα πρότυπα αρρενωπότητας δεν κυριαρχούν μόνο πάνω στις γυναίκες, αλλά και πάνω σε άλλους άνδρες, καθώς υφίστανται κοινωνικά προνόμια και μειονεξίες με συνακόλουθες σχέσεις εξουσίας και μεταξύ διαφορετικών ομάδων ανδρών. Πρόκειται για μια διαθεματική θέαση των εννοιών της ανδροκρατίας και της αρρενωπότητας, όπου κυρίαρχη προβάλλει η ηγεμονική αρρενωπότητα του cis straight άνδρα. Απέχοντας από αυτήν, οι ομοκοινωνικοί άνδρες της έρευνας αγωνιούν και αγωνίζονται για την πλήρη αποδοχή από την κοινωνία της δικής τους ανδρικής γκέι ταυτότητας, η οποία διαμεσολαβείται από την οπτική της αρρενωπότητας (Χαλκιά,

2021). Η «αδερφοφοβία» έχει επιδράσει και στους ομοκοινωνικούς άντρες της έρευνας αρνητικά ως προς το βίωμα του φύλου τους και την ψυχική τους υγεία (Γιαννακόπουλος, 2019; Πούλιος, 2020; Καλοβυρνάς, 2020).

Εξάλλου, για την κατανόηση της λεσβιακής ύπαρξης, της gay ύπαρξης, της αμφιφυλόφιλης ύπαρξης και της διεμφυλικότητας έγινε φανερό στη μελέτη αυτή πως το φύλο και η σεξουαλικότητα δεν καθορίζονται μοναδικά από τη σωματικότητα, ότι η διαδικασία δόμησής τους είναι πολυπαραγοντική και σε αυτό ο πολιτισμικός παράγοντας διαδραματίζει καίριο ρόλο. *Μέσα από τις έμφυλες εμπειρίες των ΛΟΑΤ συνομιλητών/τριών προκύπτει πως το φύλο όπως και η σεξουαλικότητα, κοινωνικά κατασκευάζονται.*

Ως προς το φύλο, τα ίδια τα διεμφυλικά άτομα της έρευνας έχουν ένα ατομικό τους ήτοι υποκειμενικό βίωμα και δομούν το φύλο τους ανεξάρτητα από τη βιολογικότητα του σώματος με το οποίο γεννήθηκαν. Ωστόσο, το φύλο ως κοινωνικό κατασκεύασμα δεν καθορίζεται μόνο από την κυρίαρχη ιδεολογία, υλική και πολιτισμική συνθήκη, αλλά και από τη συμφωνία ή την ασυμφωνία με την υλικότητα του σώματος. *Όμως το σώμα αποτελεί και αυτό κοινωνικό κατασκεύασμα*, είναι ο τόπος στον οποίον εγγράφονται η κανονιστικότητα και η επιτελεστικότητα του διπολικού έμφυλου συστήματος. Όπως ανέδειξε η έρευνα, το μη δυαδικό διεμφυλικό άτομο έχει αισθανθεί όχι τόσο σωματική, όσο κοινωνική δυσφορία λόγω της απόδοσης του γυναικείου φύλου στο θηλυκό του παρουσιαστικό, στη θηλυκή του κατασκευή. Ωστόσο, ως προελέχθη, υπάρχει έμφυλη σωματοποίηση, το σώμα αρθρώνει την πραγματικότητα του φύλου (Σακετοπούλου, 2020). Έτσι, τα δύο άλλα διεμφυλικά άτομα έχουν αισθανθεί *σωματική δυσφορία ή ασυμφωνία προερχόμενη από το φύλο*, βιώνοντας το σώμα τους ως εμπόδιο στην ελεύθερη απόλαυση της έμφυλης εμπειρίας τους, ακριβώς επειδή τα χαρακτηριστικά του σώματός τους κοινωνικά κατατάσσονται στο φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση και το οποίο διαφέρει από την έμφυλη εμπειρία τους.

Επίσης, η έρευνα προβάλλει την αξία και της θεωρίας της επιτελεστικότητας του φύλου, καθώς τα ΛΟΑΤ άτομα αναφέρονται στην εγκαθίδρυση του φύλου μέσω της τελετουργικά επιτελούμενης επανάληψης ρόλων και σωματικών και συμπεριφορικών στάσεων που ακολουθούν μια ή περισσότερες νόρμες της ετεροκανονικής εξουσίας. Οι

συνομιλητές/τριες υιοθετούν συμπεριφορές, πρακτικές και ρόλους που θεωρούνται στο σύγχρονο κοινωνικό συγκείμενο ότι αντιστοιχούν στους άνδρες και στις γυναίκες. Οι συστημικές εξουσιαστικές δομές, οι σχέσεις εξουσίας δεν δρουν σε έναν τόπο (Foucault,1976), αλλά διαποτίζουν ολόκληρη την κοινωνία επηρεάζοντας σε διαπροσωπικό επίπεδο και τα υποκείμενα της έρευνας, τα οποία διαμεσολαβούνται από την εξουσία και συμμορφώνονται με αυτή μέσω των τελετουργικά επαναλαμβανόμενων λογοθετικών πρακτικών και συμπεριφορών. Έτσι δομείται η ταυτότητά τους μέσα από τους ρόλους και τις επιτελεστικά υλοποιούμενες πρακτικές που αποδίδονται στον άντρα και τη γυναίκα, στο αγόρι και το κορίτσι (Butler,1999). Γι'αυτό και ορθά επισημαίνεται πως η θεωρία της επιτελεστικότητας έδωσε μια νέα όψη στις πολιτικές ταυτότητας (ΚΕΘΙ, 2018).

Μάλιστα το φύλο αποτελεί πρωτογενή ταυτότητα, που αν και δομείται από το πρώτο στάδιο κοινωνικοποίησης, είναι δεκτική μεταβολών (Jenkins, 2004). Τα ΛΟΑΤ άτομα της έρευνας δηλώνουν τη βιωματική εμπειρία τους ως προς το «ανήκειν» ή το «μη ανήκειν» σε ένα φύλο και μάλιστα το μη δυαδικό διεμφυλικό άτομο περιγράφει το βίωμά του ως προς τη ρευστότητα του φύλου του, την απόσταση από το φύλο που του αποδόθηκε κατά τη γέννηση, τη μη ταύτιση δηλαδή με το γυναικείο φύλο. Το άτομο αυτό πάντως αρνείται να του αποδοθεί μια «συμπαγής» και «ενιαία» ταυτότητα, μια «ετικέτα» και αυτό σημαίνει *απήχηση* σε αυτό της *queer θεωρίας που τάσσεται κατά της ταυτότητας*, καθώς σαν θεωρία απευθύνεται σε όλο το φάσμα της σεξουαλικότητας (Λαχανιώτη, 2020; Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Ως προς τη σεξουαλικότητα, καταδήλως προκύπτει από την έρευνα η ισχύς της θεωρίας περί κοινωνικής κατασκευής της. Όπως τονίζεται και από τους συνομιλητές/τριες, η θέασή της μονοδιάστατα υπό το πρίσμα των σεξουαλικών πρακτικών είναι κοινωνική κατασκευή της ετεροκανονικής κοινωνίας. Ως, όμως, επισημαίνει και ο Συνήγορος του Πολίτη, η σεξουαλικότητα «δεν περιορίζεται μόνο στη σεξουαλική ζωή ενός ατόμου αλλά αφορά τη συνολική προσωπική και κοινωνική ταυτότητά του και συνδέεται στενά με τις προσωπικές σχέσεις που καλύπτουν την ανάγκη για αγάπη, δέσμευση και συντροφικότητα» (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

Η σεξουαλικότητα ως κοινωνικό κατασκεύασμα καθοριζόμενο από την κυρίαρχη ιδεολογία, υλική και πολιτισμική συνθήκη και από την ερειδόμενη στο βιολογικό σώμα διαφορά, ενσαρκώνει μάλιστα και αναπαράγει ανισότητες του αντρικού και του γυναικείου φύλου εις βάρος του δεύτερου. Έτσι προκύπτει από τους/τις συνομιλητές/τριες και η διάκριση των ανδρών σε «αρρενωπούς» και σε «θηλυπρεπείς», όπως και η διάκριση των γυναικών σε «butch» και «femme». Παρατίθενται ενδεικτικά αποσπάσματα των περιγραφών τους: «υπάρχει τεράστιος σεξισμός μεταξύ αρρενωπών και θηλυπρεπών ομοφυλόφιλων» (Κώστας), «Στο φροντιστήριο που πηγαίναμε υπήρχε ένα κορίτσι. (...)Τη φοβόμουνα λίγο, ήταν πάντα άγρια, απόμακρη, ήταν αυτό που σήμερα θα λέγαμε, κάπως butch.» (Αγγέλα).

Συνάγεται από την έρευνα και η τρίτη διάσταση της σεξουαλικότητας που παρουσιάζει ο Jackson, ήτοι ότι οι «κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες συνδέονται με την ετεροφυλοφιλία» και ότι μια ετεροκανονική κοινωνία που χαρακτηρίζεται από σεξισμό δεν μπορεί παρά να εναντιώνεται σε μη ετεροκανονικές σεξουαλικές ταυτότητες. Γι'αυτό και τα υποκείμενα της έρευνας έχοντας κοινωνικοποιηθεί με τις σεξιστικές αξίες (Bell, 2000), δύσκολα αποδέχονται την ομοκοινωνική ταυτότητά τους, όπως περιγράφει η θεωρία περί των σταδίων συγκρότησης της ομοκοινωνικής ταυτότητας (Cass,1979). Είναι όμως για τους συνομιλητές/τριες σημαντικό να είναι ορατοί/ές και να μην κρύβονται για να μην καθίστανται ενοχικοί/ές (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020). Είναι δηλωτικές προς τούτο οι νοηματοδοτήσεις τους περί των αποκαλύψεων του έμφυλου εαυτού: το «coming out» προσφέρει ανακούφιση, αξιοπρέπεια, λειτουργεί σαν «ψυχική» ασπίδα απέναντι στη ρατσιστική βία, είναι ένα αγωνιστικό εργαλείο για την αναγνώριση της ομοφυλοφιλίας ως μιας εναλλακτικής έστω, κανονικότητας.

Το έμφυλο νοηματικό φορτίο που φέρουν τα κοινωνικοεξουασιαστικά συστήματα σε συνδυασμό με τις παρουσιασθείσες σε αδρές γραμμές θεσμικές και νομοθετικές επιλογές για τα ΛΟΑΤΚΙ+ζητήματα, εκβάλλουν στις προσλαμβάνουσες της κοινωνίας ήτοι δημιουργούν αντιλήψεις για την ομοκοινωνικότητα και τη διεμφυλικότητα, αντιλήψεις που γεννούν διακρίσεις και αποκλεισμούς.

Ως σοβαρό πρόσκομμα στη συγκρότηση έμφυλης και σεξουαλικής ταυτότητας αναδεικνύεται η *αορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων και ζητημάτων στον δημόσιο λόγο και χώρο και αυτό πηγάζει από τις «διακρίσεις και το στίγμα»* (βλ. Πρόλογο Επιμελητριών εις Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020). Οι συνομιλητές/τριες οικτίζουν το γεγονός ότι στην παιδική και εφηβική τους ηλικία απουσίαζαν οι αναπαραστάσεις και οι πληροφορίες για ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητες καθώς και τα πρότυπα με τα οποία θα μπορούσαν έμφυλα να ταυτιστούν, κάτι που αναδείχθηκε στα ερευνητικά ευρήματα. Η σιωπή των πολιτικών ελίτ και η παραπληροφόρηση των μέσων ενημέρωσης σχετικά με την ομοκοινωνικότητα και τη διεμφυλικότητα «τροφοδότησαν» το στίγμα, εξωγενές και εσωτερικό και συνακόλουθα την αορατότητα (Πετροπούλου, 2019).

Πράγματι τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα βιώνουν εν πολλοίς απόρριψη της έμφυλης και σεξουαλικής τους ταυτότητας, ενώ υπάρχει αγνόηση των αναγκών τους. Οι συνομιλητές/ες επικαλούνται πολλάκις την ομοφοβία και την τρανσφοβία ως γενεσιουργούς αιτίες των διακρίσεων και του στιγματισμού, που είναι σοβαρό ζήτημα για τους ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπους. Οι κοινωνικές αντιδράσεις απέναντι στο στιγματισμένο άτομο μπορεί να κυμαίνονται από διωγμό και γελοιοποίηση μέχρι οίκτο ή θυμό. Σε ορισμένες περιπτώσεις η «ταμπέλα» αυτή δεν αίρεται ποτέ και έτσι το άτομο δεν μπορεί ποτέ να νιώσει πλήρως κοινωνικά αποδεκτό, όπως συμβαίνει και με τα περισσότερα άτομα της έρευνας, κάτι που ερμηνεύει και τα ψυχολογικά προβλήματα που έχουν ορισμένα από αυτά αντιμετωπίσει (Chan, χ.ε.). Οι συνομιλητές/τριες κατ'ελάχιστον βιώνουν ντροπή, ενοχές, αλλά ενίοτε και ένα βαθύτερο ψυχικό τραύμα. Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που παθολογικοποιούν τον μη ετερόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό και τη διεμφυλικότητα, αλλά και οι διακρίσεις εσωτερικεύονται και διαποτίζουν τα υποκείμενα, τα οποία αγωνίζονται να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις αυτών (Αβάνη, Κορρέ & Κασφίκης, 2020).

Μάλιστα η έρευνα καταδεικνύει πως η πυρηνική οικογένεια, καθίσταται ο βασικός πυλώνας του προτάγματος της ετεροκανονικότητας και των ηγεμονικών λόγων. Η οικογένεια, αλλά και το σχολείο, είναι πλαίσια στα οποία αναπαράγονται οι διακρίσεις κατά των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων με τραυματικές συχνά επιπτώσεις.

Η οικογένεια από βασικό κύτταρο φροντίδας, αλληλεγγύης και ανάπτυξης της προσωπικότητας του παιδιού, μπορεί να γίνει υπό συγκεκριμένες συνθήκες συντηρητισμού μία από τις κύριες αιτίες του ψυχολογικού πόνου του ΛΟΑΤΚΙ+παιδιού και εφήβου. Όπως μαρτυρούν οι περισσότεροι/ες συνομιλητές/τριες, όταν ανακοίνωσαν στους γονείς τους τη διαφορετική από τα ετεροκανονικά πρότυπα έμφυλη/σεξουαλική ταυτότητά τους, εκείνοι –και δη η μητέρα- αντέδρασαν με απόρριψη και άρνηση. Αυτές οι αντιδράσεις δυσκολεύσαν τα υποκείμενα της έρευνας να συμφιλιωθούν με την ιδιαιτερότητά τους και τους δημιούργησαν προβλήματα στην ψυχική τους υγεία και ένταση στις οικογενειακές σχέσεις (Hefez, 2016; Δαραής, 2014 με περαιτέρω παραπομπές). Η αυτοεικόνα των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων επηρεάζεται λοιπόν από τις σχέσεις τους με τους σημαντικούς «Άλλους». Αν οι τελευταίοι αγνοούν την επιθυμία των ΛΟΑΤΚΙ+ατόμων, αυτά αισθάνονται ντροπή και «κοινωνική απειλή» ως προς την παραμονή και τη θέση τους στην ομάδα, γίνονται ενοχικά (Πούλιος, 2020; Καλοβυρνάς, 2020).

Ορισμένοι δε από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα με τις προδιαληφθείσες περιγραφές τους εκδηλώνουν το βίωμά τους που μοιάζει με αυτό που αντιμετωπίζουν πολλά παιδιά στο σχολείο που ξεφεύγουν από τα πρότυπα συμπεριφοράς του φύλου τους. Τότε γίνονται «στόχος χλευασμού, διαπρόμπευσης και παρενόχλησης, με αποτέλεσμα καθημερινά να βιώνουν στο σχολείο ένα αρνητικό σε βάρος τους περιβάλλον» (Δαραής, 2014 με περαιτέρω παραπομπές). Πράγματι *το σχολικό κλίμα για τη ΛΟΑΤΚΙ+νεολαία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα κάθε άλλο παρά ευνοϊκό είναι. Οι ΛΟΑΤ συμμετέχοντες/ουσες θίγουν τη μη συμπεριληπτικότητα του προγράμματος σπουδών, την ομοφοβία των συμμαθητών/τριών που τους/τις έχουν παρενοχλήσει ιδίως λεκτικά για το σεξουαλικό προσανατολισμό ή/και την έκφραση φύλου τους. Η καλή σπουδαστική πορεία των ανθρώπων αυτών δεν σημαίνει πάντως ότι ως παιδιά και έφηβοι υπήρξαν άτρωτοι, «αλλά μάλλον ότι εσωτερίκευσαν παρά εξωτερίκευσαν τις συνέπειες της αντιξοότητας» (Ηλιοπούλου, Νικολακάκης, Διακουμάκου & Γραμμενίδης, 2018).*

Γενικότερα το καλό μορφωτικό και κοινωνικό «status» των υποκειμένων της έρευνας δεν πρέπει να επισκιάσει το γεγονός της εν πολλοίς ελλειμματικής ευημερίας

και χαμηλής αυτοαντίληψής τους λόγω των αποκλεισμών. Άλλωστε αυτό δηλώθηκε απερίφραστα από τα ίδια τα άτομα.

Όπως, εξάλλου, αποκαλύπτεται από τις αφηγήσεις των ΛΟΑΤ συνομιλητών/τριών, οι διάχυτες έμφυλες προκαταλήψεις και αρνητικές αντιλήψεις για τις ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητες καθιστούν την ευημερία τους στην εργασία δύσκολο εγχείρημα, με έντονη την έμφυλη ή/και σεξουαλική αορατότητά τους να χαρακτηρίζει την καθημερινότητά τους. Ο βαθμός ορατότητας ή αορατότητας είναι ένας σημαντικός παράγοντας που βοηθά στην ανάδειξη των επιπτώσεων της «ντουλάπας» στην ευημερία στην εργασία, στην καριέρα ή ακόμα και στις επαγγελματικές επιλογές (Parini & Lloren, 2017).

Σε όλα τα ανωτέρω (οικογένεια, σχολείο, εργασία) σημαντικά πλαίσια κοινωνικοποίησης των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων με πρώτιστο την οικογένεια, αυτός ο κατ'ουσίαν εξαναγκασμός τους -δια του φόβου των διακρίσεων ή και βίας- σε αορατότητα ως έμφυλα και σεξουαλικά όντα, αποτελεί μια σοβαρή επίπτωση των διακρίσεων και του στίγματος. Η αορατότητα, η παραγνώριση, η αμφισβήτηση της ταυτότητας των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων μπορεί από μόνη της να οδηγήσει σε συναισθηματικές διαταραχές και σε συνεπακόλουθα υψηλότερα ποσοστά εμφάνισης προβλημάτων ψυχικής υγείας των ατόμων αυτών (FRA, 2009). *Πρόκειται για τις παραδοχές της θεωρίας περί κοινωνικού στίγματος και περί εσωτερίκευσης της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας.*

Ωστόσο, τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα βιώνουν διακρίσεις και ανασφάλεια και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Οι συνομιλητές/τριες αφηγούνται διακρίσεις στη γειτονιά, σε δημόσιο χώρο, σε ιδιώτες επαγγελματίες, στην πρόσβαση σε δημόσιες αρχές και υπηρεσίες, καθώς οι τελευταίες δεν μπορούν να παρέχουν συμπεριληπτικά ως προς τα ΛΟΑΤΚΙ+άτομα πλαίσια εξυπηρέτησης. Ιδιαίτερης σοβαρότητας ως προς τις επιπτώσεις έχουν οι δυσχέρειες πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη.

Αποδεικνύεται εναργώς από τα ερευνητικά δεδομένα η σημασία που έχουν οι σημαντικοί «Άλλοι» και ο ευρύτερος κοινωνικός περίγυρος στη δόμηση της αυτοεικόνας των ΛΟΑΤ συνομιλητών/τριών. *Δεν είναι η ομοφυλοφιλία ή η διεμφυλικότητα που τους προκαλεί τον ψυχικό πόνο, αλλά οι διακρίσεις, οι απορρίψεις και η βία σε βάρος τους*

λόγω της ιδιαιτερότητάς τους, δηλαδή οι κοινωνικές επιπτώσεις των έμφυλων ταυτοτήτων.

Εξάλλου, τα υποκείμενα της έρευνας αποκαλύπτουν πως έχοντας υποστεί την ομοφοβία και την τρανσφοβία χρόνια, συνάντησαν ένα οικείο και ασφαλές περιβάλλον και βρήκαν ένα πλαίσιο διεκδίκησης όταν εντάχθηκαν σε μια οργάνωση, σε μια συλλογικότητα, ενώ κάποιοι/ες εξ αυτών υπήρξαν μάλιστα και ιδρυτικά μέλη. Την ενδυνάμωσή τους συνοψίζουν αποσπάσματα της θεωρίας: «Οι κοινότητες θωρακίζουν.», «Ο μικρός πυρήνας όσων πολιτικοποίησαν τη σεξουαλικότητά τους διανοίγει μια ρωγμή στην τσιμεντένια ετεροκανονική δημόσια σφαίρα για να ανασάνει.» (Γκελτής, 2020). Η πολιτική συμμετοχή τους είχε στόχο την επίλυση συλλογικών και κοινωνικών προβλημάτων της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας, κάτι στο οποίο αναγνωρίζουν τη συμβολή τους -μικρή ή μεγάλη- και ο λόγος τους αποπνέει υπερηφάνεια, καθώς πέτυχαν να προσφέρουν τέτοια δράση, παρά τις ατομικές τους βιωμένες αντιξοότητες.

Αποκτώντας μια συλλογική, πολιτική ταυτότητα μέσα από ποικίλες δράσεις, κλασικές και εναλλακτικές, επιχειρούν «να υψώσουν τη φωνή» των ΛΟΑΤΚΙ+ ανθρώπων κατά της διακριτικής μεταχείρισης. Είναι αυτονόητη η «ταυτοτική σύγκλιση» της ατομικής και συλλογικής ακτιβιστικής ταυτότητάς τους, καθώς ΛΟΑΤ άτομα δρουν ως εκπροσωπούντα τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας (Γκινόπουλος, 2020). Η διεκδικητική τους δράση ωστόσο και το αγωνιστικό πάθος τους δεν πρέπει να προσεγγίζονται μονολιθικά. Η άλλη όψη του νομίσματος, όπως εξηγούν, είναι η υπέρβαση των ορίων αντοχής τους και η ψυχική εξουθένωσή τους, που οφείλεται και στο στίγμα που φέρει ο αγώνας τους για τα ΛΟΑΤΚΙ+ζητήματα.

Ως προς τα ζητήματα αυτά κατατάσσουν πιο ψηλά στην ιεραρχία τα δύο μεγάλα ζητήματα της ΛΟΑΤΚΙ+διεκδίκησης σε εθνικό και παγκόσμιο πλαίσιο, ήτοι την *αναγνώριση στα ομόφυλα ζευγάρια του δικαιώματος πολιτικού γάμου και της τεκνοθεσίας*, επεξηγώντας τις επιπτώσεις της στέρησης του δικαιώματος του πολιτικού γάμου στους ομοκοινωνικούς, ειδικά ως προς την υγεία των ηλικιωμένων.

Ψηλά στην κλίμακα αξιολόγησης είναι σαφώς το θέμα της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, αλλά και η ενίσχυση του συστήματος υγείας με δομές κατάλληλες για τη διαχείριση της διεμφυλικότητας. Ορισμένα από τα ΛΟΑΤ άτομα της

έρευνας αποκαλύπτουν έλλειψη εμπιστοσύνης και φόβο έκθεσης, ενώ έχουν θιγεί από κακοποιητικό λόγο και ετεροσεξιστικές στάσεις των επαγγελματιών υγείας.

Επίσης, ιεραρχούν ως καίριας σημασίας την εξασφάλιση εύρωστων ΛΟΑΤΚΙ+οργανώσεων και δικτύων αυτών, αλλά και τη δημιουργία συνεργασιών των κινημάτων για την κοινωνική ισότητα με συμπερίληψη των ΛΟΑΤΚΙ+θεμάτων και του χαρακτήρα των διεκδικήσεων που θα έπρεπε να προβάλλουν. Πρόκειται για μια διαθεματική οπτική ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά οι πολλαπλές διακρίσεις λόγω των διαφόρων θέσεων μειονεξίας των ατόμων στην κοινωνία.

Ιδιαίτερη έμφαση πάντως δίδουν στην καταπολέμηση των στερεοτυπικών αντιλήψεων και των κοινωνικών νορμών που σχετίζονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα, μέσω της *οικοδόμησης ενός συμπεριληπτικού σχολείου* όπου εκπαιδευτικό προσωπικό και μαθητές/τριες θα είναι εξοικειωμένοι/ες με την ομοκοινωνικότητα και τη διεμφυλικότητα, ώστε αυτές να γίνονται αποδεκτές και να μην σημειώνονται περιστατικά εκφοβισμού.

Η ισότιμη πρόσβαση όλων των παιδιών, ετεροκανονικών και ομοκοινωνικών, στην εκπαίδευση είναι πρόκληση που ανάγεται στην ποιότητα του κοινωνικού κράτους (Σούλης, 2002). Προϋποθέτει ολιστική προσέγγιση, στο μακροεπίπεδο της εκπαίδευσης, ως θεσμού και στο μικροεπίπεδο της σχολικής τάξης και κοινότητας. Σύμφωνα με εμπειριστατωμένες μελέτες και έρευνες όταν υπάρχει συμπερίληψη, αναδεικνύονται σημαντικά οφέλη (Norwich, 2002).

Την ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, που να ωθεί να εξετάσουμε τον άλλον ως alter ego και όχι ως άτομο μη οικείο, θα μπορούσαν να δρομολογήσουν εγκεκριμένα από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης υλοποιούμενα μέσα από τη συμμαχία ετεροκανονικών και ΛΟΑΤΚΙ+ομιλητών, ακτιβιστών ή μη, με φυσική παρουσία, με ομάδα στόχου όλους/ες τους/τις μαθητές/τριες της Πρωτοβάθμιας & της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Οι συμμαχίες ετεροκανονικών και ομοκοινωνικών καταφέρουν το δυνατότερο πλήγμα στην ομοφοβία και την τρανσφοβία. Παράλληλα η προβολή ΛΟΑΤ προτύπων βοηθά στην υγιή ομαλή έμφυλη ταύτιση των ΛΟΑΤ

ανθρώπων όπως αναδείχθηκε στην παρούσα και υποστηρίζεται θεωρητικά (ενδεικτικά βλ. Dorais, 2015). Τα προγράμματα θα μπορούσαν να πραγματοποιούνται στο σχολείο κατά τη διάρκεια διδακτικής ώρας και να επιχειρούν μέσω της αφήγησης της συγκρότησης του έμφυλου εαυτού των ομιλητών/τριών και μιας διαδραστικής εκπαιδευτικής διαδικασίας, την επίλυση αποριών για τις διάφορες έμφυλες ταυτότητες και σεξουαλικότητες και τους αποκλεισμούς που υφίστανται. *Έτσι δύναται να καταπολεμάται η αορατότητα και το στίγμα και να καλλιεργείται η κατανόηση και η αλληλοαποδοχή.* Έτσι δημιουργούνται λειτουργικές κοινωνίες και όχι γκέτο, εφόσον έκαστος γίνεται αποδεκτός με την ιδιαίτερη ταυτότητά του και ταυτόχρονα ο ίδιος αποδέχεται τους άλλους με τις ιδιαίτερες ταυτότητές τους. *Καθοριστικός είναι εν προκειμένω ο ρόλος του δικαίου και των εφαρμοζόμενων πολιτικών.*

Προς την κατεύθυνση αυτή αναμένεται να λειτουργήσει και η εφαρμογή της Εθνικής Στρατηγικής για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+, για τη μετατροπή της οποίας σε ένα συγκεκριμένο εθνικό σχέδιο δράσης έχει ήδη δημιουργηθεί ομάδα στη Γενική Γραμματεία του Πρωθυπουργού. Το σχέδιο δράσης αυτό θα είναι πολύτιμο ως μια ενιαία «ομπρέλα» με συγκεκριμένους στόχους για κάθε αρμόδιο φορέα, κατά το πρότυπο ενδεχομένως του εφαρμοζόμενου Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας.

Πέραν του θεσμικού πεδίου, ως προς το ερευνητικό πεδίο συνάγεται βάσει των ευρημάτων της παρούσας η ανάγκη περαιτέρω μελέτης του περιβάλλοντος της οικογένειας. Στην Ελλάδα οι έρευνες εστιάζουν στα ΛΟΑΤΚΙ+θύματα παιδιά, χωρίς να επικεντρώνονται παράλληλα στους γονείς, που εμφορούμενοι από τα κοινωνικά στερεότυπα και δη την ετεροκανονικότητα και το δυαδικό μοντέλο του φύλου, δρουν εν πολλοίς κακοποιητικά για τα παιδιά τους. Θα ήταν σκόπιμες μάλιστα και κλινικές μελέτες για τη βαθύτερη διερεύνηση του φαινομένου. Εξάλλου στη χώρα μας τα έργα τα αφιερωμένα στη γυναικεία ομοφυλοφιλία εξακολουθούν να είναι λίγα, όπως περιορισμένα είναι και τα έργα για τις διακρίσεις των ΛΟΑΤΚΙ+ανθρώπων στην απασχόληση και στην εργασία. Θα είχε ενδιαφέρον η διενέργεια εκτενών ποιοτικών ερευνών όσον αφορά στους αναζητούντες ή εκτελούντες εργασία. Θα μπορούσαν παράλληλα να διεξαχθούν ποσοτικές έρευνες στους εργοδότες για να «μετρηθούν» οι στάσεις και οι αντιλήψεις τους και να σχεδιαστούν κατάλληλες πολιτικές άρσης των

στερεοτύπων. Ενδιαφέρον θα είχε ακόμη η διερεύνηση της δόμησης της ομοκοινωνικής και διεμφυλικής ταυτότητας στους κόλπους της ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητας, καθώς τα φαινόμενα της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας επικρατούν και εκεί. Χαρακτηριστική η ανισότητα μεταξύ Cis ομοσεξουαλικών και αμφισεξουαλικών και Trans ατόμων εις βάρος των δεύτερων. Στην παρούσα έρευνα, όπως και στις προηγούμενες από αυτήν, έχει κατά βάση εξετασθεί η συγκρότηση της ΛΟΑΤΚΙ+ταυτότητας στην ετεροκανονική κοινωνία. Στην κοινωνία αυτή αναφέρεται και η αρχική μας διερώτηση για την αναγνώριση διαφορετικών τρόπων του να ζει κάποιος ισότιμα με τους συνανθρώπους του. Η οπτική της αποδοχής και της συμπερίληψης όλων δεν θα «άνοιγε» τον δρόμο για μια «ενότητα» των διαφορετικότητων και σε θεσμικό επίπεδο; Ιδού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:

- Amar, H.A., & Féral, Th. (2004). *Le Racisme, ténèbres des consciences: essai*. Paris: L'Harmattan.
- American Psychological Association (2019). *Apa Isseus First- Ever Guidelines For Practice With Mens And Boys*. Monitor of Psyghology.
- Bell, H. (2000). *Feminism is for everybody: passionate politics*. Cambridge: South End Press.
- Benbassa, E.(Επιμ.). (2010). *Dictionnaire des racismes, de l'exclusion et des discriminations*. Paris: Larousse.
- Butler, J. (1999). *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2004). *Défaire le genre*. Μπφρ. M. Cervulle. Paris: Éditions Amsterdam. 2006.
- Cass, V.C. (1979), Homosexual identity formation: a theoretical model, *Journal of Homosexuality*, 4(3), 219-235.
- Chan, T.(χ.ε.) Goffman's theory of stigmatisation and labelling: Consequences for health and illness 12 Module 4—The social meanings of the body, health and illness. <https://independent.academia.edu/TszChungCHAN3>(τελευταία πρόσβαση 23.10.2021).
- Chauvin, S. (2003). Honte. Στο *Tin Louis-Georges (Επιμ.), Dictionnaire de l'homophobie*. PUF.
- Clair, I. (2013). Pourquoi penser la sexualité pour penser le genre en sociologie : Retour sur quarante ans de réticences. *Cahiers du Genre*, 54, 93-120. <https://doi.org/10.3917/cdge.054.0093> (τελευταία πρόσβαση 2.10.2021).
- Connell, R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person, and Sexual Politics*. Stanford University Press.
- Cooley, C.H. (1902). *Human Nature and the Social order*. New York: Charles Scribner's sons.
- Csordas, T.J. (2002). Embodiment as a Paradigm for Anthropology. Στο *Body/Meaning/Healing. Contemporary Anthropology of Religion*. New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-08286-2_3 (τελευταία πρόσβαση 22.10.2021).

- Dorais, M. (2015). Des ados et de la diversité sexuelle: Comparaison France/Québec. *Le Sociographe*, 49, 53-60. <https://doi.org/10.3917/graph.049.0053> (τελευταία πρόσβαση 7.11.2021).
- Dorlin, E. (2008). *Sexe, genre et sexualités: introduction à la théorie féministe*. Presses universitaires de France.
- FRA (2020). *A long way to go for LGBTI equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA (2009). *Homophobie et discrimination fondée sur l'orientation sexuelle et l'identité de genre dans les États membres de l'UE - Rapport de synthèse*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fraser, N. (1997). Heterosexim, Misrecognition and Capitalism. A Response to Judith Butler. *Social text, Issue 52/53, Queer transexions of Race, Nation and Gender*, 279-289. <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/Heterosexim-Misrecognition-and-Capitalism.-a-response-to-Judith-Butler-by-Nancy-Fraser-.pdf> (τελευταία πρόσβαση 2.8.2021).
- Glaser, B.G. (1965). The constant comparative method of qualitative analysis. *Social Problems*, 12, 436-445.
- Hefez, S. (2016). Le désarroi des parents d'enfants transgenres. *Enfances & Psy*, 69, 75-82. <https://doi.org/10.3917/ep.069.0075> (τελευταία πρόσβαση 19.9.2021).
- Jenkins, R. (2004). *Social Identity*. London: Routledge.
- Kennedy, E.L. & Davis, M. D. (2014). *Boots of Leather, Slippers of Gold: The History of a Lesbian Community*. New York: Routledge.
- Mc Intosh, P. (1988). *White Privilege and Male Privilege: A Personal Account of Coming to See Correspondences through Work in Women's Studies*. Working Paper 189, Wellesley: Wellesley Centers for Women. <https://nationalseedproject.org/Key-SEED-Texts/white-privilege-and-male-privilege> (τελευταία πρόσβαση 2.11.2021).
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nadal, K.L., Rivera, D.P. & Corpus, J.H. (2010). Sexual orientation and transgender microaggressions: implications for mental health and counseling, Στο D.W. Sue (Ed.), *Microaggressions and marginality: manifestation, dynamics, and impact*, (σσ. 217-240). Hoboken NJ: John Wiley.
- Neuman, W.L. (2007). *Basics of social research- Qualitative and quantitative approaches*. United States: Pearson Education.

- Norwich, B. (2002). Education, Inclusion and Individual Differences: Recognizing and Resolving Dilemmas, *British Journal of Educational Studies*, 482-502.
- Oakley, A. (2015). *Sex, Gender and Society*. Farnham: Ashgate.
- Parini, L. & Lloren, A. (2017). Discriminations envers les homosexuel-le-s dans le monde du travail en Suisse. *Travail, genre et sociétés*, 38, 151-169. <https://doi.org/10.3917/tgs.038.0151> (τελευταία πρόσβαση 6. 11. 2021).
- Plumauzille, C. & Rossigneux-Méheust, M. (2014). Le stigmat ou « La différence comme catégorie utile d'analyse historique ». *Hypothèses*, 17, 215-228. <https://doi.org/10.3917/hyp.131.0215> (τελευταία πρόσβαση 6. 9. 2021).
- Rennes, J. (επιμ.) (2016). *Encyclopédie critique du genre. Corps, sexualité, rapports sociaux*. La Découverte. <https://journals.openedition.org/sociologie/3163> (τελευταία πρόσβαση 5. 9. 2021).
- Sanchez-Mazas, M. (2004). *Racisme et xénophobie*. Paris: Presses universitaires de France.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Williams, M., Skinta, M., & Martin-Willet, R. (2021). After Pierce and Sue: A Revised Racial Microaggressions Taxonomy, *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 16(5), 991-1007. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1745691621994247> (τελευταία πρόσβαση 20. 9. 2021).

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:

- Αβάνη, Μ., Κορρέ, Γ. & Κασφίκης, Γ. (2020). Τηλεφωνική γραμμή ψυχολογικής στήριξης για ΛΟΑΤΚΙ+11528- Δίπλα σου. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ.283-304). Αθήνα: Gutenberg.
- Γαζή, Έ. (2011). *Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια -Ιστορία ενός συνθήματος (1880-1930)*. Αθήνα: Πόλις.
- Γιαννακόπουλος, Κ. (2019). Φαντάσματα από το παρελθόν στο παρόν- Ανδρικές ομοερωτικές επιθυμίες και πολιτικές στη μεταπολεμική και σύγχρονη Ελλάδα. Στο Βασιλειάδου, Δ., Γιαννιτσιώτης, Γ., Διαλέτη, Α., & Πλακωτός, Γ. (Επιμ.),

Ανδρισμοί- Αναπαραστάσεις, υποκείμενα και πρακτικές από τη μεσαιωνική μέχρι τη σύγχρονη περίοδο (σ.σ. 152-169). Αθήνα: Gutenberg.

Γιαννακόπουλος, Κ. (χ.ε.). *Κοινωνικό φύλο, ομοκοινωνικότητα, σεξουαλικότητα στην Ελλάδα*. <https://issuu.com/ubiquites/docs/genderhomosexualitygreece/2> (τελευταία πρόσβαση 22. 9. 2021).

Γιαννακόπουλος, Κ. (Επιμ.). (2006). *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και Πολιτικές της Ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Γκελτής, Θ. (2020). «Η επιθυμία δεν αστυνομεύεται» - Η εμπειρία της αστυνομικής βίας και της κοινότητας στους ομοφυλόφιλους άνδρες και τις τρανς γυναίκες της δεκαετίας του 1980. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ.440-462). Αθήνα: Gutenberg.

Γκινόπουλος, Θ. (2020). Πολιτική συμμετοχή, Δράση και ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητες. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ.463-481). Αθήνα: Gutenberg.

Glesne, C. (2016). *Η Ποιοτική Έρευνα- Οδηγός για νέους επιστήμονες*. Μτφρ. Γ. Κουλαουζίδης. Αθήνα: Μεταίχμιο. 2017.

Goffman, E. (1963). *Στίγμα - Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Μτφρ. Δ. Μακρυνιώτη. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. 2001.

Δαραής, Κ. (2014). Σιωπή! Προσεγγίζοντας την περίπτωση των μαθητών που αντιμετωπίζονται στο σχολείο ως ομοφυλόφιλοι. *Προσχολική & Σχολική Εκπαίδευση*, 1, 115-125.

Δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας (2021). *Ετήσια Έκθεση 2020*. Αθήνα. <https://www.unhcr.org/gr/19155-rvrvn-etisia-ekthesi-2020.html> (τελευταία πρόσβαση 12. 11. 2021).

ΕΕΔΑ (2015), *Έκθεση: Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*. Αθήνα.

Εθνική Στρατηγική για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ (2021). https://primeminister.gr/wp-content/uploads/2021/06/ethniki_statigiki_gia_thn_isothta_ton_loatki.pdf (τελευταία πρόσβαση 25. 7. 2021).

Ηλιοπούλου, Χ., Νικολακάκης, Ν., Διακουμάκου, Φ., Γραμμενίδης, Κ. (2018). *Πρώτη πανελλαδική έρευνα για το σχολικό κλίμα - Έκθεση αποτελεσμάτων: Οι εμπειρίες της ΛΟΑΤΚ μαθητικής κοινότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Colour Youth.

- Ίσαρη, Φ. & Πούρκος, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας- Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf (τελευταία πρόσβαση 13. 10. 2021).
- Ιωαννίδη- Καπόλου, Έ., Αγραφιώτης, Δ. (2005). *Σεξουαλικότητα (-ες) στα χρόνια της αβεβαιότητας και του AIDS*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Ιωάννου Χ. (2018). *Καταπολέμηση του ομοφοβικού και τρανσφοβικού εκφοβισμού στα σχολεία*. Αθήνα: ΚΜΟΡ με την υποστήριξη του Πολύχρωμου Σχολείου.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. & Σπυριδάκης, Μ. (2006) (Επιμ.) *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα: Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και Ανάλυση Δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.
- Κακολύρης, Γ. (2020). Το φύλο ως επιτέλεση. Στο Παπάνης, Ε. & Μπούνα, Α. (Επιμ.). *Διαστάσεις της αρρενωπότητας* (σ.σ.124-140). Αθήνα: Ηδυέπεια.
- Καλοβυρνάς, Λ. (2020). Κατασκευάζοντας «αληθινούς άντρες»: Ντροπή, θηλυπρέπεια, αδερφοφοβία και η συνεχής περιφρούρηση του εύθραυστου ανδρισμού. Στο Παπάνης, Ε. & Μπούνα, Α. (Επιμ.). *Διαστάσεις της αρρενωπότητας* (σ.σ.141-166). Αθήνα: Ηδυέπεια.
- Καούνη, Ν. (2019). Από το 2005 μέχρι σήμερα: Έκρηξη ακτιβιστικής δραστηριότητας και ενδοσκοπήση. Στο Αγγελίδης, Παπαθανασίου & Χρηστίδη (Επιμ.), «Αόρατη Ιστορία: Διαδρομές, βιώματα, πολιτικές των ΛΟΑΤΚΙ+ στην Ελλάδα», Αθήνα: *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. <https://orlandolgbt.gr/aorati-istoria-diadromes-viomata-kai-politikes-ton-loatki-stin-ellada/>(τελευταία πρόσβαση 23. 9. 2021).
- ΚΕΘΙ (2018). *Διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού: Δεδομένα, θεσμικό πλαίσιο και ποιοτική διερεύνηση*. Αθήνα.
- Κυριαζή, Ν. (1999). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λαχανιώτη, Λ. (2020). Σεξουαλικότητα, Φύλο και Κοινωνική Εργασία- Κουίρ ενσωματώσεις. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ.263-282). Αθήνα: Gutenberg.
- Levet, Β. (2014). *Η θεωρία του φύλου ή Ένας κόσμος αγγελικά πλασμένος*. Μπφρ. Μ. Γκανά. Αθήνα: Ποικίλη Στοά. 2019.
- Μπακαλάκη, Α. (1997). *Είναι η ανθρωπολογία των γυναικών για την ανθρωπολογία του φύλου ό,τι η παιδική ηλικία για την ωριμότητα*; Αθήνα: Μνήμων (19ος Τόμος).

- Μπάτλερ, Τζ. (1993). *Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*. Μπφρ. Π. Μαρκέτου. Αθήνα: Εκκρεμές. 2008.
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Μπφρ. Π. Σακελλαρίου. Αθήνα: Gutenberg.
- De Beauvoir, S. (1949). *Το δεύτερο φύλο*. Μπφρ. Τζ. Κωνσταντίνου. Αθήνα: Μεταίχμιο. 2009.
- Παπάζογλου, Α. (2020). Η Ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+ Κοινότητα τον 21ο αιώνα -Οι διεκδικήσεις και η συναφής νομοθεσία. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ. 423-439). Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (2020). Θεωρητικό Πλαίσιο - Επίδραση των διακρίσεων, Μειονοτικό Στρες, Ψυχική Ανθεκτικότητα και Κοινωνική Ψυχολογία. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ. 29-69). Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαιωάννου, Σ., Alheit, P. & Salling Olesen H. (Επιμ.). *Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*. Ρέθυμνο/Ανώγεια: Πανεπιστήμιο Κρήτης /Τμήμα Κοινωνιολογίας/ Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα SOCRATES/ Διεθνές Μεταπτυχιακό Θερινό Σχολείο.
- Παπανικολάου, Δ. (2018). *Κάτι τρέχει με την οικογένεια. Έθνος, Πόθος και Συγγένεια την Εποχή της Κρίσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Πετροπούλου, Ε. (2019). Από το 1990 μέχρι το 2004: δράσεις, ορατότητα, συνεργασίες. Στο Αγγελίδης, Παπαθανασίου & Χρηστίδη (Επιμ.), *Αόρατη Ιστορία: Διαδρομές, βιώματα, πολιτικές των ΛΟΑΤΚΙ+ στην Ελλάδα*, Αθήνα: Η Εφημερίδα των Συντακτών. https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/199963_aro-1990-mehri-2004-draseis-oratotita-synergasies/(τελευταία πρόσβαση 26. 9. 2021).
- Πούλιος, Α. (2020). Σεξουαλικότητα και HIV- Γκεϊ και κοινωνικώς μεταδιδόμενα νοσήματα. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ. 342-376). Αθήνα: Gutenberg.
- Ρεθυμιωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ., & Τσακιστράκη, Χ. (2015). *Φεμινισμός και Δίκαιο. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. <https://www.openbook.gr/feminismos-kai-dikaio/>(τελευταία πρόσβαση 10. 7. 2021).

- Σακετοπούλου, Α.(2020). Πενθώντας το σώμα ως θεμέλιο λίθο – Αναπτυξιακές σκέψεις για την αναλυτική θεραπεία τρανς θεραπευομένων. Στο Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε-Ο. (Επιμ.), *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα- Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ.σ. 305-341). Αθήνα: Gutenberg.
- Σούλης, Σ. (2002). *Παιδαγωγική της ένταξης. Από το σχολείο του διαχωρισμού σε ένα σχολείο για όλους*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Σούμπαση, Ν. (2021). «Η Μέκκα του γκράφιτι»: αντίσταση και αρρενωπότητες στην εικονογραφία της Αθήνας. Στο Χαλκιά, Α. (Επιμ.), *Έθνος και Φύλο σε κρίση-Αρρενωπότητες στο προσκήνιο* (σ.σ.45-76). Αθήνα: Futura.
- Συνήγορος του Πολίτη (2014). *Ποιον έχω απέναντί μου. Οδηγός διαφορετικότητας για δημοσίους υπαλλήλους με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων*. Αθήνα.
- Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις. Η Βιογραφική Προσέγγιση στην Κοινωνιολογική Ποιοτική Έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Foucault, M. (1976). *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας. Τόμος Ι. Η Δίψα της Γνώσης*. Μτφρ.Γκ. Ροζάκη. Αθήνα: Ράππα. 2003
- Χαλκιά, Α. (Επιμ.). (2021). Εισαγωγή-Κρίση αρρενωποτήτων. Στο Χαλκιά, Α. (Επιμ.), *Έθνος και φύλο σε κρίση: Αρρενωπότητες στο προσκήνιο* (σ.σ.9-20). Αθήνα:Futura.

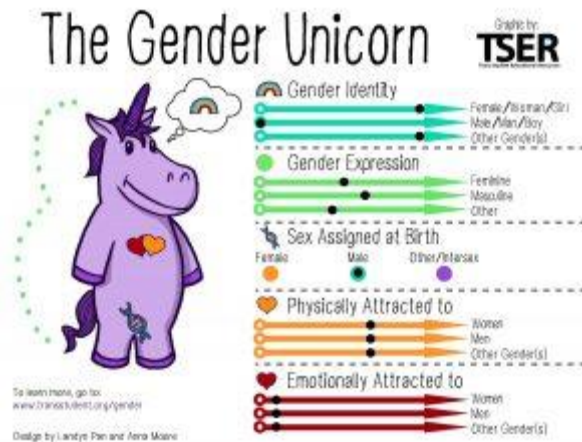
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας, <https://www.colouryouth.gr>
- International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, <https://ilga.org>
- Trans Student Educational Resources, <http://www.transstudent.org/gender>
- Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, <http://rvrn.org>
- Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων, <https://eige.europa.eu/>
- Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, <http://www.rainbowfamiliesgreece.com>
- Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <https://fra.europa.eu>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γλωσσάρι όρων

Οι όροι LGBTQI+ εμφανίζουν μεγάλο πλούτο και υπάρχουν ακριβώς για να διευκολύνουν τα άτομα να περιγράψουν την εμπειρία τους. Εμπειρίες που μέχρι πρότινος δεν υπήρχαν στη γλώσσα, να εισχωρήσουν σε αυτήν και τα άτομα που εφευρίσκουν τις ορολογίες για να περιγράψουν την εμπειρία τους να εξυπηρετούνται από αυτή τη συνθήκη για να διεκδικήσουν δικαιώματα, να αναπτύξουν κοινότητα κ.λ.π. Επομένως, ο ρόλος των ορολογιών είναι βοηθητικός και γι'αυτό οι έννοιες είναι υπό διαμόρφωση. Έχοντας αυτό κατά νου, επεξηγούμε τη σύγχρονη νοηματοδότηση των όρων που χρησιμοποιήθηκαν κατά τις συνομιλίες με τα υποκείμενα της έρευνας, καθώς κρίνεται απαραίτητο για την ορθή κατανόηση της μελέτης από το αναγνωστικό κοινό. Οι όροι αυτοί περιγράφονται αναλυτικά στην ιστοσελίδα της οργάνωσης colouryouth-Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας (Βλ. <https://www.colouryouth.gr/terms/>), ενώ στην παρούσα παρουσίασή τους πηγή έμπνευσης αποτέλεσαν οι εισηγήσεις στο Σεμινάριο Επιμόρφωσης για Διοικητικούς Υπαλλήλους με θέμα «ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και δημόσιες υπηρεσίες» που διοργανώθηκε από την Colour Youth και τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, στις 27 Σεπτεμβρίου του 2021 μέσω διαδικτύου, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού έργου «FAROS – Feature A protective environment fOr lgbti+personS». Ορισμένες δε εκ των ορολογιών απεικονίζονται σχηματικά στο «The Gender Unicorn», το διάσημο «infographic» και εργαλείο διδασκαλίας που έφερε επανάσταση στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι σκέφτονται για το φύλο. Σε αυτό περιλαμβάνονται οι έννοιες « φύλο που αποδόθηκε στη γέννηση» και αντιστοιχεί σε γυναικείο, αντρικό, άλλο/ίντερσεξ, «ταυτότητα φύλου» που αντιστοιχεί σε γυναίκα, άνδρα ή άλλο/α φύλο/α, «έκφραση φύλου» που αντιστοιχεί σε θηλυκή, αρρενωπή ή άλλη, «σεξουαλική έλξη» προς γυναίκες, άντρες, άλλο/α φύλο/α, «ρομαντική έλξη» προς γυναίκες, άντρες, άλλο/α φύλο/α. Το εικονογράφημα αυτό είναι το εξής:

Πηγή: Trans Student Educational Resources, 2015. “The Gender Unicorn.” <http://www.transstudent.org/gender>.

Βιολογικό φύλο (sex)

Είναι αυτό που αποδίδεται από την ιατρική κοινότητα σε ένα βρέφος κατά τη γέννηση βάσει των σωματικών-ανατομικών χαρακτηριστικών. Στην πραγματικότητα σήμερα υφίσταται ταξινόμηση σε αρσενικό και θηλυκό, όχι ίντερσεξ. Ωστόσο τα χαρακτηριστικά του σώματος δεν εξαντλούνται στα γεννητικά όργανα, στην ανατομία. Στον προσδιορισμό του φύλου συμμετέχουν πρωτογενή χαρακτηριστικά φύλου (όπως χρωμοσώματα, ορμονική δομή, οι γονάδες και βέβαια τα εσωτερικά και τα εξωτερικά γεννητικά όργανα), καθώς και δευτερογενή χαρακτηριστικά φύλου (ιδίως μυϊκή μάζα, φωνή, ανάπτυξη στήθους ή τριχοφυΐας). Υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις λόγω των πρωτογενών και των δευτερογενών χαρακτηριστικών φύλου. Έτσι για παράδειγμα σε ένα άτομο που κατά τη γέννηση του αποδόθηκε το γυναικείο φύλο μπορεί να μην έρθει έμμηνος ρύση και αυτό ιατρικά να εξηγηθεί βάσει μιας ορμονικής διαφορετικότητας. Γι'αυτό θεωρείται από τη ΛΟΑΤΚΙ+κοινότητα σημαντικό για τον χώρο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στον οποίο κινείται και η παρούσα μελέτη, και για τον πλήρη σεβασμό του δικαιώματος στον αυτοπροσδιορισμό, να προβλέπεται νομοθετικά να μην συμπληρώνεται το φύλο του παιδιού κατά τη γέννηση, αλλά αυτό να γίνεται σε μεγαλύτερη ηλικία.

Κοινωνικό φύλο (gender)

Πρόκειται για μια κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή που συνθέτει το να είσαι άντρας ή γυναίκα. Πώς το κοινωνικό φύλο συνδέεται με το βιολογικό φύλο; Ενσωματώνοντας τις κοινωνικές προσδοκίες που συνδέονται με το βιολογικό φύλο που έχει αποδοθεί στα άτομα κατά τη γέννησή τους. Το κοινωνικό φύλο υπακούει σε κάποια πρότυπα κοινωνικά επιβεβλημένα, όπως κυρίαρχα είναι τα ετερόφυλα πρότυπα «αντρικής» συμπεριφοράς που προωθεί η πατριαρχία και επιτάσσουν μια εικόνα για τους άντρες σκληρή, επιθετική μέχρι και βίαιη, ανταγωνιστική, με θυμικό ευέξαπτο, που δεν αφήνει περιθώρια για εκδήλωση αδυναμιών, «τα αγόρια δεν κλαίνε» (Maruani, M. (2008). *Γυναίκες Φύλο Κοινωνίες, Τι γνωρίζουμε Σήμερα*. Αθήνα: Μεταίχμιο). Συστατικά στοιχεία του κοινωνικού φύλου είναι λοιπόν οι ρόλοι, οι συμπεριφορές και οι αρμοδιότητες που η εκάστοτε κοινωνία σε μια δεδομένη ιστορική περίοδο αποδίδει με βάση το δυαδικό μοντέλο του φύλου, στη γυναίκα και στον άνδρα.

Διαδικότητα ή δυαδικό μοντέλο του Φύλου (Gender binary)

Αφορά στην αντίληψη του Δυτικού- κατά κύριο λόγο- πολιτισμού ότι υπάρχουν μόνο δύο φύλα: άντρας και γυναίκα. Πρόκειται μια αντίληψη που αγνοεί άτομα που αυτοπροσδιορίζονται με ρευστά ή non-binary φύλα. Ως έννοια περιγράφεται μέσω της ετεροκανονικότητας που παραδέχεται ως μοναδικό φυσιολογικό προσανατολισμό τον ετεροφυλοφιλικό (Οικογένειες Ουράνιο Τόξο. Γ' έκδοση. Οικογένειες LGBTQI γονείς και σχολείο, Ένας οδηγός για νηπιαγωγούς και δασκάλους. Αναρτάται ηλεκτρονικά σε προγενέστερη έκδοση <http://www.rainbowfamiliesgreece.com/RainbowFamiliesGuide-Pages.pdf>).

Έμφυλος ρόλος (Gender role)

Σαν όρος αναφέρεται στους ρόλους και στις συμπεριφορές που τα διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα (οικογενειακό, σχολικό, επαγγελματικό, φιλικό, πολιτισμικό) αποδίδουν στα άτομα και αναμένουν από αυτά, με βάση το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννησή τους.

Πατριαρχία

Αντ'αυτού θα ήταν ευστοχότερος σήμερα ο όρος ανδροκρατία. Αναφέρεται στο διαχρονικά επικρατούν κοινωνικό σύστημα που θέλει τα άτομα στα οποία κατά τη γέννηση τους έχει αποδοθεί το αντρικό φύλο να είναι εκείνα που κρατούν τα σκήπτρα της εξουσίας. Σε αυτό το κοινωνικό σύστημα ο άντρας, ως πατέρας, ως σύζυγος ή ελλείψει αυτών, ως αδελφός είναι ο θεματοφύλακας της εξουσίας μέσα στην οικογένεια ή, γενικότερα, μέσα στη φυλή. Οι γυναίκες καταπιέζονται από τον άντρα που κατέχει την εξουσία σε κάθε τομέα πολιτικό, οικονομικό, επαγγελματικό, προσωπικό, θρησκευτικό κλπ. Στην ανδροκρατία, όπως αποκαλύπτει ο όρος, είναι αντροκεντρικός ο χαρακτήρας της γνώσης με ό,τι αυτή αναγνωρίζει ως ωραίο και σωστό, με ό,τι αποδίδει στην αρρενωπότητα και στη θηλυκότητα. Η γνώση σχετίζεται με την εξουσία και τις διαδικασίες αποκλεισμού, με αποτέλεσμα ό,τι κείται πέραν των αρρενωπών ετεροκανονικών προτύπων (γυναίκες, ομοφυλόφιλοι, διεμφυλικοί (τρανς), διαφυλικοί (ίντερσεξ) να κατατάσσεται σε κατώτερη θέση, να υποτιμάται και να υπόκειται σε καταπίεση.

Ταυτότητα φύλου- Έμφυλη ταυτότητα (Gender Identity)

Σε αντιδιαστολή με τις έννοιες βιολογικό φύλο («τι σώμα έχω») και κοινωνικό φύλο («τι θεωρεί η κοινωνία για το φύλο μου»), η ταυτότητα φύλου είναι ψυχολογικής φύσης και αναφέρεται στον ατομικό και εσωτερικό τρόπο με τον οποίον ένα άτομο βιώνει το φύλο του («πώς νιώθω εγώ»). Υπάρχουν ταυτότητες φύλου που ταυτίζονται με το φύλο που αποδόθηκε στα άτομα κατά τη γέννηση. Αν δεν ταυτίζονται, τα άτομα είναι διεμφυλικά (τρανς).

Σεξουαλικός προσανατολισμός

Αποτελεί όρο που συχνά συγχέεται με την ταυτότητα φύλου. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός σαν όρος αποδίδει την ικανότητα κάθε ατόμου να αισθάνεται βαθιά συναισθηματική ή/και σεξουαλική έλξη προς άλλα άτομα όπως και η ικανότητα να διατηρεί προσωπικές και σεξουαλικές σχέσεις με τα άτομα αυτά. Διακρίνεται σε ετεροφυλοφιλικό, ομοφυλοφιλικό και αμφιφυλοφιλικό προσανατολισμό. Η ιδέα είναι ότι σε κάθε περίπτωση σεξουαλικού προσανατολισμού τα άτομα βιώνουν σεξουαλικά και ερωτικά συναισθήματα και μπορούν να δημιουργήσουν σχέσεις ισότιμες και μακροχρόνιες.

Ετεροφυλόφιλος/η (Straight) vs Ομοφυλόφιλος/η (Homosexual)

Ετεροφυλόφιλο θεωρείται το άτομο το οποίο αισθάνεται ρομαντική ή/και σεξουαλική έλξη προς άτομα του άλλου φύλου. Σαν όρος ερείδεται στην αποδοχή της δυαδικότητας του φύλου και αντιδιαστέλλεται προς τον ομοφυλοφιλικό προσανατολισμό που μεταφράζεται σε έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου. Όμως το δυαδικό σχήμα του φύλου και η διάκριση του σεξουαλικού προσανατολισμού σε μόνο ετερόφυλο και ομόφυλο δεν λαμβάνει υπόψη τα άτομα που έλκονται από περισσότερα του ενός φύλα (bi/pan) καθώς και τα άτομα που δεν βιώνουν ρομαντική ή σεξουαλική έλξη (asexual και aromantic, αντίστοιχα) .

Αμφιφυλόφιλος/η (Bisexual)

Ένα άτομο το οποίο αισθάνεται συναισθηματική ή/και σεξουαλική έλξη προς δύο φύλα ή περισσότερα. Μπορεί να ελκύονται και από άτομα που έλκονται από περισσότερα του ενός φύλα (bi/pan).

Διεμφυλικά άτομα (τρανς)

Οι τρανς ταυτότητες σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου, όχι με τη σεξουαλικότητα ή με τα χαρακτηριστικά φύλου. Ο όρος τρανς αποτελεί μια κατηγορία-ομπρέλα που έχει πολλές εκφάνσεις. Βασικό συστατικό της έννοιας είναι η μη ταύτιση του εσωτερικού βιώματος του φύλου με το φύλο που αποδόθηκε στο άτομο κατά τη γέννηση. Όμως στο φύλο έχουμε φάσματα και όχι «κουτάκια». Μπορεί ένα άτομο να αυτοπροσδιορίζεται ως άντρας ή ως γυναίκα ή εκτός του διπόλου του φύλου, με χαρακτηριστική περίπτωση για το τελευταίο τα non binary άτομα. Εξάλλου, ο τρανς άντρας είναι άντρας, αλλά είναι τρανς, που στη γέννηση του αποδόθηκε το θηλυκό φύλο. Αντίστροφα, η τρανς γυναίκα είναι γυναίκα που στη γέννηση της αποδόθηκε το αρσενικό φύλο. Τα τρανς άτομα ενδέχεται να μην προβούν σε επαναπροσδιορισμό φύλου είτε λόγω φοβίας είτε λόγω κόστους είτε απλά επειδή δεν το επιθυμούν. Άτομα των οποίων το εσωτερικό βίωμα του φύλου ταυτίζεται με το φύλο που τους αποδοθηκε κατά τη γέννηση καλούνται «cis-cisgender». Οι όροι «cis »και «τρανς» δεν έχουν κάποια αξιολογική χροιά, όπως οι λέξεις φυσιολογικός ή μη φυσιολογικός. Επίσης, αντιπαλότητα στους όρους αυτούς δεν υπάρχει. Αυτό που υπάρχει στις περιθωριοποιημένες ομάδες είναι στερεότυπα και προκαταλήψεις και πικρία των τρανς ατόμων. Ακόμη, αν και δεν υπάρχει αντιπαλότητα στους όρους «cis »και «τρανς», υπάρχει εντούτοις ανισότητα μεταξύ των ατόμων.

Queer

Πρόκειται για έναν πολύπλοκο όρο με πολλαπλές ερμηνείες και ομοφοβική ιστορία. Χρησιμοποιείτο στην αγγλόφωνη κοινωνία κυρίως ως κακοποιητικός όρος («ανώμαλος», «περίεργος»). Η σημασία του όρου όπως τον επανοικειοποιούνται τα κοινωνικά κινήματα των '70 και '80 έχει έναν πολιτικό χαρακτήρα και εκφράζει μια ιδεολογία απέναντι σε όλα τα συστήματα σχέσεων εξουσίας που προκαλούν ανισότητα. Η καταφατική ανασηματοδότησή του γίνεται λοιπόν σε ένα διεκδικητικό πολιτικό πλαίσιο και σαν όρος χρησιμοποιείται όχι μόνο από ριζοσπαστικές οργανώσεις και κινήματα (βλ. Εισαγωγικό σημείωμα της Αθηνάς Αθανασίου (σ.21) εις Μπάτλερ, Τζ. (1993). Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο. Μτφρ. Π. Μαρκέτου.

Αθήνα: Εκκρεμές. 2008 και *ibid*: 78), αλλά και από οργανώσεις και κινήματα κονφορμιστικού χαρακτήρα. Επίσης χρησιμοποιείται και από τα ίδια τα άτομα εκείνα που αμφισβητούν τις παραδοσιακές έννοιες φύλων και σεξουαλικότητας και δεν ταυτίζονται/ καλύπτονται με κάποιον από τους υπόλοιπους όρους του ακρωνυμίου ΛΟΑΤΚΙ+ αλλά και ως όρος-ομπρέλα για όλα τα LGBTQI+ άτομα. Ως όρος ταυτίζεται και με συγκεκριμένα κεφάλαια της *Queer Theory* (θεωρίας της ρευστότητας του φύλου).

Cisgender vs Transgender άτομα

Ως *Cisgender* (*Cis*) άτομα χαρακτηρίζονται εκείνα των οποίων η ταυτότητα φύλου δεν διαφέρει από το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννησή τους. Ο όρος *Transgender* (*Trans*) αποδίδει ακριβώς το αντίθετο νόημα. Σαν όροι λοιπόν σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου, δεν έχουν κάποια αξιολογική χροιά όπως φυσιολογικός ή μη φυσιολογικός. Ωστόσο στην πράξη τα *trans* άτομα υφίστανται διακρίσεις, στις οποίες εντάσσονται και αυτές που απαξιώνουν το σώμα ή και την έκφραση φύλου, διότι δεν συμμορφώνονται με τη *cis* κουλτούρα (*cissexism*).

Έκφραση Φύλου (Gender Expression)

Η έκφραση φύλου αναφέρεται στους τρόπους εμφάνισης και εκδήλωσης αρρενωπότητας, θηλυκότητας ή άλλων έμφυλων συμπεριφορών των ατόμων, δηλωτικών των τρόπων με τους οποίους εκλαμβάνει το άτομο την ταυτότητα φύλου του (όπως το χτένισμα, το ντύσιμο ή η κίνηση του σώματος ενός ατόμου). Σαν όρος φέρει και επιτελεστικότητα του φύλου, φέρει τις προσδοκίες της κοινωνίας για σύμπτωση της έκφρασης φύλου με την ταυτότητα φύλου, δηλαδή έναν άντρα να φέρεται «αρρενωπά» και μια γυναίκα να φέρεται «θηλυκά».

Σωματική Δυσφορία προερχόμενη από το φύλο (Gender infected body dysphoria)

Σαν όρος προτιμάται έναντι της «Διαταραχής Ταυτότητας Φύλου» που στιγματίζει τα *trans* άτομα και γι'αυτό λειτουργεί κακοποιητικά. Ο όρος έχει παραπάνω από μια διαστάσεις και αναφέρεται στον ψυχικό πόνο που βιώνει ένα άτομο:

α) από την εσωτερική σύγκρουση λόγω της διαφοράς ανάμεσα στην ταυτότητα φύλου που αποδίδει το άτομο στον εαυτό του και την ταυτότητα φύλου που του αποδίδει η κοινωνία ή/και στα βιολογικά χαρακτηριστικά του σώματός του ως συνέπεια του βιολογικού (sex) και κοινωνικού (gender) φύλου που του αποδόθηκαν κατά τη στιγμή της γέννησής του.

Ή/και β) από την κοινωνική μεταχείρισή του ως «μη φυσιολογικό»,

Ή/και γ) από ρατσιστικές επιθέσεις ή διακριτικές συμπεριφορές που έχει δεχθεί το τρανς άτομο λόγω της «διαφορετικότητάς» του.

Φυλομετάβαση (Transition)

Πρόκειται γι'αυτό που αποδίδει ο ίδιος ο όρος, μια διαδικασία αλλαγής όχι του βιώματος ενός ανθρώπου, αλλά του τρόπου με τον οποίο το φύλο ενός ατόμου εκφράζεται κοινωνικά ή/και ιατρικά ή/και νομικά και μπορεί να περιλαμβάνει ιατρικές παρεμβάσεις μέσω ορμονοθεραπείας, επεμβάσεων επαναπροσδιορισμού φύλου κλπ, ή/και νομικές παρεμβάσεις με την αλλαγή του φύλου στα αντίστοιχα επίσημα έγγραφα. Δεδομένου ότι κάθε άνθρωπος είναι βιολογικά διαφορετικός, κάθε μετάβαση είναι διαφορετική. Είναι επομένως απολύτως απαραίτητο να αποφευχθεί η σύγκριση μεταξύ των μεταβάσεων δύο τρανς ατόμων. Αυτό που ισχύει για τον έναν δεν ισχύει απαραίτητα για τους άλλους, η μετάβαση δεν είναι «γραμμική». Μπορεί δε να μην αφικνείται ως τις παρεμβάσεις στο σώμα. Σημειωθήτω ότι ο όρος «αλλαγή φύλου» θεωρείται κακοποιητικός όρος καθώς παραπέμπει σε βίαιες επεμβάσεις σε ίντερσεξ άτομα (κάτι που επισημαίνει και η Levet, B. (2014). Η θεωρία του φύλου ή Ένας κόσμος αγγελικά πλασμένος. Μτφρ. Μ. Γκανά. Αθήνα: Ποικίλη Στοά. 2019).

Coming out ή Κοινοποίηση της ταυτότητας

Πρόκειται για τη διαδικασία αποκάλυψης από ένα άτομο στον κοινωνικό του περίγυρο του σεξουαλικού του προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου του (Οικογένειες

Ουράνιο Τόξο. Γ' έκδοση). Γίνεται σε φάσεις όποτε τα άτομα επιλέγουν πεδία στα οποία θα γνωστοποιήσουν τη ΛΟΑΤΚΙ ταυτότητά τους.

Ομοφοβία & Τρανσφοβία

Η ομοφοβία εκφράζει τον παράλογο φόβο που βιώνει η κοινωνία και τα μέλη της, τα στερεότυπα που έχουν και τις διακρίσεις στις οποίες προβαίνουν έναντι των ατόμων με ομόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό. Όταν αυτός ο παράλογος φόβος, τα στερεότυπα και οι διακρίσεις έχουν αποδέκτες τρανς άτομα ή άτομα που φαίνεται να παραβαίνουν τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την ταυτότητα φύλου, το κοινωνικό φύλο ή/και την έκφραση φύλου, τότε κάνουμε λόγο για τρανσφοβία.

Διαθεματικότητα ή Διατομεακότητα

Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων ορίζει τη «διαθεματικότητα» ή «διατομεακότητα» ως ένα «αναλυτικό εργαλείο για τη μελέτη, την κατανόηση και την αντιμετώπιση των τρόπων με τους οποίους το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο αλληλεπιδρούν με άλλα προσωπικά χαρακτηριστικά/ταυτότητες, καθώς και του τρόπου με τον οποίο αυτές οι αλληλεπιδράσεις συμβάλλουν σε ατομικές εμπειρίες διακρίσεων». Σε τελική ανάλυση η έννοια και το εργαλείο της διαθεματικότητας έχει να κάνει με το πώς προσεγγίζεται η ταυτότητα και η καταπίεση. Η ύπαρξη πολλών επιμέρους ταυτοτήτων σε ένα άτομο φανερώνει την πολυπλοκότητα μεταξύ προνομίων και καταπίεσης. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλες οι ταυτότητες που φέρει ένα άτομο και οι καταπίεσεις που δέχεται προκειμένου να αντιμετωπίζονται οι ανάγκες του συνολικά. Η διαθεματικότητα συνδέεται με τις δυναμικές εξουσίας και λειτουργεί σε έναν κόμβο συστημάτων καταπίεσης και προνομίων, προϋποθέτει δε ότι οι μορφές καταπίεσης είναι οντολογικά πολλαπλές και αναλυτικά διαχωρίσιμες. Εξετάζει τις ταυτότητες όπως διασταυρώνονται παράγοντας ένα αποτέλεσμα που δεν μπορεί να διαχωριστεί από τα συστατικά του.